

מקורות לקורות ישראל

לקורות הקהלות-ישראל במדינות
סלובקיה, אונגריה, טרנסילבניה ויוגוסלביה.

אשר קבעתי סמנטיקה, ומבתי
החיים, וגם מארכיוויים שונים.

מאת
יקותיאל יהודה גרינוואלד
רב ואנ"ד בנית הכנסת "בית יעקב" בקאזמנס אדיא.

תרצ"ד.

דברים אחדים

אחרי שוכתי להוציא לאור עד היום עשרים ספרים אשר נתפשטו בכל תפוצות ישראל, הגני מרפס כעת את הכפר «מקורות לקורות ישראל», אשר חלק ממנו הוא פרי עבודתי הראשונה.

«קורות קהלת-ישראל באונגדארף» -- השם שנתתי לראשית אני -- קרוב לשלשים שנים שכתב יד זה מונח אצלי. עמו נודדתי למקומות יטונים, וחביב עלי מאד. ומסכות ישונות לא הרפסתי אותו עד היום הזה.

שאר הכתבים, שאנכי מוציא כעת לאור, גם כן מונחים תחת ידי זה יותר מעשרים שנים. דמיתי אז לסדר ספר «תולדות כל קהלות-ישראל בארץ אונגריה». בימי אבי בקרתי את כל הקהלות היטונות יש, ובמו חצי שנה עבדתי בשקידה בארכיוו המדיני בבודא, ועלתה בידי למצוא שם הרבה חומר ולבנים, ובפרט «רשימות-התישבים» שבכל עיר ועיר אשר מצאתי שם הי' לי לעזר לא מעט, כי על ידי כתבים הללו עלתה בידי לידע את מספר היהודים שדרו בכל קהלה וקהלה מיום הוסדה עד היום הזה, גם את סכום המסים ששלמו להממשלה.

לראבנו לא זכיתי לגמור את כל המלאכה. לסדר את תולדות «כל הקהלות» ולמרות כי אדע שספרים רבים יצאו לאור בענין זה, ואולי אפשר להוסיף על ספרי -- עכ"ז לא נרעתי ולא הוספתי. אמת כי «תולדות הקהלות בארץ סלובקיה, אונגריה, טרנסילבניה ויוגוסלביה» אין היום מעין מלאכתי, רחוק הגני ממדינות הללו, ועוסק אנכי בענינים אחרים, עכ"ז אדע כי ספרי זה הוא חומר ולבנים לקורות עם ישראל בכלל, כי כל המקורות הללו המה מקורות חדשים, אשר עד היום לא נגע בהם איש.

רוצה אנכי להעיר, כי מעודי לא הבאתי בתולדות הקהלות, ובספרי שם הגדולים מרבני אונגריה, את שמות הרבנים והאנשים החיים אתנו, אף שעשו גדולות, כי עפ"י הרוב העוסקים בזה, ומביאים את שמות החיים, המה עושים זאת, או מסאת חנופה או לשם מסחר, שיקפצו על ספריהם קונים -- ואנכי אף באחת מהם אינני רוצה.

ידוע אדע כי אוהבי-קדמוניות ימצאו בספרי חפץ, והיה זה שכרי.

קאלימבוכ אדייץ.

יקותיאל יהודה גרינוואלד
רב ואב"ד

קורות קהלת-ישראל אינצדארף.

בן ארבע עשר שנה הייתי — בחור-קטן בן-ישיבה הגדולה אינצדארף, תחת השגחת סגרי הוקר הרב הנאמן הצדק מיה שמואל ראזענבערג ו"ל. — עת ההיותי את עבודתי על שרי חכמת-ישראל. בחדשי אלול, אדר, חזר ה"נסיון-הגדול", אחרי הנסיון נסעו רוב בני-ישיבת לביתם, רק אחדים נשארו באינצדארף. בחדש האביב של שנת תרס"ד נשארו גם אנכי באינצדארף. בימי זבין-החמשים האלו בקרתי את בית החיים הישן והחדש, חטטתי בכתבים ישנים, בנפיקי הקהלה, הפסתי על עלות בית-הכנסת אחרי «כתבי גניזה», גם שאלתי את פי הזקנים על הימים שעברו על קהלת-ישראל אינצדארף. במדינה לי כי או בתום גורלי לעסוק בקורות עמנו. רבי הטוב שאלני על בקרתי יום את בית-החיים — ובאשר הראיתי לו העתקים שקשיתי שם שמח בעבודתי. ובאשר הייתי בשנת תרע"ג עוד הפעם באינצדארף לנסות מלאכתי זכר רבי את עבודתי מאז ועדני לנמור את ספרי.

א.

קהל ישראל באינצדארף, ראשית התיסדה.

במאה הרביעית לאלף הששית באו הגוים הראשונים מבני-ישראל לעיר אינצדארף (1) ויסדו שם קהלת ישראל. לא עבר זמן-רב ושמה נתפרסמה לתפארתה, לא רק באינצדארף, אלא גם בשולין, אישכנו וזיהם. רבניה היו גאונים, אמנם מלבד הרבנים, דינים ומגידים, נמצאו בה בכל-עית בעלי-בתים (2) גדולים.

(1) [אוונדארף, אונסדארף, Hunkovce, Hunsdorf, Hunfalu, מלנזים גאונצדורף ובעת גליציה-סלוצקיה, נהפך ליפס, Zipsz, Szepes vm. והספירה ק'עס"א ארץ Kesmarok, Késmark. יושב של גרמנים קלנים ויהודים. ערי ליפס חוץ אוונדארף סגרו שעריהם בפני היהודים, על כן גדלה ופרחה קהלת-ישראל באונדארף. מייסדיה, נלמי-סקאי, היו יהודים תאודונים וגליציה. מ. י. ע.]

(2) אזכיר פה איזה ימידי סגולה שנרשמו לזכרון בנפיקי קהל אוונדארף: (א) הרבני המקיף המפורסם ר' ילחק סיוות, זמן-רב ראש-הקהל באונדארף, נכד הרב הנאמן ר' ילחק סיוות מחבר ספר זרע ילחק על ששה סדרי משנה. ריי סיוות היס פוזן גדול לכל דבר שנקדושה. לקח לו מחנין דרנצן. כמו הראשונה היחס חשם הרב ר' ישראל סאלנר, נכנר גדול נקלחם וחלמיד חנינ לפרצ נודע גיהודה. לו היה בן חים גדול ר' בנימין סאלנר אשר עזר את ארצו והלך לארץ הקדושה והרב חים יזכירו לשנא נש"ת ח"ס חו"מ סימן קל"ו. שמעתי מפי הרב הלדיק מו"ה בנימין סאלנר, ר' ישראל סאלנר מה נאלו ואשמו היחס לזשה להרב ר' אהרן שפיץ חנינ בפרופסין-טרענשין. כמו השנים היחס חשם הרב ר' יחזקאל סנ"ל חנינ באונדארף-טרענשין. ריי סיוות סעד קהלם בסבותים גדולים ובאשר מה. מנכרה הקרקע הסמוכה לקצרו נצד ארבע

תורה וגנבים אדירים, אשר הגדילו לעשות ברוחם והונם לטובת ישראל. וגם העניים אשר סבכו במשאם את הכספים והרי-טאטרא לכקש טרף לביתם, גם אלה החזיקו את לומדי התורה ועזרו את הקהלה להגדילה ולהאדירה.

קהלת-ישראל באונצדאָף היתה ממלכה בממלכה. ממלכת-קהלה עם סדר הגון וטעמר נכון. ראשי-העם חקקו חקים, תקנו תקנות וגזרו גזירות. דבריהם היו דבר מלך ושלטון. התורה היתה קו-המדה לחייהם הפנימיים והחיצוניים, בה הסתכלו ובדאו את עולמם. מורי התורה היו מורי-העם ומנהיגיו יחד. הבח והעזו נתנה להם מהממשלה לענוש כל הממרים את פיהם. עוד היום עומד החרר הצר אשר בו נספרו כל העובר על פקודתם. בידם נמסר המקל והרצועה לענוש את כל המתפרעים נגד חוקי התורה ותקנות הקהלה.

אהבת-התורה נשרשה בלב כל איש. מקופת-הקהלה שלמו בסקר-רב להלומדים את דעם. שלשה גדולי תורה דרשו מדי יום ביום ולדבות בשבתות וימים טובים (3).

מאות זהנים טלעזר להגביר הקלין המפורסם מו"ה יוסף שמואל כ"ל בן חצר ר' משה ז"ל. הרב ר' אליעזר דייטש אב"ד גובהרד היה מלאחצי משפחת חיות ונרשם ספרו מנחות השדה סיד הויל לוחם האנוח חיות. (ו) הגביר ר' יוסף שמואל כ"ל הנ"ל, נזכר כמה פעמים בפנקס המגדה, גם הוא פזר כסף הרבה לנדקה וגמילות חסדים. ומלאחי פנקס המגדה נה"ל: "נפנינו סיד הרב המאור"ג הגאון המפורסם אב"ד, ונליקוף אלופי הקהלה, ואלופי חיק, ואלופי דעפאטייטען מהקהל, נא היה הרבני הנגיד המפורסם לשבח המופלג מו"ה יוסף שמואל בן הונת מו"ה משה כ"ל כי נדדה רוסו ביתו ש"א זהנים עזר נשמת נחו מרים (במספר קטן, ובמספר גדול) ונחנא כפיל להזכיר נשמתה בכל חג... הקי יואז אב"ד, יואז חייזיק נר"ג, פייניל כ"ל, לוי ליסאן פרענקל, חיים צילליער... (ג) ר' יואז חייזיק נההקיר מו"ה גמיינן שווארץ המו"ס פה נחור ראש הקהלה היה רב מרוץ וחריף, מלגיד מונקס נהרנ נעל נודע ביהודה. היה כמה שנים מו"ה וראש באונדלדאך ופזרן גדול לנדקה. נפטר נשמת קל"ג י"א מנחם אב"ד (ד) הרב ר' מיכאל כ"ץ למדן מרוץ ונחננה אב"ד לדיין נבאנץ ובס מו"ה. (ה) ר' פנחס צילליער ממשפחה גדולה ונכדה. נכד הרב הגאון נעל מו"ס הש"ס, מלאחי סמדרנים באונדלדאך, מוכתר נחמך מורה ובס טוב. הוא היה אב"ד ר' יואז חייזיק צילליער הרב נחמך-אידא, חד מההגנים המפורסמים נדורה, מילאחי מלניו לא סקסס הרבנות עד היום הזה. ראה בהקדמת ספרו נחמך יואז על החורה. (ו) הגביר המפורסם והנכד ר' מאיר ליב אבסרייך בן הרב ר' משה אב"ד אבסרייך אב"ד נקדאל, היה ראש-הקהל באונדלדאך משנת תר"ז (ז-ח) הגבירים הקלינים ר' שמואל נר' מרדכי תלעליסוי ור' משה כ"ל איש טלעזינער נזכרים בפנקס הקהלה בין אלה שעשו גדולות לעמם. (ט) בן התנוסס למשפחת הרב הגביר הסו"ן ר' שמואל נראס, תלמיד חנינ לנהר ר' נדוך פרענקל אב"ד לייסניק, אחרי שוחו י"ל פרי רוסו נשם. כחני מהרש"ג. ובהקדמת הספר יספר ידיו ומכנזו ר' משה אב"ד ראש ה' נר' מרדכי חזן הרב ר' שמעון סופר רב נקדאל, תולדותיו וקורותיו ופעולותיו נער עמו. כמו בן התנוססו למשפחת, משפחת פרענקל (השוה מ"ש לקמן בהערה 21) משפחת אבסרייך, משפחת העליסוי ומשפחת עבלינדער.

(3) נשאר לזכרון הפנקס דמורה "קונצ עמים למורה" — תקנותיה נכחזו נשנת

חזון-יקר בלתי נפרץ, המה הרברים אשר דרש רב אחר באוניברסארי ליל יום הכפרים קודם כל נדרי — בשעה שכל רב עומד ומוכיח, הוא היה אומר: (4) «אמת כי כל רב מחויב בשעה הזאת לפני כניסת יום הקדוש לדרוש דברים כבוישים, ולעורר את עדת ה' להתחרט על החטאים, ולחזור בתשובה שלמה לפני ה', אבל אנכי נאלמתי דומיה, אין בפי מלה, כי לא אדע בבה אוכיח אתכם, כלכם אהובים, כלכם בדורים, כלכם יראי ה' ועוסקים במצות ובמעשים טובים, אין בית בעירנו אשר לא ישמע בו בימי הסתיו קול תורה, לכן במקום תוכחה, קבלו ממני ברכה; ה' ישמע ברחמים וברצון את עתרותיכם, וימלא משאלותיכם, ויברך אתכם ואת זרעכם בחתימה טובה».

תור הזהב הזה לאוניברסארי ה' עד שנת תר"ח, עת קרא המלך דודר לכל בני ישראל ותמלא הארץ אותם. אז עזבו גם רוב בני קהלת ישראל אוניברסארי את מקומם והלכו לגור במקומות אשר בחרו להם. הזקנים קנו שנותם בבית החיים והצעירים נדדו על פני כל ארץ-אונגריה, וקהלתם נתדלדלה מיום ליום, עד כי בשנת תרס"ד גרו שמה רק בשלשים משפחות יהודים, ואין לה יסוד עוד מכל מהמדינה בימי-קרב רק בית-הכנסת הגדול והיפה שעומד עדיין מימי ההנה.

גם על בית-המדרש-העתיק שלטו ידי צר. בפנקס החבורה קרישא מצאתי בהובא: «נכתב בספר לזכרון, למען ידעו דור אחרון, בנים וילדו ולא ישכחו מעללי אבותם, בשנה הקצ"ג יום ד' ער"ה אדול (5), נפתחו ארובות השמים והיה גשם יוטף לנו ולכל יושבי אירופא בידוע לכל, והמים שטף ועבר והלך עד בית הקברות עד בעוה"ד נהרסו יסודות החומה, ותפל החומה תחתיה, עד כי נפתחו כמה וכמה קברים והולקחו מים אבני קדש (6), והיטובנים בה, ובמה ימים אחרי זאת מהם

חקליא — ובתוכו נז' נזה"ל: «היום הכ"ל חז"ט מוסכם נגלינן אלל ההנה סיה"י שכירות של שלשה ליהודים דהיינו מו"ה פסח (הרב המריף מו"ה פסח דוניץ תלמיד חז"י לנצל נודע ביהודה וידורו הנאמן כל הרב ר' יואל אביד אוניברסארי) שבה זיהוים מ"ן, והוא ש"ס קרא לע שבה זיהוים מ"ן, והחורני מו"ה משה זרע"ש שלשים זיהוים על סנה נער דרשתינו צ"י החודש. בשנת חקליד נערו להוסיף עוד למדן אחד מו"ה בנריאל יעקב למייד ודרשן. הוא נתקבל אח"כ לרב בטאקלי ונספר כספר מלכה קטורת להרב זוסמן סופר רב בטאקט.

(4) נראש ספר תינת יחזקאל להרב ר' יחזקאל אביד באוניברסארי. ראה לקמן צערכו. (5) «המים הזדונים» נזכרו בחס אמן העזר א' ס' פ"ז מו"ה ד' עריה אלול תקע"ג לפיק שנה המים הזדונים ושטפו את הארץ... ונאלצו צליל גיעש איש יהודי... וראה עוד בחס אמן העזר ג' חשונה קליא «עוזאל הכי הוה ציוס זעס ונשטק מים רניים צריה אלול תקע"ג לפיק העזר לעתותי ערב כשראו סכנה עמומה, והמים שוטפים צורס».

(6) רק מנזות אחדות נשארו צנית המים הישן. ופלא כי מנזות הרענים נשארו. המנזר היותר עתיקה היא מנזרת הרב ר' סיני למדן אביד דעס (ראה לקמן) משנת חס"ו. ולחריה נמלא מנזר משנת חק"ט וז"ל: «איש חס וישר אשר הלך בחמו כל ימי חייו ה' אל יעזר בה' צניית ין ס"ג, אשר הלך לצינו ציוס ה' כידי חמוז חק"ט לפיה».

נמצאים לאיברים, ומהם כהורות, ומהם עד היום הזה לא נודעו תדמץ כל עין, ידוע כל לב, ומאו ועד עתה כל חלקת האדמה על פני כה"ק בעת הפיכת הקרקע מלאה מים וזאת היא המנוחה אשר יאמרו עליו «באו בשלום ינוחו על משכבותם». ולקחנו חלקת הישדה מהארון וויצענעשפאן מקלאש אקלייטאני בעד אקף הדובים...»

פנקס-הקהל-הייטן מצאתי משנת תכ"ב. בו נרשמו התקנות אשר קבלו עליהם ביטנה הרביא. ואלו הן:

«תקנות ישרות, זכות וברורות, נטועים במסמדות, על לוח הנעשים פה ק"ס אינץ-דאָק, ביום א' חול המועד סוכות שנת תכ"ד לפ"ק, ונעשה בהסכמות כל בני קהלתנו, ולכלי יפיל שום דבר ארצה מכל התקנות המבוארים להבא או יבנס בקנס עצום ורב, מה שיפסיקו לו מראשים וטובים מפה קהלתנו יצ"ו.

א) מצאנו וראינו לתקן תקון הגון שלא יהיה בפנקס הקהל כתיבת יד של שום אדם, אפילו הראש הקהל בעצמו או טובי העיר, או יאמרו בעלי החממות, ואין רשאים לכתוב שום דבר קטן או גדול בפנקס הקהל ב"א ככתיבת יד הנאמן דפה קהלתנו.

ב) הנאמן אינו רשאי לכתוב שום תנאים, או יאמרו שותפות כל ידועות ראש הקהל או טוב"ק.

ג) הכנסת מנויה ומוצהר שכל שנה ושנה ביום א' או ביום ב' דהיה"ס לכתור ראשים וטובים, ונבא של גדקה ע"י חמישה בוררים בשרים העולים עפ"י הקלפי, וגם ההתחדשות ערך המסים צריך להיות עפ"י חמישה שומאים בשרים העולים עפ"י הקלפי.

ד) לא יסור שכט מהאלופים המנהגים, ויהיו להם שכט הממשלה ופי כח, ככה כל שכטי ישראל המנהגים בכל קהלות, ובכל תפוצות ישראל ובפרטיות אותם, ובקנס עצום ורב, ופי ייחדי לו רוב או קטטה עם חבירו, הן בדיני ממונה והן כי שיוולל את חבירו בדברים, או לענין הכאה, או יהיו כח להח"ק ולמכרים לעשות כל הנפשות ונגישות לאיש ההוא שיעבור על קדושתם, והיינו באופן ובתנאי שר"ט יעשו הכל כפי תקנות הקהלה, ויהיו כח לר"ט ליקח משכונות מבתיהם מאלו ימסרדין, וחלילה לשום איש שילך בקבולא לשום יד או מושל לקבול על ר"ט בעניני ה"ט, וכאם שיעבור וילך לאיזה שרדה לקבל על ר"ט או על שום אדם אתה נעשה ונגמר בעינו שיעבור אותו האיש מכל חוקת הקהלה, ויכרוזו עליו בבית הכנסת בפני כל העדה הקדושה כרוז של חרם, ויעבור מכל דבר שבקדושה עד שיבא אותו האיש ויגדר גדר מה שפרק.

ה) המסרב נגד ראש הקהל או נגד טובי הקהל במה שהמה יכולים לגזור עליו ולא ישמע להם ויסרב, או יסער פיו לכלי חוק, יכולים ר"ט או הד"ק לבדו לבקש אותו המסרב בכל כפיות שבעולם, וכל הצאות הר"ק שהוציא על אותו

גם מלאמי מנחם אשר הזקנים יספרו על השוכנע מהמים כפלות. וז"ל: איש ישר וכזה, ירא חלקים היה חמים נמשכו וישנ נשנח מחכמותו לדקת הי משה, החוכמי המושלם נמשלות ונמדות כי דוד ברי שמואל ז"ל כפער יד חייך תקניה לסיק.

המסרב מחיוב המסרב לשלם מכיסו, וזלת שאר עונשים אשר יושם עליו מן רז"ט בצירוף ראש בעלי סכומים.

(ז) מי שפשע נגד רה"ק שלא בעסקי צרכי צבור, והיינו מדינל קטטה עם, או מתוך כו"מ, או בתוך סעודה וכיו"ב או רשות נתונה לרה"ק ההוא לבזוז אותו המסרב בכל כפיות שבעולם שינוח משכנו על שני אדומים הגריום עד שיצא משכני לאור.

(ז) מצינו וראינו לתקן תקון הגון מי שלא יתן סכום המשה והובים רייניש לא יבא אל תוך הבכירה, וכ"ש להתמנויות, רק מי שהוא מוכתר בכתר אמורינאו ואף שהוא עוסק במו"מ, רק אם קיבץ עתים לתורה, אפילו אם לא נתן בכיסו די והובים, אעפ"כ יבא אל תוך הבכירה.

(ח) הראש הקהל יקבל כל שבת שלישי וכן כל יום טוב.

(ט) בשבת ויום טוב לא יעלה במקום כהן מי שאין לו סמיכת אהבה"א וגם לא לשיכני, וכיו"ב לחמשי, וביוה"ט לשישי, וגם אינם רשאים לבכרו בפתיחת ארון קדש.

(י) אם נער, משרת, ובדומה יתחיל לשתד עם סתורה מחיוב ליתן שיטה אדומים לקופת הקהל, בלי שום טענה שבעולם, חוץ אם הנער ההוא יעזב מדינתו מדינת ציפסעון.

(יא) כל אשר בדעתו להביא יין כישר לבא, או לאיזה מקום במדינת ציפסעון וימכר בהורה כישר או נכר או מחיוב ליתן האיש הזה חמישה ש"ג מכל הבית, ומההבית שימכור במדה מחיוב ליתן מכל הבית עשרה ש"ג, וגם לצרכו שלא על מנת לבכרו מחיוב ליתן כך».

עוד פנקס מצאתי, וגם שם איזה תקנות מטעם תק"ס, וכן תקנות להבירה קדושה, וז"ל:

(א) בשעת חלו של אדם מחויבים לבקר בחליו ולעזרו ולסערו אם צריך המיכה.

(ב) ואם נכדה עליו המחלה, וצריך שמורה מעולה או מחויבים בכל לילה ולילה לעזר אצלו, שני אנשים מהחבורה, והמלאמשיין יעמדו לשרת את החולה, ככל אשר יבקש ממנו, ובשעת גסיסה צריכים הגבאים לעזרו שיאמר ודוי כפי ד"ת. (ג) הגבאים מחויבים להלוות את בעל המת לביתו ולנחמו, גם מחויבים המה לשלוח להאכל מיד סעודת הבראה, אי זעמל, וזיידיל יין.

(ד) על בית עלמין לא ינהגו שום קברן או מלאמש קלות ראש, הן בדבר אכילה ושתייה, אי לעשן טאבאק, ואם יעבוד יקנס בקנס גדול. הן הנה היסודות אשר יסדו עליהם את קהלם, וכה הלכו והצליחו ועשו חיל, להחלה בארץ.

ב.

רבני אונצדארף: ר' סיני, ר' אלכסנדר זיסקינד.

ר' יצחק משה שמחה רפאפארט.

הרב הראשון באונצדארף היה — כפי הנראה מפנקס «הזכרת נשמות» —

הרב ר' בנימין סיני בן מוה' משה. מאנה בא וכמה זמן שמש שם בהוראה, ואספר שני חייו נעלם מאתנו. הוא נפטר בשנת תש"ו ח"י שבט. בפנקס דחבורא קדושה דף ק"ה נזכר בנו בשם הר' חיים צבי.

מצבתו.

פה צפון היה הגאון הרב המופלג
בתורה ובחסידות מוה' בנימין סיני ועוקר
הרים למד כלים וחמירים. תורתו היתה
אמנתו ומוצ' בקהר עדתו. הלך לעולמו
בשנת תורתו תשמור עליך (תמו) הי' שבט לפ"ק.
ה נ צ ב ה .

מי היה רב אחריו לא זכיתי לברר. מפי פנקס הקהלה אנו יודעים כי בשנת תקט"ז נתקבל הרב ר' אלכסנדר זיסקינד בן להרב דוד קאנטשינר (7) בן הרב ר' אליהו מנראל, לרב באונצדאָרף.

ר' אלכסנדר זיסקינד נתייחס בן עשר שנה. אמו יענה ככל בחה להתחזק על התורה (8). לקח לו לאשה את מרת אסתר בת ר' שמואל בן המנה החסיד המקובל מוה' ישראל עזריה זיסקינד מק"ק טרנא חתן הנגיד המפורסם מוה' זאָלף טו"מ מק"ק טרנא (9). היה דרשן מצוין ונשע ממקום למקום לדרוש. בק"ק רעבניץ פלטר בחכמה עם הרב מוה' שלמה לאשיץ (10). עוד בימי אביו נתקבל למו"ץ בק"ק טרנא ולמגיד דחבורה קובעי עדים (11). מטעם נקרא לרב בק"ק וואלינבורג אצל קראקא. יש הר"ל את ספרו «מצנפת ברה» חרושים לכל פרשה ופרשה ומתרו

(7) כי דוד קאנטשינר היה כפי עדות בנו ח"ס מוסקא ומפורסם בדורו כגון קהלות מסקו נר ורנו לקבלו לרב. כשאר ממנו הדגם חסידים נאדרה וספר גדול על כל הס"ס. לרי דוד היה עוד בן ח"ס גדול מוה' מרדכי זאנצדאָרף. (בהקדמת הספר מלנפת 7ד) הוא חרניץ חירה כפעם בפעם נזכר לפני בני הישיבה של הרב ר' אליעזר לניד לאמכסרדס נעת היה רשע ישיבה ורצ נטרנא (מלנפת 7ד פ' וישלח).

(8) הקדמת ספר מלנפת 7ד.

(9) שם אמו חנה וזכירה לשנה נדלש ספרו.

(10) נכפירו פרשת חק "נעת הייתי ציני חרפי נרעבניץ פלפתי עם הרי הסי שלמה לאשיץ. ר' שלמה לאשיץ היה תלמיד הרב הגדול ר' נפחלי כיץ המויל הספר סער נפחלי (נרין חקייז, לזי רפיס) כמו"ס על השער: "סער נפחלי, שינים ויודים. וחפלות אשר יחד הרב הגדול מוה' נפחלי הרה"ק והוצא לדפוס על ידי תלמידו נאמן ניתו מוה' שלמה בן לאדוני אבי המוכיח נרנסי מוה' ארי' יהודה לוי ניע מרעבניץ נמדינת הגר ארץ מולדתי ומחבור נקיק לאשיץ נמדינת משהרין. נסוף הספר הסכמה מחבר ר' משה נהסינ מוה' אהרן זיל מלנזב עם זמר אחד. מי היה אביו אשר יחלסו נשם "המוכיח נרנסי" רלש נקורות קהלת רעבניץ.

(11) בהקדמת ספרו.

פעמים רבות אשר הניחו הגדולים בצ"ע וגם המהרש"א (12). הספר נדפס בואלסווא בשנת תקט"ו בהסכמות הרבנים: ר' יצחק מל לאנדא רב בקראקא, אהרן משה יעקב רב באפטא, יוסף שאול רב בעיר חדש, שאול כהרץ המפורסם מוה' שמואל רב במשעדינות, ר' חיים רפאפארט רב בלוב, זכריה מענדיל רב בערסלוב, אברהם צבי הירש רב בואדק, נתן נטע רב בכראד, אשר רב בנראל, יוסף כהנ' רי"ס לאנדא רב בווילקווא, ועוד הנהי' ב' גיסי «הרב המאיה"ג הנגיד המפורסם פוה"ע הנליל לבוב עם גיסו החריק המאור הנגיד המפורסם מוה' נפתלי הירץ מבראד». כולם הפליגו בשבחם. בספרו הוא יפלהל כחכמה עם חכמי זמנו, ויזכיר בשבח את הגאון מו"ה אברהם בראדי, וכן את הרב הגאון מו"ה יונתן צייכנשיץ. וכן יפלהל בספרו ישל הג' ר' אברהם מנחם רפאפארט, בשם «מנחה בלולה», גם יזכיר בספרו בפי' מסעי «בא לשם» (טרנא) הרב המוכיח הגדול המופלג מו"ה יואל רב בפיקאוווי. מואלברום נתקבל לרב באוניצדארף, כנראה אחרי הופעת ספרו, ושם ישמש עד יום מותו שנת תקל"ג לפ"ק.

בבני נדעים לנו, בנו התורני המופלג מו"ה יוסף מרדכי, ובנו המופלג מו"ה צבי הירש מגיד בק"ק עלקוויט. שניהם נזכרים בספרו בפי' מסעי.

מצבתו.

בטהרה יצתה ושמחו וגו' שם לאדמתו

בשנת תקל"ג לפ"ק

מזכרת אבן של אדמו"ר הרב הגאון

הצדיק מרנא אלכסנדר זיסמנדר אב"ד דפה

בעל המהכר ס' מצנפת בר בן הרב החריק

מו"ה דוד קאנטייגורו זצ"ל.

ת נ ג ב ה .

אחרי מות הרב ר' אלכסנדר זיסמנדר נתקבל לרב מו"ה יוסף מיצה שמתה הכהן רפאפארט, בן הרב מו"ה צבי הירש אב"ד במיר בליטא כהרם ר' שלמה אבד"ק העלם (13).

ר' יוסף משה שמואל היה חתן מו"ה יעקב מקראק, חתן הרב ר' יחזקאל קצנלנבויען בעל כנסת יחזקאל. ראשית ממלכתו היו בליביטש בליטא. בספרו «בגדי קודש» מזכיר דרשותיו שדרש בשנת תק"ה שם. מליבוטש נתקבל לרב בזמינראו, משם ללענשטא ומשם לאוניצדארף.

בכתבי ארכיוו של קהלת אוניצדארף מצאתי את שטר הרבנות ישלחו לו. וז"ל: «למול ולברכה, מהאל המסדר המערכה, התנשא המנושא, התעלה המעילה, העולה ויורד עד נקבא דתהומא, רבא דעמיה, מדברנא דאומתיה, עמו שרי נהורא, באספקלריא המאורה, נהירין ליה שבילי דנהרעיי וכינה יתירה, לו עזו ותושיה.

(12) הספר מצנפת נד יקר המילות וכל הזכרים אותו פשו ושם המהכר ולגיו.

ואנכי ראיתי נניח ידידי המנוח הנגיד ר' שלמה זלמן זלמן בלכסוואלדיין.

(13) אייזנשטאדט, דעת קדושים 118.

לו הכמה וגבורה, צף המטה, עוז מקל תפארה, ערות כיוסף שמו טרע בשמן אפרסמין, בשערים המצוינים בהלכה הליכות עולם לו, מפענח כל חשימה ופמירא, משה אמת, ותורתו אמת ממנו לא נעדרה, עיטה כשלמה אורה להשיב מלחמה שערה, שמהה לאיש במענה פיו, פה מפיק מרגליות, מרגנתא דלית ליה שימא, תמה תמה אקרא, נשר הגדול, גדול כנפים, חתם תכנית, כליל יוסי נור וצמרת, דין כל רז לא אנוכ ליה, קולתא וחמדתא, מסרס הרים ומספץ שלעים, וטוהנן זו בזו בסכרא, עיף הפורח נשרף בהבל פיו כמדורה, שכחו אין די לבארה, ה"ה רב האי גאון מחמד עינינו, כליל יסענתו, צפירת ראשנו, ארזינו מורינו ודבנו המאזה"ג המפורסם בכל קצוי ארץ וים רתוקים, מוכתר בנימוסין, כתר התורה, וכתר הכהונה, וכתר מלכות, רב יוסף חי ורב פעלים מקבציאל, פשיט כל הארץ, נור ישראל עמוד הימיני, צנא מלא ספרא וספרי וחוספתא, חנו ממתקים וכולו מחמדים, כבוד מו"ה יוסף משה שמוחה ה"ה לאל עליון ממשפחת היוחסין דפאפא ארט נר"ו, בהתאספי פה קהלתנו אוניצדאָרף יע"א, קצינים וראשים, מנהגי עדה ישראל, בצדק יחיד סגולה בעלי סכומים, הצעיר כצעירתו, והבכור כבדורתו, כולם כאחד עונים ואמרים, אומר המכשרות נתנה ראש, ובחר נשיא אלקים, להיות לנו לאב ולבן ולעמוד על משמרת הקדש, להשקות ערוגי טבעי קדש, ורע ברוכי ה', והמטילה הזאת תהי' תחת ידו ולעשות צדקה ומשפט, וירדנו מדרבנו, ירכים ורבנו, ונלכה באורחותיו, אורחות חיים הם למחזיקים בה לפקוד עינים עורים, להוציא ממסגר אסיה, ומהות בלא יושבי חשך, והיה כי ערוך השלחן, צפה הצופים, קמו שרים משרת אותו לגיד ולמלך, כאן מלך מלכי רבנו, לארזנו מורינו ודבנו הרב הגאון המפורסם נר"ו, וידא כל העב וירדנו וירעו ויאמרו מלכא לעלמין חי, והי' מנהגו כבוד יאמרו לו והוכן בחסד כסא, וישב עליו באמת, הוא מרום ישכון מעודת שלעים, משנה, יפרח בימיו צדיק, והוב שלום עד בלי ירח יהי שמו לעולם, לפני שמש ינין שמו, מלך ביופי תחזיקה עינינו, וסף השליט בממשלתנו יאריך ימים וימשך ימי מלכותו עליו, לישב על כסא הוראה כסאות למשפט פה ק"ס אוניצדאָרף עד ביאת משיח צדקנו, ויקבץ גליותנו מארבע כנפות לארצנו.

והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, שאנחנו ח"מ מחזיבים ליתן לאדמו"ר הרב נר"ו מידו שבוע כשבוע שכירות מפורש בלי עיכוב כלל וכלל שלשה וחזבים רייניש, ונרגלים כפליים, משל דרשה של שבת הגדול חצי סופרין, וכן גם מדרשה של שבת השוכה, דח"ש כמבואר בפנים הקהל, מתנאים יתן א' והב רייניש הרל לא יסעים והעשיר כפי נדבת לבבו, כמו כן מתנאים אחרונים, ותוס' בתוכה, והחלמא והצמחות מקום כבית הכנסת, ושאר דברים הנצרכים החלמא שכרו משלם לפי כבודו, מקטינן פשרה לדין להיות אצל הרב נר"ו, בשעת עשיית בדרים אשר התחרשות הקהל יציו נחתכים על פיהם יצריך הרב להיות שם, ומוה יתן לו אחר אהרם זהב חסין לצורך פסת דירה מיוחדת לו ולכב"ב חלוקת כבוד בסמיכות מורנו, וסמכות חכר כנהוג כערי ישראל, גם מצדו לא יבצר להיות מן הקרואים לעלות לתורה בשבת ויום טוב ראשון, וימים נוראים ושאר הכנסות קלות וחמורות, מאתו לא ירע בגרעון כסף, ומה לטו להרבות בשבח המגיע לכספים, כי המפורסם אין צריך יאיה, ואתה מהנה לא תהא נעדרה אי"ה, ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו מלאכה שבתורה, להנות בתורת ה' יום ולילה, והי' צדק אזור מתניו, והאמונה אזור חלציו.

וכל דבר הגדול יביאין אל משה להיות דובר צדק מגיד משרים, אשר דברי ארסים חיים, מדי שבת בשבתו, להורות לעם ה' משפט ה' עד כלות ששה שנים רצופים. כל הגל' נעשה בלב אחד ובנפש חפצה, ולא היה שום פוצה זה ומצפצף, כללנו בני איש נחנה כאנו עד"ח בהשכלת כל הקהל, היום יום א"ח דשנועות תקל"ה לפ"ק. ויהי ה' את יוסף ויט חסד»...

הרב הזה היה חביב ונכבד באונצדארף כל הימים עד יום מותו, שנת תק"ב, הרבי"ן תורה. ובפנקס החכמה מצאתי, שעשו אספה גדולה בשנת תקס"א ביום הושענא רבה ומכרו את הסדר «שערי שמים» שהתפלל בו הרב בעד ש"ו והוכיח, להוציאת המעבה על קברו.

הוא חבר ספר «בדרי קדוש» (נחם בלבוב תקס"ו), כולל שני פירושים, בגדי משי מהמחבר ובגדי כבוד מהחנן הרב ר' ישראל מנחם מענדיל אב"ד טרבוולא ובסוף הספר שתי תשובות מהרב נדע ביהודה וקצת חד"ת מהרב ר' משה מרדכי הלוי אטינגא בן הרב ר' ליסמן רב בסאניק. על ספרו הסנימו: הרב ר' יעקב ארנישטיין מלבוב, ר' יהודה העשל רב במאדנאפאן, ר' חיים רב בטשענאנאווין ורבי מאיר רב בבראדא, הוא כתב בהשכמות: «הנה אחריו כמה חבורים על כמה נוספות, ומפורסם שמו כאחד מגדולי זמננו».

מבני מורעים לפני הרב מו"ה ע"ב הי"ד, כותב ההקדמה לספרו של אביו, הרב מו"ה יעקב יוקיאל רב ביאנאצ' במדינת זאמט, בתו שפרינצא חתה אשת הרב מישולם ולמן ז"ל אב"ד בפאקדא 14. בתו גדוונא אשת הרב ר' ישראל מנחם מענדיל רב בטרבוולא בדי חיים מבראדא.

2.

הרב ר' יואב ומשפחתו. מעמד המהלה בימים ההם.

אחריו מות הרב ר' יוסף משה שמחה רפאפארט שמו ראשי קהל אונצדארף עיניהם בגדולי ישראל לקח להם מתוכם רב גדול לאב"ד. יש שפנו אל הרב מו"ה יהודה הכהן (15) אחי הרב בעל מצות החיטין אב"ד דק"ק סוליש וגליל אנוטשא, שהיה מן המפורסמים באונצדארף. ויש שפנו אל הרב מו"ה יואב בן הרב המפורסם

(14) לוינשטאדט, דעת קדושים 171.

(15) ר"י הכהן צדרי יוסף מנכדי ה"י חוקפות יו"ט, נולד נקלניש. והיה «קודם תלמד נלענענער», נשנת חקתים הדפים חת קונטרסו «הספיקות» הנספח להספר קנות החושן. היה דיין צוויקלשט (ובזכר צדוק צדועל רנא וזוטל צדוקים תשובה לנצי"ל דסס). ומסס נחקל לרב בקולניש. בני דורו כנדומו מאור. חסיד יחלדו, הגלון הגדול המפורסם, ראש ספרי «קורות החורו והלמוני צאנזליאלי». שם העמקתי 'לח מכתנו של חסיד'. גם נזכר בספר חן כוז לרי יואב נסס, שנועמי קוש"י נסס הגלון המריף המפורסם. והרב ר' חיים מאיר זאנ הכהן כותב צליו נספרו שער חיים דף כ"ו ע"ב «הרב המלומד הגלון המריף המפורסם». נשנת חקס"צ נחקל לרב נסנעס ושם מניח נכ"ז ניסן חקעיט. אחרי נותו הו"ל ספרו חרומה הכרי. ראש אדומי נספרי זכרון לנאשונים נערכו.

מ"ה ירמיה (16). גדול בדורו ובין ראש המדברים באיגוריא, הרב ר' יואב היה או רב בצעה לים ומן המפורסמים בארצו ורוב הקהלה באיגוריאק בחרו בו. ר' יואב היה חתן המפורסם מ"ה שמואל (17). בשנת תקמ"ה נתקבל לרב בק"ק וארגנאפצי ולא ארכו לו שם הימים כי בשנת תקנ"א נתקבל לצעה לים. כבר היה אז מפורסם לגדול הדור, ובא שם בהשכמה על הש"ס שנדפס שנת תקנ"א (18).

(16) ר' ירמיהו נולד נאישטין לאביו הרב ר' יצחק לייזיק. היה רב נכנס קהלות נשילין והשנת הקל נתקבל לרב נאישטין-דוקק ובשנת תקנ"ה לסגנו. הסכים על כמה ספרים וגם הגד כמה ספרים וזוהר נכנס שיה נכנסה. הרב נצל שזן דקס מפסדו נספרו מנחת ערב ועדנה נאזר נכנסו שיה אלה מתולדי נבולה. ללה נכפרי תהורים נהגה-אליה נכנסו. נספר נים ר' אה תקניה דענר-נלין ונקנר נשחנשן. מנחתו נצלס מכל איש, ואחרי ניעות הכנס מלחמי נזיל:

מצבתו.

האי שופרא דבלי בעפרא. הרב הנאין הגדול המפורסם בדורו מירינו ורבינו מ"ה ירמיהו זצ"ל ללהיה שהיה אביר בכמה מהלות קדושות. ובסוף ימיו היה אביר בסגנו. נה נפשיה ביום ג' ר' לירח שהוקבע בו בכייה לדורות שנת תקס"ה לפ"ק סעבה להליו

רגלי דבר נש אינון ערבין דאחר דמתבעי רמן מובליה יתיה. צהלי ורגנו וישבת שאמשאן כי גדול בקרבך קדוש ישראל סעבה לצרו

יפיצו מעינותיך הוצה מים עמוקים. רבב ישראל ופרשיו. אדם גדול בענקים. מלכא וריש גלותא חיצב מפיו דברי ומוקים. יום יום איתו ידרוש. הלומדים להשקותם מכארו מים חיים מתוכים. האיר פני תבל בתשובותיו לכל ישראל באשר ישאל איש בדבר אלמים ועתה אבד בלי חסדה כי נתבקש בין מעוני שהקים בצד השני

האי צנא מלא ספרא חסדת ישראל נור ועטרה. שר התורה הודה והדרה. אספהלריא המאירה סיני ועומר הרים ומוחנן זו בזו בפלסול וספרא. העמידת למידים לבא. תולא לפים כתורה ובסעודה הרא. נצחו אראלים את המציקים ונשבה ארון המורש בשנת תכס"ה לפ"ק

תנצבה.

(17) הקדמה להספר שער צינה.

(18) מהסכמות סגנים על ספרו אספר ללוח כי היה הפודסם לאחד מלאשי דור עוד מימי נעוריו. גם נפיקס הקהל דקיק לוגדלדק נחנז לזכרון סחלורע הגדול שזכו לרב כזה אשר עוד נים נעוריו היה דה נהדולי יסחלל. גם הרב דה"ס יזכירנו נכבוד גדול. ללה שיה ח"ס יויד חסונה קיז. וכהנ ר' יעקב ארינשניין אלנזו יחלרהו. הנאון המונחקי. אשר ניםים ההס סרס פזוי תולדים כללה. ויהי שזכס למחלרזה. היה מן המלוינים.

בצעהלים הו"ל ספרו «שערי בינה» (ווינא תקנ"ב) על שערי שבועות, וכל גדולי ישראל הפליאו מאד את ספרו בהסכמותיהם, הלא המת: ר' יצחק הלוי רב בקראקא, ר' צבי הירש ראזאנוס רב בלוב, ר' שמואל בהרב ר' משה פנחס רב בפשוורסק, ר' משולם זלמן מפוורדא, רבי מרדכי בנעט רב הבולל על כל מדינת טערקין, ר' משה טוינר רב באופן יטן ור' אליעזר הכהן רב בווארשלאוו. בשנת תקנ"ה הו"ר יחד אם אביו את הספר מודעא ואונס מהרב מהר"ש עם שני פירושים, מודעא רבה מאביו ומודעא זוטא מכנה נדפס בלוב תקנ"ה. הסכים עליו הרב ר"י ארינשטיין מלוב ובסכמתו העיד כי ספרו שערי בינה נתקבל באהבה בעיני גדולי הדור. בסוף הספר יש תשובה להרב ר' אברהם ב"ר עזק רב במונקאטש וב"ד אשר יפסד בדברי המחבר.

בשנת תקס"ה כבר מצני אותו באינצדארף. ולפי פנקס הקהלה היו שם בזמנו גם דינים שישבו עמו מעת לעת בב"ד קבוע לשטר הסכומים בין איש ליהודי. הדינים בזמנו היו, הרב ר' דוד כ"ץ פריעזנהויזען 19, אברהם אונגאר הלוי ואח"כ ישראל דוקלא דיין ואברהם ברי"ל דיין 20).

19) ר"י פריעזנהויזען נולד לאביו ר' אליהו הכהן נקיק פריעזנהויזען בשנת תקי"ח החנוכה צביש וצנללין. למד תורה וגם חכמה. «ואונדזלדאך נחקבל לעוין צוהעל. הכר שני ספרים נחמיה, «כליל השטות» גדלין תקנ"ז ומקדמות הכל (ווינא חק"ד). הספר מוסדות הכל יכיל פסגה עניינים טובים: א) נתיב עולם לפי דעת קופערניקוס ב) נתיב מופת חוקך על יסוד הייח חסי האקלידוס: חסר כל חכמי המדינה נלחו נחמיה. ג) לוואחו והקדמות על «נליח» ה' על הנליח ועל תורה ונן השונים. כמה מהכני ישראל העירו על חמורו בהסכמותיהם כי רב גדול הוא. כמה ר' משולם זלמן הכהן מפוורדא ר' משה כוכב פריעזנור, ר' יעקב קאפל קונסטאטש מווערצווי, ר' משה טייטלבוים מוואצלא, ור' יצחק גרינשטאטש פאקס. הארכמי עליו נכפני «יהודים צוואנלאי» צערכו וצנאלארי הדור. לקורות המסידות צוואנלאי: הצופה לחכמה ישראל שנה חנניה חנניה דניעית. נני ר' אליהו היה יופא ליהודים נקאלטנור, ונפנקס סהרל דקיק קאלטנור דף 226 הלחי כחיג «קבלנו נסגף חק"ד לופא ישראל נר אליה נני דוד פריעזנהויזען ונאקל פרם מקהלתיני כי «לוח זכונים, וכל החנורות נקאלטנור יקבלו אותו לחני, גם יחנו לו מקום חסון צנייסי, ואם יקח חשם אונס לאשחו יתן «קיס צנייסי, ועליו מוסל לופא חולי ישראל, וכל חולה יתן לו עשרים גריינער» (אזני כתב צוואחו כי צניו הכהנים לא יעסקו נחמת הרפואה ולא יעמלו לחיסי. ראה נספרי מוסדות חזל דף ע"ז). ר' דוד מח חי ניכין הקפסי נקאלטנור יעלמה גידי לתואח את מלנחי נעת טפחתי סס נקירות קהלם קאלטנור, וזי:

פ. ג.

דוד ברי מאיר כ"ץ הלך בחי' ניסן אל
אבותיו: צדקה וחסד היו מדותיו: נזר
התורה היה תמיד על מצח בבורו: שנת
בל ע מות לנצח לפיך תנצבה.

20) חזיין ר' אברהם זכה לאריכת ימים חי יותר ממאה שנים וחיה סני נהור

באונגדארף הו"ל הרב יואב ספרו השלישי «חן טוב» על סי' טו"ב (י"ז) באבן העזר (נרדף בזאלקווא תקס"ז) ובראש הספר מכתב מהרב ר' יעקב ארינשטיין מלובן ובסופו איזה תשובות. לספרו זה נצמד גם הספר «זכר טוב» לחתנו הרב ר' יצחק פרענקל יליד אונגדארף. ר' יצחק פרענקל נולד לאביו הרב ר' אורי ליפמן פרענקל (21), ממשיכה גדולה וחשובה מראשי המדברים באונגדארף. הוא למד אצל הרב בעל חתם סופר (22) ומילא מקום חתנו ר' יואב לרב בסנטוב ומשם נתקבל (23) בשנת תק"פ (24) לרב בקראלי ונפטר שם בשנת תקצ"ה כח" תשרי. הרב ר' יואב שמש ברבנות באונגדארף בשמונה שנים ובשנת ה'תש"ח גמר

כמה שנים, ולפני מותו זכה שוב לאור עיניו, והרב ר' יוסף כהן-לדק נעתונו המצטרף לשנת תרס"ז כותב עליו: «הרב הגדול חו"ס אנדרס זה יותר מארבעים שנה אור עיניו אינו חסוי ואשמו הזקנה צריך מלא שנה אחת חמיד צידו ותוליתו אל כל המקומות אשר הפך ללכת. והיו היום וחתם אשמו על פניו, ונשאר הימים הזה בלמוד וצאן מורה דרך מי יהיה לו לעינים, יולד המאורות מה עשה? ונעשת ליום עינת אשת ר' אנדרס קס הימים מהשכנו ואור עינו שז אליו ושז ופסל לו והיה לנסיך».

(21) נדפס של ה'י' בגוף כיניש פרענקל הנית חלפון ונעל למח לדק ועשורת הנדבונת. הוא זכה לנשים רננים חשובים. ר' יצחק הנזכר פה ר' בגוף פייניש אגיד רוקבא, ור' נרוך פרענקל מקאליוו.

(22) דלה ח"ס יו"ד קמ"ז (סס הודיעו נחמה יחירה שקיבל את ספרו זכר טוב ומשפיל נדבריו) נאמן העזר צ' קל"ז (שס) מוכיחו. «חנל מעלהך יש קלח להנה הניחוח ג"כ לאחור הא דידן נלח ורב חיל, וכניד מלאה ידי אלל לא זה הדרך ולכן הזה כח צ"ר יפה» נאמן העזר צ' י"ב (צהיחו רב נקראל) נחלק ר' השונה נח. אדום לוהו למכור את ספריו ולהדפיס נתיחיו נענה ספרים נכ"י שהיח אחריו. מהשונה זו ידעו כי היה לו נן יחיד. «השופע נעשור וננכסס השם נרבו ה' ונכנוד נעיר הוכעל». והרב היס ליה נחשונתו שס שכל רב סיה"י נקראל ילמוד נרנים מספריו. נן אורי"ו ונאלר מ"ס הי"ס). צויד השונה שמיט (לשאלת חלוניו הרב ר' מאיר ח"ס רב נאונגוואלר להחיר לו לישא את אלמנת הרב ר' יצחק פרענקל ערס ענרו עליו שלסס חדשים למיתח אשמו הראשונה, ורבו השיג לו: «הנה הרננית האלמנה נח ח"ח גדול (נח הרב ר' יואב) אלמנת ח"ח גדול (אשה הרב ר' יצחק פרענקל) גלי יס ענרו על ראשה נעוהיר נענה חנרל על חנרל (נעלה הרב ז"ל ונחה הרננית מרת סלאווא אשת הרב ר' מאיר פערלס מאלל מקומו שחתה צימי אנה כ"צ סיון תקל"ה) נענרון מחנים אשר ממש לא ישוער ואיך אפשר לה לחיות בקהלתה נראחה ינונה ושנרה יום יום כי חס לריק כחה ועזנס לאחרים חילה מזה רנה וגדולה להננין לב אלמנת הלז להוילאה ממננד נפשה».

(23) על פי השחדלות דודו הנגיר המפורסם מו"ה ישעי' נחרי יצחק ראש הקהל נקראל, חתן הרב ר' ירמיהו.

(24) מלחתי נפנקס הקהל נקראל. ושס גם נאמר כי רנו לקנל את הרב מלוהעל והנתיחם שינא לעינס, אלל לא נאל. ואיני אדע על מי כוונת? רחוק לומר שכונו פל הרב ר' משה פיינעלנזיס, כי איך יעזוב הרב חסיד הזה את עיר הגדולה לוהעל וילך לקראל הקבנה ויושניה אשכנזים?

בנפשו למלא מקום אביו הרב ר' ירמיהו בעיר סנטוב.
בפנקס החבורא באונצדארף מצאתי סיבות הרברים שגמר הרב ר' יואב לעזוב את קהלתם. וז"ל הפרטי כל אדותיו:
בשנת תקס"ג. «הרב ר' יואב בקש הוספה על השכירות, וגמרו להוסיף לו שני זהובים בכל שבוע, וס"ה עם ההוספה תהי' משכירתי שבעה זהובים לשבוע». בשנת תקס"ה. «הרב בקש הוספה ונגמר להוסיף לו עוד י"ב זהובים לשבוע, בתנאי שלא יבקש יותר ולא ילך משם משך שישה שנים, וכן עליו לישלם מה שמגיע לקהל ממנו ה' מאות זהובים».

בשנת תקס"ח. הרב לא הסכים להחלפת הקהל וכא הרב בדבריו אל אסיפת הקהל וז"ל מכתבתי (העתקה אות באות). — היום יום א' כי החנוכה בו כסליו תקס"ח. — במסותא מיניכון קהל עדת ישראל דסה ק"ס אינצדארף. בצירוף הראש הקהל ר' שמואל סג"ל! — עד כה בקשתי חמשה עשר רייניש הוספה לכל שבוע, יען הוא לפי צרכי, אך שלא יאמרו הרב כמה קשה אני ממל רצוני מסני רצונכם, וזה קול אות האחרון, אם יתנו לי הוספה לכל שבוע עשרה זהובים רייניש, הנני לשרתכם בקדוש כיד ה' המובה עלי, יותר הפינס! מען הנאמרים מעל"ה, בקל נביא לעסק השות, בדבר השנה לכל הנפיש. האחר שימלאי רצוני בהוספה עשרה זהובים, אדות החוב סך ה' מאות זהובים, ידעתי לא נאה ולא יאה דנו לילך לדון, לכן הנני לשלך החוב וזג"ל כפי שידוע לכם, דמיקרא אדעתא דהבא נעשה שינכה ממסכרתי כל שבוע א' זהב, ואעמיד בחזקתי איש אמיד מפה שישלם עכתי כל שבוע א' זהב רייניש. ה"ס יואב».

הקהל לא קבלו את דבריו וגמרו בהאסיפה וז"ל:
«דענאליטאין מאלוסי הקהל, על השיבות הרב אין מושכם ובליוכן באסיפת כה בני קהלתינו, דו אותן חמש מאות זהובים ז"ל הרב צאהלין כס"א, ואם ילך מבאן ישלם קודם נסיעתו מפה, מהיום והלאה ינתן לו כל שבוע דס"ד זהובים כפי הקאנסענס, וכל ההוספות שנתנו לו בשלים ומבוסלים».
אז עזב הרב ר' יואב את אינצדארף בלוי' שני בעלי-בתים חשובים ה"ה ר' פכ"ה רייניין מיד שם, והר' שלמה לייב ווינמער שהיה אח"כ ראש ופנהגו הקהל, ובא לסנטוב למלא מקום אביו. קהל סנטוב שלמו כל חובותיו ושטתו ברכם. אבל רק זמן-קט מאוד כי באותה שנה מת שם (25).

ד.

הרב ר' זלמן וואלאף בעל עסק הסלך, ר' יחזקאל סג"ל, ר' שלמה זלמן פערלשטיין.

כאשר עזב הרב ר' יואב את אינצדארף גמרו ראשי הקהלה לשלוח שלוחים על פני הארץ לבחור להם איש על העדה, גאון מסורסם. הרכה נתנו עיניהם (25) הדי' לין סבה נעמינו של גיינער כ"ך ג' דף 57 וכן סטיינשניידער גרשימיו דף 1396 כי ר' יואב מח נשנת חקסיז. אסתר סדניני גילא מחת נקלל שנת חקסיז כ"ח אדר. הדיס הספידו הספר דר וכתב עליו גדולות ונבלות. דלח ספר

בהרב ר' צבי אביגדור (26) רב במונקאטש, שהיה רב גדול וחרף מפורסם אבל רוב העדה כהרו להם לרוב את הרב ר' זלמן וואלף מחבר ספר «עמק המלך» על הרמב"ם.

בנתיים שמש בהוראה במקום-רב הר"ן ר' מרדכי בראדי נכד הרב ר' אברהם בראדי רב בפראנקפורט וקנו של הרב ר' אברהם בראדי רב בברעזנא מחבר ספר פרי החג (מפנקס הקהל ד"ק אוניצדאָרף).

הרב ר' «יקותיאל השכונה זלמן וואלף מנ"ש» (כן חתם עצמו בפנקס הקהל באוניצדאָרף על תקנות שונות) נולד לאביו הרבני ר' יוסף יואל נכד להרבנים ר' אלחנן בעל שם ולר' יצחק ענטוויזער רב במיניץ מחבר שו"ת אור נעלם וספר אור לי בניין. בשנת תק"ם נתקבל למגיד ודרשן בעיר קראל «אשר דרש מזה שבת בשבתו בניהמ"ד הגדול אשר בנה הגביר המפורסם כ"ה עיור פריעד» (ברא"ט ספרו עמק המלך).

בשנת תקס"ח הרפים את ספרו «עמק המלך» על הרמב"ם ח"ב (לבוש תקס"ח) הבטיח בהקדמתו לדפוס מספרו גם חלק הראשון, אבל עד היום לא זכינו לאורה. בשנת תקס"ט כבר היה באוניצדאָרף ונזכר שמו ב"פ בפנקס הקהל ושם ישב עד יום מותו ג' סיון תקע"ח. הרב רמ"ס הספידו בספרו תורת משה על התורה כפ' חקו והאריך שם ביטבחו.

אחרי מותו קבלו קהל עדת ישראל באוניצדאָרף לרב את הרב ר' יחזקאל ט"ל. הוא הרב הראשון באוניצדאָרף שהיה יליד ארץ אונגריא. רוב רבנים בארץ ההוא היו מארץ פולין, גרמניה, ביהם בלתי ספק זכה למשרה זו על ידי משפחתו «חיות» שהיו ראשי הדברנים באוניצדאָרף. חותנו היה הגביר התורני ר' יצחק חיות. הרב ר' יחזקאל נולד בעיר מלאה הבנים מיקולאטש, לאביו הרבני ר' יוסף ולמד בבאסקאוויטש אצל הרב בעל מחצית השקל. בשנת תקע"ה נתקבל לרב באוניצדאָרף ושמש שם ברבנות עד שנת תקפ"ד שנקרא לרב לטרענשטיין. הוא היה אוהב נאמן עם הרב רמ"ס (27). נפטר בשנת תקצ"ט ב' אייר. אחרי מותו הו"ל יו"ח ספרו הגדול בשם «תורת יחזקאל» על סוגיות הש"ס ושו"ע. בהקדמה לספר

דרכות ח"ס המדש דף שי"ד. אחרי מותו הדפיסו ספריו לפני נועם שו"ת (צו נזכרו צי חתניו רבני ר' שמשון נפתלי רב בלוסלאו והרב ר' שמואל יוסף רב נסיקס)

(28) רבני ר' זני אביגדור צהרי אנדקס משה היה נכד הנ"ל יוסף אשכנזי מח"ס טהרת הקודש והוא הו"ל עם הערותיו (לצו תקני-ג) ונזכר כ"פ בשו"ת ח"ס. נפטר ער"ח ניסן תקפ"ד.

(27) ה' ח"ס חש לכבודו וכחז לראשי הקהלה בצרענשטיין (ח"ס יו"ד חשונת ה') על שעשו חיה תקנה כד לזוט «כי אין מונע בכל התקנית סללו אשר חז פי רבם לא סללו, ונחזי כלפיקורא, כיון דהרב נתמנה מכל סללו, קודם להס, וסוב נתמנו הס על מנח לשמוע נקולו ולהאזין למנחיו, עיכ כל מה שעשו כד לזוט ישא רוח. יקח סכל ואין צו ממש». גם נתן עיניו צו (ח"ס חו"מ חשונת יט כ) לעשות שלום בפרוץ מחלוקה גדולה. נעתח תלמוד אחד שהיה מוכנז צעני השכרה ורלה למלך נחזקה נקיץ ייקן וחס"כ נקיץ בלחשוץ'.

זה אתה מוצא מקורות של יצאי חלצית. נזכר שם גם אחיו הרב ר' אברהם רב בראסנאוויץ.

באונצדארף נתקבל על מקומו הרב ר' שלמה זלמן פערלשטיין בן הרב קלונימוס קלמן. הוא נולד בביאליסט'ק, ועוד צעיר לימים היה כאשר נתקבל לרב בבית מדרשו של הגביר ר' פייביש קעלין עהרענשטאם מפרוסט'ין, ומשם לרב בבאנאוויץ ומשם לאונצדארף, על פי דברי הרב רמ"ם בעל ח"ס ששאלותיו אנשי אונצדארף את מי לקבל לרב. באונצדארף שמש ברבנות משנת תקפ"ה עד פטירתו כ"ו כסלו תר"ל. בנו היה הרב ר' דוב בער מו"צ בסאנץ, וחתנו הרב ר' אברהם ישכר לייכטמאן אב"ד בהוניאד יאח"כ ברעדיס בגליציה.

הרה"ח א. שניטצער כתב בכתב־היד (28) "הנרטיב מהי הרב הזה: «הוא היה קצר הקומה, ואיש טוב מאד, למד יומם ולילה, הגם כי אנשי קהל אונצדארף לא הבינו את דרשותיו, כי דבר והגות בדרך חלישים, עכ"ו ככדו אותו מאד כי כלם ראו כי צדיק הוא. ככל בוקר ובקר, בין בקיץ ובין בחורף רץ באשמורה הבוקר לטבול במרחץ, קיבל את כל איש באהבה ויכבדו». עוד יספר עליו «בשנת תר"י» בא לאונצדארף החזן גאלדשטיין, אח"כ החזן המפורסם וראש החונים בנינה, וזיה או דק בן ארבע עשר, והרעיש את העולם בתפלתו ונתנו עיניהם לחיות להם לשי"ן ימים הנוראים. הרב התפלל בשמוע כי בבית הכנסת הנזהר באונצדארף תפלה ביום הנוראים בהורקטן, ואין איש ידע מי הוא ומה מעשיו. וכאשר ראה כי כל הקהל חפצים בו וכל בקשתיו לא הועילו, גמר נפשו, כדי למנוע קטנות ופרוד לבבות בימים הקדושים, מבלי לילך להתפלל לבית הכנסת. בראש השנה התפלל בנינו ולבסוף ראו בני הקהלה כי לא טוב עשו וגמרו לפייסו והחליטו לשלם לחזן את כל הכסף אשר קצבו לו ואיש אחר ההגון לזה, ותפלה ביום הכיפורים».

בעתון «המנדט» תר"י גמ' 48 כתב אחד מנכבדי קהל אונצדארף ה"ה ר' משה אשר ראפה חתן הרב ר' ישעק סופר אב"ד קראקו, מאמר נכבד על הרב רש"ו פערלשטיין ויספר שם צדקותיו ומעשיו.

מצבתו.

ליל ש"ק כ"ו כסליו יצתה בטהרה נשמתו וביום כ"ח בו בא בכבוד גדול למנוחתו שנת תר"ל לפ"ה שם גדול מהולל לגאון מגאוני ארץ, להם מלחמות מחזיקי דת, מהמאורות המאירים יאירו לארץ, העומדים בפרץ בקרנים, וזה אדמוי טהר כוהר הרמיע בעדת נאמנה אונצדארף כבודו הופיע מאיר פני ציפס כלה מ"ב שנה.

הרב ר' שלמה זלמן פערלשטיין בן הרב קלונימוס ז"ל

ת נ צ ב ה .

ובימינו היי דייני אונגדארף, הרב ר' מנחם מענדל ביהרר ר' מיכאל יבד הרב המפורסם ר' דוד דייטש אב"ד בעיר חרש, שמש שש בדיינות עד יום מותו שנת תרט"ב ז' סיון, וכן המו"צ ר' יצחק שטייגליץ.

ה.

הרב ר' שמואל ראזענבערג.

על מקום הרב ש"ז סערלשטיין נתקבל מזי הרב ר' שמואל ראזענבערג. נולד בשנת תר"ב ט"ז אלול לאביו הרב ר' ישראל זינא צבי אב"ד טיסא-פירער ולמד אצל הרבנים ר' יעקב כ"ץ באגדאד, ר' שמואל שלעזינגער באכראהאם, ר' אפרים כטשאכא ור' אברהם שמואל בנימין סופר בפדעסבורג. בראשונה היה רב כטשאכא, ובשנת תר"ל נקרא לאונגדארף. הוא היה אחד מגאוני דורו, מלבד גדולות בתורה וזה למדות נעלות; אהבת ישראל — אהבה טהורה, בלי קין וזבל — נשרטה בלבו. עמד הכן למסור נפשו בעד עמו. ותר על כבודו ועל הפרסום וישב בד' אמות של הלכה. משכורתו לא היה רב, כי נתקמנה הקהלה עד שלשים משפחות, עכ"ז לא רצה לעזוב. הוא אמר כי רק בכפר-קטן באונגדארף יש תורה לחפצין תורה, כי שם הוא חפשי מטרדות הקהלות-הגדולות.

כשלוש מאות בחוריו למדו באונגדארף, רובם בני-עשירים ומעטים בני-עניים. והעשירים זכרו את העניים. בכל לילה אחר הצות נהגו יורגו ע"י בחור המיוחד להם, ללמוד. ופשיטת בקר את כל ממונו אם לא תתשלם. לפני צהרים למד רבינו לפני תלמידיו פרק מהספר «חובת הלבבות», אחרי כן «סווא» — נפ"ת עם מפרשים ראשונים ואחרונים. — הנקרא «שיעור-עיון» וכן מנחה למעריב נפ"ת הנקרא «שיעור ששון», ופעמים ביטבוע שו"ע י"ד. ביום החמישי נסה את תלמידיו בשיעור-פשוט, ובכל חרש בשיעור-עיון. בחרש אלול, אדר היו «אנסיון-הגדול» על כל מה שלמדנו בחצי השנה.

וכתי להיות אורתו על הסדרים בחג הפסח תרס"ה. לעולם לא אישבה את הענג רב אשר התענגתי בימים ההם. תואר פני רבי ה' בתאר פני מלאך אלקים. וקני-הגדול נתן לו להיות חן, עינו מהירות, פניו מלא זיו ונאה, הגדילו הדרתו. עם ענו מיוחד התחיל לאמר «הגדה». דומיה קדושה שררה בכל הבית. עינו נסגרה עפו, נתאכן — כמו יצאה נשמתו מעולם השקר ומרחף בין מלאכי-אלקים — ואנחנו התאמצנו להבין כל הגה שיצא מפיו-הקדוש. שכחנו כי יש עולם של אכילה ושחיה ודמינו כי הגיענו לאיום שכולו טוב». כולנו הרגשנו התרוממות קדושה. אחר הפעורה קם רבינו לרקד אתנו, בשר השיר «אל בנה» בעברת ובאידיש — רקדנו עד אשמות הבקר. עדיין מצלצלים באזני דברי קדשו ששנה ושלש: «אין בוי, אין בוי, דין מעמסעל שירה»...

וכי נספר בשנת תרע"ט י"א סיון. בני יחידו אשר לגדולות נוצר מזה אפרים יהודה מת כאנו בן כ"ב שנה. יהי זכרו ברוך.

קורות קהלת-ישראל אפען-ישן.

א.

(ימי עליה)

התיסדות הקהלה. רבניה. דייניה וחכמיה. ר' וואלף באסקאוויץ. ר' משה קוניץ והרב ר' משה מיניץ.

קהלת ישראל בעיר אפען-ישן (1) — שהיתה בימי שלותה קהלה גדולה של חכמים וסופרים, ובעלי-בתים מצויינים בעושר ובכבוד ומראשי המדברים בארץ אונגריא — נתיסדה בשנת תע"ב (2). בשנת תפ"ז גרו בה כ"ד משפחות מבני ישראל, ואשת הרוזן גראף פעטער זימשי היתה למחסה עליהם. בשנת תצ"ז כבר נמצאו שם מ"ג משפחות, רובם מארצות שונות.

בשנת תק"ו באו שמה פליטי ישראל מעיר אפען הסמוכה לה, כי המלכה מריא-תרזיה גרשה, ובתוכם היו אנשים מצויינים בתורה ובחכמה, בעשירות ולבכור (3): גם הרב מאפען ר' אבריל ברי יהודה הכהן — יליד ניקולשבורג — מציא שם מנוחה (4).

(1) „לונדן יסן, „אלט לונדן, „Alt-Ofen, „Óbuda" — קורות אחינו בני ישראל באפען-ישן כחז ר"ש זיכלער בלונדענדיג נספרו יקורות היהודים צוודאפעסט עד שנת תרכ"ז [A zsidók története Budapesten 1901] גם צהרנען Magy. Zsidó Szemle נמלאים כמה מאמרים על אפען-ישן. אך מהשתלשלות הסודס והאמונה שס לא דנדו ההכמים עד כה. ואכ"י מלאחי צה חדשות ומועילות וצפרט צהעשקות המלצות צנ"ת-החיים שס.

(2) באפען-ישן יסדו יהודים עוד קודם שנת ק', אלל אין זכרון להס. צננת רפ"ו נחרצה העיר וואל נקחם כל חזון. הדנ ר' שמוה הכהן שהיה רב שס העיר צספרו „השמות" (דף קי"ד) „אלטין לונדן נחרצה ואין דדים צה יהודים".

(3) קורות העמים לרי אנדעס צרי לאונן טריצטש-חיות, צרונא הקס"א.

(4) מלאחי מלצתו באפען יסן.

ב. נ.

האשל הגדול, והוא כהן לעליונים, ותחתונים ששו בתורתו מו"צ לעדתו היה הרב אביד מו"ה אבריל בן יהודה מניש ונקבר תה (. . ?) לפ"ק.

אחיו לא סיה רב באפען — משנת תק"ו שנת הגירוש עד שנת תקמ"ו לא סיס איש ישראל שס — עד שנת תקפ"ח שנצחר ר' משה קוניץ לרב.

בשנת תקמ"ה חיו באפען-ישן יותר משלש מאות משפחות יהודים. בה נולדו אנשים שזכו לשם ולתפארת כארץ, שמה מצאו מנוחה רבנים ומלומדים מפורסמים (5). הם היו חשובים גם בחוגי שרי-המדינה ודבוריהם נשמעו אצלם בעבור «שהיו קרובים אל היכלי קאמיר (6) וקאנציליוס». כי באפען הכמורה להישבו אז ראשי השרים היושבים ראשונה במלכות. קהלות אפען-ישן ופרעש-בורג היו אז הקהלות היותר גדולות בכל ארץ איגריא (7).

הרב הראשון באפען-ישן היה ר' ישכר בער בן הרב ר' ליב אפענהיים ממספחת הרב ר' דוד אפענהיים (8). כמה שנים שמש שם — אי-אפשר להחליט. לא מצינו זכרו בשום מקום, רק נכדו הרב ר' שמעון אפענהיים קהמוני יזכרו בספריו (9). הוא נפטר בשנת תק"ה ה' אייר.

מצבתו.

וגנובא נזא דרחמנא. מנא רמותא. ושפירא שפירתא. דיומא דטנח ידיה מצהיר לעלמא הדין ודאתי ואויל ליה למנוחה. שבק לן לאנחה על הספינתא דלית ליה

מקברניטא. ומבע בים התלמוד אתרא דזני ביה תליא. תלי תלים הלכות כצנא מלא

ספרא. היה מירינו ורבינו אביד ומיצ מיה ישכר בער בהרב ר' ליב אפענהיים שהלך לעולמו ערמא דקשוט. ואמת תפסיה להאי גברא. יום ו' עשיה ה' אייר תק"ה לפ"ה.

אחרי מותו נתקבל לרב ר' נתן בר' מתתיהו, יליד בעלגראד. בימיו גדלה הקהלה והצליחה מאד. מקורם קבלו להם חזק, שוהב, משורר (10). ובשנת תקי"ב

(5) באפען ישן נולדו וגדו סנה גדולי ישראל. ואנכי לא הנחתי כלן רק אלה שגדלו וסרצילו חורם שם, או כודע שזם עיי ספריסם, או הלאו מכוסה צניח חמים שם.

(6) כן כחז הרב ר' אהרן רב פרעכניץ נקצתו את ראשי הקהלה באפען ישן לעורר רחמים אלל ראשי ושרי המדינה שיחזרו לו. להשכ נערה נח ישראל אשר נכרים אחז העלילה שחיל שאלה את הנערה נהימה ילדך צמים הזדוניס. ראש ספרי קורות סחורה והאמונה גאונגאריא דק 27.

(7) נקצתם אל שרי המדינה: די פרעשונגעז לונד אלטאפענער יודען געמיינדען די לויי שטעקסען אין אונגארן. ראש ניכלער שם דק 312.

(8) ראש הקדמת הספר "נזר הקודש" (אפען חק"א) לנכדו הרב ר' שמעון. (9) הרב ר' שמואל היה חתן הרב ר' ליב אפענהיים רב בפרישטאדט. חנך כמה ספרים והיה מויל נא שנה נפסק ונת שם בן ליה שנה נשנה חני"ל, כיז שנט. ראש ספרי סיהודים גאונגאריא מדק 50.

(10) גארקיו העדיני נרשימת הסופנים.

קבלו לדיין את הרב ר' יוחנן (11) בהרב ר' מרדכי בנעט דיין בניקולשבורג אבי משפחת בנעט המפורסמה.

בעת ההוא התגורר באפעי'ישן הרב ר' אנשיל פאסילבורג-ווינד שבא מפראג לאונגריא, ומשם נתקבל לרב למישקאלץ (12). עוד נמצא שם ר' יעקב ב"ר פסח שו"ב מניקולשבורג, הנקרא גם יעקב פוננין (13). תלמיד הרב ר' משה ראש בית דין דלבו. בשנת תק"ו בא לאפעי'ישן ותקע שם אהלו «ולא זו מתוך ד' אמות של הלכה ולא פסק פומיה מגירסא» (14). בשנת תקס"ה הו"ל הספר «זרע יעקב», חבור נחמד על התורה ודרשות על מועדי השנה (פירדא תקס"ה), בהסכמות הרבנים ר' יוסף שטיינהארד רב בפירדא, ר' דוד רב בברעסלוי, ר"ל גלאנזי רב"ד בולאנא-אייזענשטאדט, ר' נתן גינצבורג רב באפעי'ישן. אח"כ הו"ל הספר «שבע ימי הפסח» (פראג תקל"ו), גודל האיסור של לשה"ר ומעלות השלום.

וכן תקע שם אהלו הר' אהרן בר"ש טויבעל עם סק"ק טרעביטש, מחבר הספר «יד אהרן», אנדה ופלאול. מזכיר שם את רבו ר' וואלף פ"ב רב"ד באייזענשטאדט (15).

בשנת תקמ"ב מצינו באפעי'ישן ארבעה דינים ששמשו בהוראה: ר' מנחם ב"ר צבי אלחנן (16) בן ב"ר איציק, שמואל קו, פסח ב"ר זאב וואלף ב"ר

(11) ר' יוחנן לני הרב יי יעקב בנעט (ראה להלן) שמש צהולא גלפען-ישן עד שנת תקל"ט, וזכר נוצרים חיות י"ב משנת תקל"ט. מלמתי מלמתי צנים המייס סס, ואלה הדברים זכיתי להעתיק.

... ה"ה מדייני דההילתנו היה המופלג מ"ה יוהנן בהרב

הגאון מ"ה מרדכי בנעט זצ"ל נשמתו יצאה עשיה...

תהליט לפ"ק.

ר' מרדכי בנעט אביו היה מנכדי הנשיא עקיבא הכהן נשיא גלפען, ואביו זקנו של הגר מרדכי בנעט רב המדינה בניקולשבורג. ראה צפרק ז' לקמן, ונספרי חולדות משפחת ראווענטאל דף 4.

(12) ראה קורות קהלת ישראל עיר-חדש פרק ז'.

(13) ראה גלש ספרו זרע יעקב.

(14) כן העיר צלוי הרב ר' נתן גינצבורג רב באפעי'ישן בהסכמתו.

(15) נספרו י"ד אהרן דף נ"י. צפוק ספרו הוא מזכיר הספר «מהרים נדב"י שנדפס בשנת תק"ס, וממילא נדפס ספרו אחר שנת חקמ"ו. וטעה בעל צ"ח עקר הספרים בזה ש. נ"ו. 247 נכתבו כי הספר נדפס בשנת תקל"ז. בהספר חקר שנת ומקום הסופר.

(16) ר' אלחנן נזכר בשו"ת נוצרים אורח כ"ח. סס מחלוקת על הרב ר' וואלף באסקאוויץ, על קראו מומר לסלל בנחות כאשר הלך פעם עם מקלו בשנת צפוק בשנת קקח ונליר. והגאון נוצרי השיבו: «וודאי יש דברים אחרים בנ"ו, ושנאח מקלקלת הסורה, ויש לחוכים את שניכם בזה שמקנטרים זה לזה בהלכה, זה מחיר זה חוסר, ומעלתו ומחירו חדיינים המחילו בזה מחלה צפוק העבר בהעלת מים מים למקוה». וראה עוד בשו"ת נוצר הנ"ל אורח כ"ח שהרב ר' וואלף מחיר ציוס שני של פסח להסיק חתח יורה על ידי

רס אפארט מנ"ש, ובראשם הרב אב"ד ר' נתן ברי מתי יהו הנ"ל. מקרוב ומרחוק פנו אליהם לשמוע עצתם וחיות דעתם, וכמה פעמים הצליחו להשקיע הסערה. כן פנה לעזרתם הרב החשוב המגיד מנ"ה לייב ברי אברהם סג"ל מקטנו (17) שהיה מגוי ודרשן בעיד מאקאווא, ואיזה אנשים, בעלי בריתו של השוחט מר"ה זעליג (18) הנאסר, מרדו את חייו, ואז יצאו ראשי העם דייני אפעי-ישן באזהרה גדולה

נכני לדרך תבטיל של קאפע שיטתם היהודי שנזנח מידה זו, והשאר יניח לזוג מן הורה לנזך תבטיל נשים שבטיל שיקי. והנית דין נאפען-ישן שלעזיו על פסק דין זס והניחו את דעתם לפני ה' נוצי'י אבל הוא חלדק את הרב רי וואלק. וכן כל תחשונות נוצי'י אל הרב רי וואלק נכתנו נאהבה ונכנדה. (לרי אלחנן סיס לו בן הנקבר נחיו נסס עזריאל).

(17) רי לייב היה מקודם מלמד נאפען-ישן ננית הנגיד רי אברהם רי גימפל (ראה שריון קשקשים לרי אהרן חארין דף י"ח ע"ג). נשנת תקליט נא למאקאווא נהור חביר ודרשן, נס נחב נרננה ולין פולה פה נגדו. שונאו ר"א חארין יספר עליו כי לזה נאנשי מאקאווא אנשים עמי הארץ שיניחו תפילין דריח נפרהקאל, וואלליס התפילין דרש"י אחר הקדושה שנעמידה. נשנת תקמ"א נחרו אורו קהלם מאקאווא נכתר רב אגיד, והרב רי וואלק נאסקאוויץ נכתר להם נז"ל: "הנה הוא יושב אהכס נשים נרות ופול תורה ועבודה נרות הסידה שלכם, עליו ועל לווארו, הנה הוא תורה וזו נכרה? כי עתה תשליכו אורו אפרי ניוכס למה זה תאנו ליקח ולקבל עליכם לרב ומורה איש אשר לא נערכו ולא ראו עיניכם ועיני אבותיכם תעולס, ולא הכרתם את מדותיו ופעולותיו, וזה הרב הגדול מויה ליינש הכרתם את האיש ולא שימו נלה, נלה דורש ונלה מקיים חרין ונקי נמדרי תורה ויאל שמים גדול ורואי להורות ולדון אפי' נקללה גדולה. רי לייב נאשר נמאקאווא כל ימי חייו ושמש נס מ"ז ננה עד יום פטירתו ל"ד נעומר ננת תפיד. נזכר נשוי"ת נוצי"ת יויד קלימ ופרשת וידרכי כ"י גי ובו"ח לו נכ"י. (ראה הניפה הארץ הבר ננה אל דף 34) הוא נעמד לימין הרב רי יליק גריס-האנער ננלמחתי נגד חארין (ראה נס' שריון קשקשים לחארין דף ז') הוא הקיר "הנחב הרע להיות ניו"ח נחורים ונחולות יחדיו ירקדון, אשר נלי פסק נאלו נשורים ירקדון" (הנפה נס).

(18) רי זעליב נאשר נשחט ולהורות מה' נוצי'י ועוד נאנוי הדור (נמכתנו של הרב וואלק נאסקאוויץ לקהלם מאקאווא). וסרנ ושחט נס. אחיכ אירע לו שוב תקלה ונאשר עוד הפעם. אז נכתב הרב רי וואלק נאסקאוויץ: "מה זה היו לכם להניח לשחט נזור דיק איין נז מים אבל יש נז יי". אחיות מרעיו של רי זעליב מחרו את מיי הרב נה הלכו נערכאות ושופטי עיר מאקאווא תחערנו נמחלקותם ואלו נכו גדולי הדור להשקיע חריב. הרב רי וואלק נאסקאוויץ נכתב: "נענחי כי אש יאלה מחשנין אש ומחלוקה והנערה ללהב יאל כי הלכתם נערכאות וואנינו פליזים, אוי לזאנים שך שומעיות ואוי לעינים שך רואות, על זה ידור כל הדוים, ולמה זה נגדל נוצו נצטע נהרנ הגדול הניל אשר הוא רב גדול ומופלג נחורה ונכרסא מאד מאד לא רייתי נחורה אחד מאלק, ורואי לו להשחט נכתר הרננות נקללה גדולה של ה' או ר' מורה נעסיב ויותר, אך שחלל דידכו נסם לכם כי חשק הי נכס להיות גר אליכס...".

לאנשי מאקאווא. גם הרב ר' וואָלף באַסקאָוויץ, שהיה בעת ההוא הישב
שם כתב להם דברים קשים (19).
וזה לשון דייני אפען-ישן: (20)

«ע"ד מכתבם דברות ראשונות ושניות מדברי סוברים שהיו הסג אהוד משפט
ונכותה לא יוכל לבוא בעסק המריבות אשר התעוררו עורר וטוען היה ר' זעליג
שייב מקדם בקהלם ונפסל בעבור צוהתא, והיה הרבני המופלג מויה לוב אשר
הושב תחתיו שמה על כסא הוראה ניתן לבוויז, והוכרח לבוא בשערי העיר הזאת,
ואר"י נעשה שואל מדעת בעלי היה מע"ל קר"ט תושבי ועיקרי הקהלה י"ץ להמציא
רווחא, ולהשקוט הריב ביניהם שנעשה ע"י הר"י שמואל קיצע וביעיתו שהיה מקדם
קטעור להיה ועליג וכו' הנה מלבד הגב"ע אשר שלחו לזיונו וכו' וועלכע אך
בעיר דיתחא ומחלוקת נכס אינטעדיסען לאוט, כדי קדמו רבנן יכתבו על ר' זעליג
מה שכתבו, אשר חלילה לכם לשנות תפקידים, הן בעניני הוראה, והן בעניני שחיטה,
וראוי להכריז בחרם בביה"ק ולאסור הוראתו ושחיטתו וכו' ולבר מן דין הר"י מו"ל
באזהרה לבקש שלום ולנהוג בכבוד הנכב, אשר הלך נכוח לסבור בדרך ההנהגה, ודרכים
השיב מעון...»

הרב ר' נתן היה רב באפען-ישן ארבעים שנה ונפטר בשנת תקמ"ד ו"ך חשוון.

מצבתו

הרב ההג המפורסם מויה נתן בן מויה מתחיהו ז"ל אב"ד דקהילתנו
שהיה מורינו ורבינו, נשיא אלקים בחובנו וזכותו יגן בעדינו עד ביאת
משיחנו. נפטר ביום שיק ו"ך מרחשוון תקמ"ד לפ"ק, תנצבה.

מבני מודעים לנו: בנו הרב ר' דוד גינצבערג רב בבורשטין (21), ובנו
ר' יהודה שנפטר בשנת תקע"ה כ"ז שבט באפען-ישן.

במים ההם הרבין תורה באפען-ישן הרב ר' וואָלף באַסקאָוויץ בהרב
מוה"ר שמואל מחבר הספר מחצית השקל, נכד הג' צמח צדק, שלקח בת הזכיר המפורסם
מראשי החשובים באפען-ישן, ומנהולי היחסים מו"ז דוד באַסקאָוויץ (22),
מנכרי הגר"ל מפראג ועוד.

(19) השו"ת מ"ש נהגה הקודמת.

(20) ראה הנופה הניל דף 44.

(21) ראז לקמן מ"ש חודותו.

(22) ר' דוד היה גם חותן הקב"ר בנימין זאב דפאפארט רב בפאפא.
גם הוא דר נאפן-ישן אשר מחוננו והרניץ תורה שם כעשר שנים. הוא היה גם יחסן
גדול, בן הרב ר' יצחק כהנא רב גליפניק ונכד הניר גרשון פילץ רב בניקולשבורג
והמדינה, ונכד הנלוגים ר' משה מלדנא, הניר העשיל, והניר ר"מ מלונגין, בפאפא
שמש כ"ו שנה ונפטר שם סג פ"ג בשנת תקל"ז ט' ניסן. השו"ת ספרי חיהודים צלונאריא
דף 48 ונפטר העורנים וניי לה"י כמלי דף 22 הוצא מלנחא. מוזכר לשנה נשוי
חיים חו"מ חסונא מ"ו, נפרשח מדרכי אנהעיז חשו"י ל"ז ונפטר שו"ת אולר חיים
לחליוו הד"ר חיים קילע ונשוי מרחא יחזקאל לריי פאנעסח חשו"י ס"ז ונפטר
מי צלר להרב ר' צפר אפענחיים מפרעשבורג.

ר' וואלף בא לאפענישן בשנת תקכ"ט (23). וייד זעה לשם טוב בכל הארץ ודבריו היו נשמעים בכמה מקומות. קהלות רבות פנו אליו ובקשו עצתו וחזות דעתו בשעה שרצו לקבל רב עליהם, כמו שכותב בעצמו (24): «אנה הדעו נאמנה, כי ה"ל ותברך הרבה רבנים נתקבלו במדינה זו, עפ"י עצתי ודיבורי, ה"ל ותברך כלם מחזיקים לי טובה, ואומרים לי השואות הן חן כי מלאו דברי וראו כי יעצתי להם לטובה».

רבים באו לישמע לקח מפיו וזכה להעמיד שם הלמידים הגדולים (25) בבית מדרשו המיוחד. שם למד הרב (26) וחידש חידושים נפלאים (27). רבנים פנו אליו בעת צר להם לעמוד לימים, וכתב בעדם להחזיק השלום (28). גם מחברים רבים בקשו הסכמתו (29).

ר' חנני במדות טובות, כמו שהתפאר בעצמו במכתבו לק"ק מאקאווא: «כי אין סכני לדבר על שום אדם רע חלילה» (30). בשנת תקמ"ט נתקבל לרב באסאד (31). וייד בשנת תקמ"ה אנו מוצאים אותו שם (32). משם נתקבל לפרוסטין (33). ביהמים בא לאפענישן (34). להתראות את משהחן, ידידו ואהביו, ומשם נסע לפרוסטין (35):

(23) ניכלער נספרו הניל. והחכם רייך נניח-אל מינ דק 185 לא דק נכתנו כי נא לאפענישן עס הוי משה שמואל ניימן מקילע נשנת תקמ"ה נערך.

(24) הנופה שס דק 142.

(25) רייך שס אלל חולדות רימ קונין חלעויר.

(26) נחני ארכיוו נאפענישן וניכלער נספרו שס.

(27) הניר נובי כוחג אליו נאחנה ונכנוד. ראה נחשו נוביית חוים כיה וייד קיח ונשיית. וראה עוד מיש רעיק אינר אל רי יוסף ננו של הרצ רי וואלף: «ספרו דמר אנוי הנאון ז"ל הניעני ע"י חנני הנאון כי נחנני מזה תאר, לדעתי ראויו לי לזרז בכל מעמלי כמו להוליל לזרז מעלותיו גילורו אנוי הנאון ז"ל על כל דית הרעננים נזכות אה הרנים. הנאון שפק ינאל הרנה עוזרים לו נילוחס גידל כמו אשר העמיק הרחיב נחריפות ונקיחות דברים נכוחים יחי הי אלקיו עמו» (אנרות סופרים דק 21).

(28) חלופה שס.

(29) ראה ספר «הדעת אליהו להניח רי אליהו לאלהין ועשרת שלמה להרצ ריי

גלייוויץ ועוד.

(30) הנופה שס. חנל כי חנני לפענישן לא החזיקו נו כדלוי לאדם גדול כמותו.

(31) נכתנו משנת תקמ"ט למאקאווא הוי חותם: «שה איי אשר תלפיה על ע"ק

אסאד ואנפיה».

(32) נחשנחנו להרצ ריי גלייוויץ נספרו עשרת שלמה.

(33) נסיו אלול תקמ"ה ננחר לרצ נפרוסטין. ראה קויפעלן נחוגר הספרות שס

ג, «נחירתי של הנאון רי וואלף נאסקאוויץ לאנ"ד נפרוסטין, ונפנקס קהלה פרוסטין נחוג. ונחירתי נו דס ער זיך מיש שלשה זרוי לנצנופ נננינן לאסס כי יקנל מעות מעשפחתי וכו'». הוי נא לפרוסטין נשנת תקמ"ו.

(34) נהסכמתי לזספר הדעת אליהו חותם «שה קיק אפענישן ואל מקומי שואף

זורח קיק פרוסטין».

(35) נפרוסטין מלא אה הנאון חתם סופר שסיה עוד לעיר לימים וכתה נחו

בפראסטיץ לא ארתו לו ימי מנוחה. כי פתאום יצא חק שאסור לילי-חיי-למדינה לקבוע דירתו במדינת מעהרין. ואף שהוא היה יליד מעהרין, אחרי שהיה גר כמה שנים באונגריא אבד זכותו. ונאנס לעזוב את פרוסטיץ. ראשי הקהלה שלחו מכתב בקשה אל המלך שיטיב עמהם ועם רבם להרשות לו להשאיר אצלם, כי הוא ואביו יחד נולדו במעהרין — אבל לדאבונם לא נתמלא כל בקשתם, כי הרחיבו לו רשות דירתו שם רק לשלושה שנה, כדי שיחזור להשיג רבנות במדינה אחרת.

עוד הפעם בא לאפני-ישן ופתח שוב את בית מדרשו. למד ולימד וגם דרש. אך פתאום נסגרה בית מדרשו ע"י חוק משרי המדינה. בשנת תקנ"ג נשרף ביתו והונע, ואז גמר בנפשו לעזוב את העיר הזאת ותקע ביתו בעיר סעסמ (36).

היהודים בפעסט שמחו בו מאוד. עד הומן הזה לא היו בבחם — וגם שרי העיר לא הרשו להם — לקבל להם רב ומורה צדק. את «שאלותיהם» הוכרחו לשאל באפני-ישן. וכעת רוח והצלה עמד להם בבוא אליהם רב גדול ומפורסם. ובכרם מצאו בו חסד בעלי המלונות בפעסט, אשר היו תלויים ועומדים ברעת הרב מאפני-ישן, ומעתה ישנוח הוא עליהם והם הבטיחו לו יסוד בעד טרחתו.

אמנם פתאום קם ר' משה מייזן הרב מאפני-ישן (37) וטען כי הרבנות בפעסט שלו הוא ופרסם אסור בבית הכנסת שלו (38) על כל בתי מלון בפעסט

בנית להנה. ראה הסכמתו על כפריו. ונשויים חים אלהים כי חסוי ליד נסופת: והלא חסם גדול ושימש מעלתו מהריו נאסקאוויץ סביל זיל כפי שמעיד מעלתו נעלתו. ושמעתה על הגלון זיל שלל רנה לסדר נס בפעסט נאמרו הוילי והרונים הראשונים לא סדרו נס סס אולי היה להם סוס ספק ואנחנו לא נדע, ונאמח אני תלחתי נס שמות נסין סקדרו נס בפעסט צימים קדמונים, מית חל חזי מה נין חקסי קדמתי לפניי הדור הזה... (ראה להלן בפרק ג.)

(36) חוקרי ישראל באונגריא החליטו, כי נפעכס גרו יהודים צימים הקדמונים. וכפי שהנחתי בהערה הקודמת סדרו סס נטין. ראה סוית חים סס ונאחע"ז כי חסוי קיח ורלייתם תספר «השמות» לרי שמחה רב נאפני. וכתוב נז כמה ערי אונגריא כמו «גלאן, וואלין, ווארדיין, דונדיין, טאשעלי, סקדרו סס נטין לפני שנת חייז (נכנה זז נדפס ספרו). ואנכי כשאתי לעלמי אדע נדוד כי לא סדרו סס נטין מעולס, ואף לא גרו סס יהודים — אכל הוא חציא שמות הערים חיק לכחוב על העתיד. נפעסט לא היה צימים תחס תלמיד-חכם. ועוד הלל חיתה אפני ישן, עיר מלאה תורה מקדמות דנא: קרובת אל פעסט, ולמה היה להם ליכנס נדוחקא. ואם תאמר ששעת חידוס חיתה נין פעסט לאפני ישן, כי הטורקים משלו אז באפני, איכ חיק ידע סרנ חיק סדרו סס נטין. ונכלל בכל רלויותהם חין נהן ממש, כי נפעסט אפשר שהתגורר חיה יהודי, לפי שעה, אכל מושג יהודי לא היו סס עד תלוד יוסף חסוי שקרא נדוד נאחן והחטיטו סס יהודים. (37) ראה להלן בפרק ג.

(38) סרנ ר"ש ניכלער שלל לי נמונו חח הכתב-האיסור הכתי של סרנ רימ מינץ וזה לשונו: «עם לזאת סרנ הגלון חציא דקהלתנו נלדוך הנדיל חכרין זיין נאשר דס נין ווירקליכע נאכריכט הסי, דס חיינינע קאללען נפעסט זיך ניכס מתחנכ זיין עפיי

אשר אינם עומדים תחת השגחתו. בני פעסט השיבו, כי קבלו עליהם לרב את ר' וואַלף, ואין להם שום דין ודברים עם קהלת ישראל באַפען ועם רבם. בני פעסט חשבו כי לא יעשה ר' משה מינין דבר נגד הרב ר' וואַלף באַסקאוויץ, אשר גדול סמנו בשנים וגדול כמותו בתורה ויושב בלי פרנסה. אמנם הרב ר' משה מינין סבר משפטו אל שרי המחוז בטענתו, כי הרבנות בפעסט שלו הוא, וכי רבי וואַלף פשיט גבולו. וכה שמעו הנכרים יום יום רבילות ושקרים, אשר שלומי אמיני ישראל ספרי זה על זה. לבסוף אף צד אחד לא זכה בדיון. הפסק היה: לר"מ מינין אין שום חוקה (בפעסט 39) ומהיום והלאה אינם כפופים לראשי ק"ק אַפען-ייטן (40). אולם גם רבי וואַלף אינו יכול להיות רב בפעסט, אחרי שיש לו שם קרובים. בשנת תקנ"ח עזב ר' וואַלף את העיר פעסט כי נתקבל לרב בק"ק ב-יארמאט (41) למלא מקום הרב ר' וואַלף באבולוי (42) ובהן שם חמש ישיבות (43) עד שנתקבל לרב בק"ק קעלין.

דח תורתנו, זי זיין פורץ גדר נחלול שנחות, לויך זיין מכשיל רנים נמאכלות ומשקים אסורים, ומלמד זאת נפקים שיש ספרון כיס, דם מאללים ומשקים אסורים ווייניגער קאספין אלס מאללים ומשקים המותרים איז העכסט נויטיג פאר לו זארגן ניר זאלכע לייטע לו פערסרויען וועלכע באנן מוחזק נכסות זיין, אום דם ניהאנד מנני עמור זול כלכר ווערין חיו נשגות נמאללים ונמשקים אסורים, נכן איז מהרב הגאון אב"ד ונד"ל נשלים ווארין, דם מחר יום א' ויום ב' סממוך מיטען אלע נאחר קאכליד קומען לכלן, אין זיי מזהיר לו זיין וויא זיך נוהג לו זיין מהיום והלאה, אין רי יעניגע וועלכע נחמימת הרב הגאון אב"ד נריו שמוחר לילך ולשחות אללו נלי שום פקפוק, דער יעניגער אנער וולכר קיין לעטיל סנן ווידר איז מהרב הגאון אב"ד ונד"ל מיום ב' סממוך וילך נאכרט, כמו שאר אסורין נמאכט לאכול ולשחות אללו נריו שלא יחסיאוו את הדנים חיו, ושומר נפשו ירחק מהם, ותנא עליו נכחיה. נכרז נשיק חיי מרחשוון חקניו לשיק.

39) זיכלער נספרו ה"ל.

40) ראה עוד לקמן נפרק ב'.

41) נבאל אסא-יארמאט היחס ניעים הסם קהלה גדולה וכוונס כן כולם ידאי הי הנכד, סעה שומעים לקול הורים ומורים, לוהני תורה מכנדים לומדים, ומחזיקים ניד החונים נהי (נמכתב) קהל יארמאט אל החים רחל להלן). נשנת חין היה ננס רי יסודה ליע נב על, אחרי רי נער נאן נהי דוד מניינין. ניעיו — נשנת תקיל — קראו נית-דין מרגנים מפורסמים לפשר נין שמי נחות או שמי קהלות סס. — נין קהלה שחנה נללו של הנראל נאל אסא ונין קהלה אשר נמחותו של הנראל זיעטי, שני נרים סס — את הפסק דין פסקמתי נספרי קריות סחורה וסאמונת נאונגאריא דף 29. 42) את סס הרב רי וואַלף נאכלויי מלאחי נפנקס קהלה סס משנת תקניג. הוא חקן חקנות למחורה סס ומחס על פסקים סונים. נזכר נשויח נוביית יודי עיני, סומי ייג. ננית סחיים מלאחי מלגת נחור: מרת נעסיל נח הרב אב"ד מריס וואַלף נשנת תקע"ה.

43) נפנקס סחנורה סס מלאחי משנת תקניח: קנלנו עלינו נב גאון מריס וואַלף נאסקאוויץ. ומשנת תקס"ג: כי סוספיו על סכרו נלל סוני. ונאשר עזנ אוחס

אמנם גם בקעלין נגעה בו יד הגזרה — כמו בפראסטיץ — יקיבל צו לעזוב את העיר, אחרי שעוב את ארץ מולדתו אבד זכותו לדור עוד בארץ מעהרין, והדך משם בשנת תקס"ט לבאנהארד למלא מקום הרב ר' אברהם לייב מניקולשבורג אשר נפטר שם בשנת תקס"ה ער"ח אדר. בבאנהארד ישב עד יום מותו בשנת תקצ"ח י"ד סיון 44).

ספריו 45) המה פנינים יקרים בספרות-הרבנות. וחכמי תורה שותים בצמא את דבריו.

עוד איש חשוב ויחיד במינו נולד וגר באפער-ישן. הוא ר' משה קוניץ. נולד שם בשנת תקל"ד לאביו הרב ר' מנחם, נכד הג"ר גרשון אשכנזי, ומצד אמו נכד הג' בעל חוות יאיר 46). למד אצל הרב ר' וואלף באסקאוויץ, וכן י"ג שנה עזב את בית אביו והלך לפראג — עם סלית ותפלין ושני זהובים כסף 47) — לשמוע תורה מפי הג' בעל נודע ביהודה. מפראג הלך לברעסלוי ושם לביתו מוכתר בתורה וחכמה. הוא לקח לו לאשה את בת הגביר שלמה הכהן ולמד תורה מתוך הרחבה. בשנת תקס"ח כאשר חרל מסחרו ליתן פרי נתקבל לדיין ומורה שפ"ע בבית הספר בפעסט ולרב באפער-חדש 48).

ר"מ קוניץ הקדיש כל חייו לתורה והלכה. ולמרות כי ברוב ימיו עסק במסחר עשה לו שם עולם בתוך בני ישראל, וגדולי הדור כבדו אותו בחייו 49) ואחרי

הרב ר' וואלף באסקאוויץ פנו אל הגאון מחס סופר וינקטוהו לקבל עליו את משמרת הרבנות שם: "וסיים פה להרב מלא דאשלא ישינה גדולה אשר נתן להם ארומחס חמיד בסדר פנים יפות ואין מחסור, והנה נודעת זאת שהגאון מו"ה וואלף באסקאוויץ כ"י ישן פה אהנו חמש שנים בניה שלום, ובמנוחת שאננות נהנו בו בכבודות, ואור פניו לא הפילו ואם כי לרכי הרב וניתו מדונים הם נישע אלקים חלב מפיהם השביעוהו, ומסורין לא יוכל להמנות עקב מקינות מחספכים רוח אחרת הייתה אהו, וזה קרוב לשנה שילא מאלחנו לקיץ קעלין אשר נצטעהען המדינה". (מוס העשולש הולאס שלישיית דף י"ז)-

44) נספד מהג' ח"ס. ראה דרשותיו שנדפסו כעת דף ס"פ.

45) בשנת תק"פ ה"ל בנו ר' יוסף את ספרו "סדר משנה", נאור על היד המזקת מיר בהכמות גאוני ישראל, ר"מ נבעט, ר"מ סופר, ר"מ פרענקל, ועוד. בשנת תקצ"ז ה"ל את ספרו "מאמר אחרוני, דרשות והספד מר על אציו ועל הג' ר' טובי ווייל מקארלווהע, בהכמות הג' ח"ס, ר"ל העללער. צומנו נדפסו ספרו "שושן עדות" על מסכת עדיות, וחלק שני מספרו סדר משנה.

46) ראה נדאס ספרו בן יוסף.

47) רי"ך, בית אל נערכו.

48) אין זה אשען ישן כמו שטעו הרבה, כי הוא א ש פ ט ד ש (Buda). ובני ישראל נפסק-אשען ידעו לכוון את השעה לפרנס נכנוד את הרב המכס הזה נעת נשנו עמודי פרנסתו.

49) כבר העירותי צמקוס אחי, כי למרות היחיו את הנית-הכנסת הריפורמי בהאמורני, — ראה מכתבו ב"בנה נדק", — בכל זאת נשאו לו פנים גדולי ישראל ונספרם "אלס דרכי הנדית" לא סזכרו את שמו לרע. והרב ר' צריך צמיה מליד מוצרש מפראג, רביד נצמורני, רוח חמים בכל הממלוקס שם, שואל את הג' ס"ס: "גם חנהגי על

מותו על ידי ספריו היקרים שהוציא לאור (50).

הבס אחד בן-זמנו (51) כותב עליו: «זכרונות דברי הימים במעט שמי יד לפיהם וקשרו בקשר אמיץ לכל יוכר שם הרב ההבס האדיר התורני והלימודי מו"ה משה קוניצ'ר, הלא נודע כי הוא היה הראשון, אחרי שהעירו בעלי המאספים לכתוב תולדות גדולי ישראל, וכתב בלשון צח תולדות ר"י הנשיא, וזה היה עוד זמן רב קודם צונץ. הוא הרב הגדול אשר חזק את לבו לצאת לקרב נגד הרב המצויץ סלעים הרב יעב"ץ בספרו בן-יוחאי (52). ספר גדול וכו' הראה את כתי ונכחותו ורוחב לבבו בש"ס ופוסקים, והכמת רמות ונישגבות בפירושי התנ"ך והכמת דקדוק הלשון. ואם ספרו המצורף ב"ח אינו כאחד הספרים במדרגה הראשונה המפיקים דעת ומגלים נסתרים ונהורא עמיה שריא? ונוסף לזה היה האיש דובר צחות בלשון עברי כאחד המליצים המפוארים ובתנוססכיב על שדי מליצת ישרון? יערות וראות לזה, הוא ה"למנצח לבית יהודה מזמור שיר"ו בסוף תולדות ר"י הנשיא. מה נפלאי ונישגבו רעיוניו. איך דאה כנשר השמים בפנפי רוח מליצתו אל נשמת הקדוש ברום גבהה וכל מה שכתב הכל בצח שפתים בהליכה מאשרת ובעינים מלפנים, והאשמה על כל חכמי דורנו אשר ישתדלו בחזק יד להשיב שם ההבס הזה (53).

התורני מו"ה משה קוניץ תלונן אשר הוצא דבריו בפי פקול נוגה לדק הניל לפנים להם לעור, כי כפי ששמענו יח"י ר' משה הניל ירא אלקים. (אגרות סופרים דף 46). ובאמת אין ליחסו אל זולתם שם, כי המז' היו כופרים למחלה. אבל הוא היה אזהב חורב ושומר תלום כל ימיו.

(50) נשנת תקנ"ה הו"ל אח ספרו "מוסדות תנ"י, העתקת חכמים החכם רמזניץ לפרק י" וייא מפרי נחית עולם ונאורם מאח רוכל הנושע משה קוניץ (פרגא, עשרים דפיס). נשנת תקל"ו הו"ל אח ספרו "העיון, פי" על הספר נחית עולם עם הפנים, ונחלק לנאר התלות והענין עם מפסח גדול וקלח הערות נמאנרי חז"ל. נחסכמת הניר אלעזר קליר רב נרעכנץ, ונר"ל דפרגא (ווינא תקנ"ו). נשנת תקס"ה הו"ל אח "נית רנ"י תולדות רבינו הקדוש ר"י הנשיא (ווינא, ואלל המשניות ס"ל זווינא וזוילנא). נספרו סגדול "בן יוחאי" (י"ל זווינא) ינע כשתנא שנים לנר כי הזר ורע"ע ומדרש הנעלם והחיקונים כלם חננו מהתנא רנ"י וחשונות נמחות ונכוחות ונרורות לכל שולל והמהררר בכל דור ודור, ונפרס על השנת יעניץ נספרו מפסחת ספרים... עיד אומר שם, "נעתל הריחי ונעלנ ילדתי, ונצנח אפי זה ענדתי". נשנת תקפ"ח הו"ל ספרו "מעלנח מועד ננית אלהים אל הרנה ואל החפלה נער תלכנו האדיר נאנץ קייזר פנץ יחי" ונער מלכה הנדידה. ילא ראשונה מאח הנחור המשכיל משה סאפיר נשפת אשכנז ונצחק לשפיט ע"י התורני מו"ה משה קוניץ... נשנת תקפ"ח הו"ל ספרו המלרץ שו"ח מק"י א—קכה, והחלק השני י"ל נשנת תרי"ז אחרי מותו.

(51) ח'י' שלמה זלמן שטערן נהקדמת ספרו "תלמודי מנחם והתמודי דונש" (ווינא תר"ל) דף 56.

(52) השו"ת מ"ש נספרי סיהודים נאונגאריא דף 7—56, והנהיח הניר יוסף סאיל נחנאזאנן על יו"ד סימן רל"ס שקראו "מפספסי ועוד.

(53) אין פלא, ההשכילים מאסו נו נשניל שלום נער הזה, והיחלים לפי שהיחור אח נית הכנסת הרישומי נהמנרג.

הוא היה הראשון על שדי מערכת תולדות חכמי ישראל ותהלוכת דעותיהם, והיה לו יתר שאת שהיה עשיר וסוחר מנכבדי הארץ, ועסק ולאח באורייתא ובחכמה מתוך העושר, תחת שרוב העולם במבטלים התורה מתוך העושר ומקיימין התורה רק מתוך העוני, ע"ד חסורי מחסריא והכי קתני, תהלוכתו עם הבריות היתה בנחת ונעימות וענות חן, בדיבורו עם קטן וגדול יחד, וקיבל כל אדם כסדר פנים יפות, ולולי החי רי"ך (54) שהעמידו במערכת החכמים במדרגה הראשונה כראוי לו ולנשמתו הוקרה, כי אז היה האיש הנכבד יצדיק באמונתו כמעט שנשכח שמו».

הוא היה אהוב וחביב לכל, ודביו פנו אליו לשאול ממנו דבר ה' (55) גם לשפוך לפניו צערם ויגונם, כי ידעו שמצאו בו לב נאמן וידיד נעים (56). ר"ם קונין נפטר ביטנת הקצ"ז ביום כ"ז לחשו"ש יט"ז (57) ומנ"ב בבודאפעשט.

מצבתו.

מצבת הרב המאור הגדול מו"ה משה מורה ורב בקהל
מודש קרית בודא נפטר יום ה' ז' שבט תקצ"ז.
גויה מזהרה. בארץ נשארה שוכני נוחי דומי עד יפתחו
השמים. לכל הכתובים לחיים. ומתים יקראו קומי.

עיר אפער-ישן בצדק וזכה לשם «עיר זאב בישראל». על-כן אין להפליא כי כאשר שמעו הרבנים כי קהלת ישראל אפער-ישן מבקשת רב גדול, להיות להם לאב

(54) רי"ך, בית אל דף 170. ובספר חסד דוד נסופו נזכר שמו בשם הרב מלונד חסד, ונעתקו חלוצים מיינס לייבונג דעם יודענסוומס משנת 1840. וכבר הנאמי בספרי תולדות משפחת רחוצנסאל, כי ר"ם רחוצנסאל חנר ספר בשם «תמלח» לנצל דברי הרב ר"מ קונין, וכן הסי' ש"ר וסדיל, ועוד. ילאו נאמרים ומכתבים ננדו. (55) ראה בספרו שו"ת «המלך» בית.

(56) יש חתם ידי מכתב נחמיהם שכתב הרב ר' משה קונין לידידו הרב ר' ס' נ' ש' פ' ל' ה' ל' ר' ר' נקעססעל וז"ל: «רב נרכות, ושובע שמחת, ומעלר לאנחות, למעמיק נהלכות, וממליך דמוות, ויהם לווחות, הרב המאור הגדול חרוץ בשכל בשל פסיות מו"ה שג"ה שפטייל הלוי מו"ה עדת ישורין בקי קעססעל יע"א. מכתבו הנכבד מו"ה ח' די וירא קבלתי היום, ונפסי עליו חסל כי דוד ממקומו ומולדתו השכן נכח ושאק, לשנת נפח אירג עריג ומדון, אפס חסדו נעט והנליגס אין כל חרס חתם השמש, בשכנר קרה כזאת, לנדולים ורקנים ממנו, וחמיהם שנה חלד כי נדלות ה' דרכי אים ישר וקוף דנר גם אויניו ישלים אתו, ואויב נאוחס מחלף, לכן אל חירא מפחד פחאוס, השכם והעצב נזית המדרש, שקור על דלתי תורת ה' נאחוס יומם וליילה אל חרף, ואויניך יאהנוך, ומחלף ינכרך, ואנשי קהלנו כקטן כגדול אליו ישמעון, חירא ומיכר ינכסו מפירו וכו' וכו'. כרוץ חתם משל דנר ה' פה קרית פעבט ביום המחשי לפי וירא חרף לפי. אוחנו ומכדו משה קונין מלונד. [אודות הרב ר' שג"ה שפטייל, ראה בספרי לפנות ישראל נאונגאריא דף לא].

(57) נפ"ח מנצ"ה ח' כמו בין גדולי ישראל ניצי הזכרת נשמות. ואמר ממקוריו הים וואלף פיינשוף חדפים לכבודו שיר ארוך בשם «נכי חמוריס, אפסן חק"ז».

בית דין התעוררו הרבה רבנים ובקשו מליצים ושתדלנים להיות להם לפה ולמליץ באוני בני אפען-ישן.

וראשי הקהלה פנו אל נאוני הדוד למלא כסא הרבנות בקהלתם. בראשונה שמו עיניהם אל הגאון ר"ש באסקאוויץ מחבר הספר מחצית השקל — אבל הוא לא נענה לבקשתם, לפי שהיו לו קרובים ומחזיקים שם. אחרי כן חזרו אל הג' ר' וואלף איגר בהג"ד עקיבא איגר רב"ד בפרעשבורג — אבל גם הוא השיב להם: כי מקודם רוצה הוא לדעת כמה משכורתו לשבוע, ואם בחירתו היא בהסכמת כל הקהלה ואף שהשיבו לו, כי נבחר בהסכמת כל הקהל ויקבל משכורתו לפי כבודו, לא הלך אצלם. אחרי זה בחרו בהגאון ר' אליעזר קלייר אב"ד קעלין — כמו שכתב בריש ספרו (58): «והרצים יצאו דחופים, ולכאן היו כולם צופים, אבל בני קהלתי קהל קעלין חיברו עלי יחד בחיבה, הרעשו את העזרה». עוד שמו עיניהם אל הרבנים ר' דוד (בן רבם הרב ר' נתן) גינצבורג רב בכורשטין, ר' צבי הירש ברודא רב בקיצע, ר' ירמיהו רב במאטערסדאָרף, ר' ישכר בער בלאָד בהרב ר' שמשון מהאמבורג רב בסעניץ — ולבסוף נבחר בשנת תקמ"ט הרב ר' משה מינץ רב בווישנאוויץ ברוב מנין ורוב בנין, והעיר אפען-ישן צהלה ושמחה.

ב.

הרב ר' משה מינץ וביתו. ר' משה מינץ בתור
רב-ראשי. ר' משה מינץ וקהלת ישראל בפעסט.
ר' משה מינץ וחארין. דייני אפען-ישן. האורחים
שם. צורה חדשה.

הרב ר' משה מינץ נולד לאביו הר' יהודה בכפר מינקאוויץ ונשא לאשה את בת הרב ר' יוסף הלוי רב בנאליא (59). בן כי' שנה בא לבראד (60) — קהלה גדולה של חכמים וסופרים — ומיד ראו כי בוכב חדש הופיע בעירם. שם כרת ברית עם הרב יעקב בא בן הרב נדע ביהודה (61). משם ערך מכתב

(58) ספר חוות יאיר פלאג תקנ"ז.

(59) שו"ת מהר"ם מינץ סי' כ"ו. ממעפחתו לא נודע דבר. אך מהסכמתו על הספר «יסתלחודי» נודע כי המחבר ר' משה יהושע העשיל שור רב נסאליאנרלאד היה גיסו, נשותיהם היו אחיות.

(60) למרות שחם עלמו. משה מינץ מנצ'דלי. הוא לא נולד שם. ורבים סעו צזה. לאה שו"ת מהר"ם מינץ הנקרא «אפי זוסרי». נדק בית צזה חלסון: «נחשונה אחת שכתבתי ציהי מורפי נהיותי כנר עשין שנין צנאי מעקום מולדתי לעיר גדולה של חכמים לעיר צרלאד ודנתי צהלכתי».

(61) שו"ת נוציית אגן העזר סי' כ"ג כתוב: «ולבקשת בני הינז מו"ס יענקא עיינתי קלח צמקלח דצינו. עוד שם. והראש נודל מיפתו ונקיאתו. ודליתו חיל המנח לפונם וימא והכל צחכמה. ולמינא יישר כמו וסילו לאוריתא. ונסוף

אל אביו בהלכה, והוא השיבו בכבוד והתפלא על חריצותו. ראשית רבנותו היתה בעיר ווישנאוויץ ומשם נתקבל לאפערן-ישן. בראשית שנת תק"ן בא הרב ר' משה מינץ עם בני ביתו (62) לאפערן-ישן בכבוד גדול. ר"מ מינץ שמח מאוד בקבלתו החדשה — אשר עמדה אז ברום ההצלחה — מלבד יגורו בה יותר מחמש מאות משפחות יהודים, רובם מצויינים בעושר ובכבוד, קובעים עתים לתורה, עוד זאת בכל יום ויום באו שמה אורחים חשובים, גבירים ורבנים בגלל כי קרובה היא לעיר אפערן, מקום אשר ישבו שרי הממשלה, וכל אלה יבקרו את לשכת הממשלה באו לאפערן-ישן לבקש להם שתדלנים היוצאים ונכנסים בחצרם, להיות להם לפה ולפליין.

עוד מאורע גדולה אירע אז באפערן-ישן. בראשית שנת תק"ן היתה אספה גדולה ונכבדה מכל בני ישראל באונגריא. (63). שלשה שבועות ישבו שם בחורי עם-

התשוב: "וראיתיו יורד לעימק נחריפות וגם ננקילות רב וכו' רק שראיתיו מתוך קונטרסו שסוף נגר כבולא, וראוי לחננו ניותו, לקחתי מעט פנאי".

(62) אשמו הראשונה נת הרב ר' יוסף הלוי מרת ס' ל ק א משה בלזנה אשמו השניה יוס' ל משה ביום א' ייס משוון תקל"ו. א) נתו מרת ר' ע' ל' משה ייס אז חקעיה ומניח באפערן-ישן. ב) נתו הרב ר' יהודה ל' ל' (ל'ג הי"ש) ג' י' כ' ז' נתו אשמו הנאון ר' עקיבא איגר למד הלל דודו בפוזנא בשנת תקפ"ג, ראה לגרות סופרים דף 20: "מן אשמו הנמור המופלא כיס יהודה ל' ל' הול' נון ומשכיל ושוקד בלימודו וסתהגותו בצדו צדויה, אבנא כי יזכני ה' להללימו בחורם וניכחא". גם למד אלל סתם-סופר ומוזכר בשו"ת חיים יו"ד ס"י רל"ח: "למחוי הרב המופלג מרין ושכן המופלא ומפורסם מו"ה ל' ל' הרב ר' דנהימ דקיק א"י. ובאמת משנ כי קהלל אפערן ישן תקבל אותו על נוקים חותמי, אמנם כאשר ראה כי שנים עברו ואין דורש לו, עזז את הדעות ועסק בנאמור והללית ונחשט. ג) נתו ר' יעקב נהרג בשנת תרי"ט ביום ט' שנס (שנת מרידת האונגרים נ"ד מלכס וולך אוקסריא) על-ידי הסערנים שקמו על היהודים והרגו שבעים איש בעיר זענטא, ונחשט היו הרב ר' יעקב היילנדרוס רב באדא, נון הרב ר' יצחק רב זענטא, הרב ר' איסר אולמלך רב זענטא ור' יעקב הכ"ל. ד) נתו הרב ר' יוסף יוס' נתן סתחנה בשם חקעיה לרב נאחא, ומשם בא לרב בפאפא. ראה להלן.

(63) בקפרי מולדות משפחת ראזענשאל מדף 22 ואילך כחנתי באריכות על אספה זו. אז עלה הקיסר לע' א' ל' ד' על כסא מלכותו ושנויים רני הערך נעשו בהליכות מדיניות אוקסריא-אונגריא. הועד האונגריא שהיה סגור עד כה, נפתח בדשיון המלך, לירי העדינה שנו על משמרתם לחקוק חקים כסוד צענייהם. גם חסידים כוונו השפה כי לא עת לחשות היא, והזמן-גרמא להשתדל לטובתם, על כן נאספו באפערן-ישן כל פרנסי ישראל ורצניו אשר בארץ אונגריא להתייעץ באיזה אופן אפשר לרומם קרן ישראל? שלשה שבועות הותיקו סוד וסכרו ענה, גם שאלו את אחיהם בארץ זרפת — אחרי ששמעו שהם כבר נהנים מנחות-האזרחים — ונקשו שיודיעו אותם איך זכו לעדינה בלשון האלה, ומה הובל עליהם נעד שמרום? הם כחצו נקשותיהם לפני ועד העדינה בלשון דומי, וחכו בכליון עינים אל היום הגדול י"ז למדש נזנזר שנת חקני' יוס פתיחה הפארלאמענט. אלל לראנזוס לא ראו חליפות והמורות.

ישראל מחמשים וארבעה מחוזות עם ראשי השתדלנים וטוביו ומנהיגיו (64). וכמוכן בתור רב אב"ד ישוב ר"מ מינץ בראשו, ולאשרו אין קץ. גם בני קהלתו שמתו בשמעו תהלותו יום יום מפי האזרחים החשובים (65). הרגשו כי עירם הגן-ערדן, התחתון, והמה הישרידים בארץ, וכי רבם הוא אחד ואין שני לה עד כי עברו על המדה ובמעשיהם גרמו חלול השם וכיוון כבוד-התורה.

בני אסען-ישן בעזרת רבם פנו — בהשתדלות מכידיהם נוצרים חסידים בחצר המלכות — אל ראשי הממשלה שיתנו לרבם הכת והזכות לדון בכל מחוז פעם והגלילת כפי רצונו בעניני דת ישראל — כמו גירושין, קידושין, נזואות, פקדונות נדוניות וכדומה — ויקרא בשם «רב-ראשי» על כל המקומות האלו.

דבר כזה — להשתרר על רבנים אחרים — לא בקשו עד אז ישוב רב וקהלה, חוץ הרב אהרן חארי"ן רב באראד (בעזרת הכומרים וראשי עירו בהבטיהו להממשלה שעל ידו יתבולל ישראל בין העמים (66). ובשנת תק"פ, שנת המהומה בישראל, השתדל הישר והטפסר שלמה זלמן בארון ראש שילה, מעיר מלוכה וינא, אצל שרי המלוכה שיתכנו את הגאון חתם-סופר לנשיא ורב-ראשי על כל מדינת אוגרויא, שמבלעדו לא ירים איש את ראשו ואת ידו בכל עניני הקהלה. וידו כאשר בשר ראש-יולד להגאון ח"ס הבשורה הזאת ובקשו לקבל משרת «רב-ראשי» על שבעה, מיאן להצעתו. באמרו: «אם כי מידי לא עד מהרה תצא תקלה, אבל מי יודע נח

(64) ראשי השתדלנים היו, ר' נפתלי ראזענטאל מוהאר אבי הנצירים החשובים ר' אליהו ור' שלמה ראזענטאל, ר' קאפיל טענין מפעשעוונ, ר"א רעכניץ, ר' אהרן חירש לנזב ור' יוסף דייטש. הם «קרו נפשם לא פעם לסונת עומס. והאגודה מספרת, כי לקחו עמם, את הסכריכים נעת הלכו לחצר הנולך, דרך-מסוכן ימים ההם, ונחנו אחת חתם ננדי-הכבוד שלהם — כי אמרו, אם יקרה להם קרי-מית יהיו מלונכסים נהם. (ראה ספרי קורות עיר פעשעוונ דף 24). והשתדלנים לוו לחסידיהם לענות נאום נפסם ניום המיועד להם לעמוד לפני הנולך. (ראה חולדות משפחת ראזענטאל דף 11).

(65) הרב ר' משה מינץ היה אחד מנאוגי דורו. נשנת תקפ"ז הו"ל בנו הרב ר' יוסף יוחנן מינץ שו"ת שלו נשם «לפי זיכריו או שו"ת מהר"ם מינץ. הספר הוא קטן נכמות. מלצד דרשה קשנה לכבוד המלכות ודרשה לחנוך בית הכנסת לא נדפס מוננו. בנו הרב ר' יוסף יוחנן היה חלמיד חכם גדול ונזכר בשו"ת ח"ס אגן העוז כי סימן ה' משנת תקל"ח: «לידידי נכפשי הרב המלוכה המריץ נצל ספיות העומד לחל חלפיות זית רענן יפה פרי מואר כשי"ת מויה יוסף מינץ אשר לפניו נשיא חלקים נקיק טאנ וכעת ראש המדגרים נקיק פאפלי. וראה נלגרות סופדים דף 49 מה שכתב אביו אל הני' חתם סופר ומנאקשו לכתוב לקהל טאנ כי ראוי ננו להיות רב, וזה לשונו: «נלמחי מנני הרב המריץ מויה יוסף להריק אליו נשמי המלצה נעדרו אל העיר אשר אחר נכתבו לאלופי הקהל דשם, אך כי מלער הוא, ולגדולה מזו הוא מחוקק לפי מעלותיו נחודיה, נכתבה ונידאה, אבל מה אעשה נחמוני עם אשר נכוכים הנה לאמר כי עדיין לא טמש נכתב הדגנות, אבל נחי הכותב כי מעט מעיר ימלאו רננים כאלה נמדינה זו להנין ולהורות בכל דרכי הוראה, כי על נכרי נולד וראה מעשה בכל יום יוחר מה שיזמן נעייכות וישונים כל השנה (?) ומה גם נודל התמדתו אשר לילס

יבוא אחרי בהתמנות זאת, ויהיה הקלקול יותר מהתיקון» 67. רק במדינת טרנסיל-בניה (ויעענבירגען) היו מלסנים רבנים-ראשים על כל המדינה. ואם בראשונה היו הרבנים האלו חשובים ונכבדים, אבל לכסוף נתמנה רב-ראשי אשר עשה פרעות בישראל, ובטלה הממשלה המשרה הזאת על-פי בקשת הקהלות.

וראשי הממשלה למרות כי ידעו כי דבר כזה לא הי' עוד באונגריא, עז"ז לא השיבו פני קהלת אפעי-ישן ורבם. רק התנו עמהם: כי הרבו אל יתערב בענינים שאינם נוגעים לדת-ישראל. (ב) ואל יהליט החלטות ואל יוציא פסקים מבלי הכנסת הקהל של המקומות האלה. (ג) ואסור לו ליקח שכר בעד עבודתו ונסיעתו חוץ משכורתו מקופת הקהל כאפעי-ישן בתור רב אב"ד שם. (ד) ובי משרת «רב-ראשי» איננה ידושה לבניו ואין לו רשות למסרה לאיש אחר.

עברו איזה חרשים והקהלות כולל אפעי-ישן באו בקיבלא על הרב לפני שרי הממשלה (68). הם קבלו כי הרב מתערב בענינים שאינם שייכים למשרתו — רק לשופטי-העיר, וגם בקש מהם שכר בעד עבודתו. מקהלה קטנה ועניה דומוני לקח 150 הורבוס, יכב-טרחה שבא שמה לתוך השלום. שרי-הממשלה צוהו להשיב מה שלמח שלא בצדק, ואל יתערב עוד בענינים שאינם נוגעים לדת-ישראל. וכאשר יראו בני אפעי-ישן כי ישללו מרבם את העטרה שלו, קראו אספה בשנת תקנ"ה והמתיקו סוד להציל כבודו, ובאו בבקשה לפני שרי-הממשלה שלא לבטל כבודו. שרי הממשלה השיבו להם, כי יישאלו מקדם את פי אנשי הפלך והרבנים (69) המשמשים אצלם, אם הם מסכימים להרכיב איש על ראשם. ואם כולם יסכימו לו בלב ונפש הפיצה — לא ימנעו ממנו כבודו. אבל רוב הקהלות מאנו בו. ויש אשר הסכימו בתנאים שונים.

בני אפעי-ישן לא הבינו פי גרמו במעשיהם חלול-השם ולא הרגישו את הבזיון שבא להם ע"י החלטותיהם והלכי מדחי אל דחי ועשו עוד דבר מכוער אשר השפיל כבוד התורה וישראל. בפרט הראשון הכאתי מה שעבר בין הרב

כיום יאיר לו להיות סוגה פקדו נאה לעולם נש"ס ופוסקים, ואף למד לשונו ופיו יוכיח נמוכר השכל בדגרי אגדה המושכות לנו של אדם, לכן עתיתי להריק מלקים אמיתי לנגי העיר הכל אשר לא יחשוו מזה סעדיין לא נכתר נכתר הרגנות, אם כנר נכתר נכס טוב ונכדורו עד עתה לא לעקור מפרקי דבר לחזור על נשנמו, וחולי יגלגל הזכות על ידיו.

(66) ראה ספרי חולדות ונשפח ראזענטאל דף 93. עם שכתב ריש ראזענטאל להגי חס-סופר כי היה סיכל ענה מחליין אשר כמעט עלתה לו לקבל החומר הזה.

(67) מוט המעולה, הוצאה שלישיית דף ל"ב.

(68) ראה ניכלער נספרו הניל. וחמיח להרצ דיר וועלעס ז"ל מי שהיה רב

נאפען ישן שעתיד ליוויי נעת הייתי שם נשנת חרעיד ופחח את כל חולדות הקהלס למעני.

(69) נוסה חכס פנינו, ששרי העיר הרגשו שאי-אפשר לנער הרבנים — כעס

נחם זקנים נאים ניעים, היוסנים על «שמרחם זם סנים, להרכיב על ראשם איש

זר — אבל בני ישראל נאפען-ישן לא רצו להנין זאת...

ר"מ מינין ובין הרב ר' וואלף באסקאוויטש אדות הרבנות בפעסט, וזה האחרון הכריח לפנות עירק בגלל הצער אשר גרמו לו אנשי אפען-ישן ודבם. הרב ר"מ מינין השב כי עתה יוכה בהרבנות בפעסט, כי סר צלו העומד על דרכו, ואף ישירי העיר דחו בקשתו, סמך על ידידיו השתדלנים — שבת עמם בדת אהבה בעת האספה באפען-ישן בשנת תק"ן — שימליצו טוב בעדו אצל המלך. ובאמת נעתרו לבקשתו משפחות מסורסמות, כמו טעבין, וראזענטהאל — ראש המדברים בישראל בזמן הזה — וערכו בקשה אל המלך להרשות להרב ר"מ מינין להקם לשכה בפעסט ולהשגיח על כתי המלוות יש, ובפרט בימי השוק. השתדלנים היו ר' יעקב קאפיל טעבין ואחיו מנחם (70) ותתני ר' שלמה ראזענטהאל ואחיו חנוך ר' אליהו (71). ומחותניו ר' פייבייל ניימעגן (72). שמעון אפענהיימער ושמעון ליבל. שבעה אנשים האלו התקבצו יחד ובאו אל בית המלך והרעישו על כל השרים בדברים של מה בכך. המלך ושריו קבלו אותם באהבה והבטיחם כדרכם כי יחקרו ע"ו וישיבו אותם דבר.

ובני ישראל בפעסט כאשר ראו מה שעשו הרב ר"מ מינין וידידיו עם הרב ר' וואלף באסקאוויטש, גמרו כי בשום אופן יבדעלם לא יסבירו עוד שהרב ר"מ מינין יתערב בעניניהם, והחליטו באספתם לקבל להם רב. ובשנת תקנ"ו בקשו רשות משרי העיר לקבל להם רב בבית הכנסת החדש שישבו מהבארון יאזעף ארצי בשנת תקנ"ו בריוונס (73). שרי העיר הדשו להם ליקח רב. ובאשר הגיע לאזנה כר"מ מינין שלח שולחיו אל בית המלך חרט בחרו את הרב ר' ישראל וואלף רמאן לרבה (74).

(70) ראה נספחו של רייך נפרכס, ונספרי קורות עיר פרעשבורג שם.

(71) ראה נספרי תולדות משפחת ראזענטהאל באריות עליהם. ר' אליהו כוזב אל הנ"ר מרדכי ננעט: „אנכי עמדתי בכל פעם לשמור כרם ה' לנחות ולחן חיים לך, נדר חשב ולחן חיים עמדי, רק ידידי היקר ר' משה מינין הוא עומד בכל פעם לימיני.“

(72) ראה תולדות משפחת ראזענטהאל דף 12 חיש על ר' פייבייל. הוא נפטר בי חשרי תקפ"ה ועל מלכתו נק"ק וואלף יסופר שבתו ותפלתו כי רב הוא, ואשתו שרה משה נפצט ועל מלכתה כתוב: „שרה בת חתורני והמפורסם תיפלא ומופלג נחורם נשיא חלקים פאר הדור גויה נפתלי...“

(73) עוד היום נמצא שם הבית הכנסת ונקרא „אריזשע טוהלי“. ראה ניכלער נספרי הכ"ל.

(74) הרב ר' ישראל וואלף רמאן נולד להורים ישרים באפען ישן בשנת תקמ"ו. בן י"ג שנה נכנס לישיבת הרב מהר"ם דרבי נפרעטבורג ומשם נבצר לפראג ולמד בישיבת הרב ר' זרח איידליץ ושם לניתו ולקח לו לאשה בת נדוי ספירס נחשו זעמפלמן. נמקנז לרב נקערעסטור — על מקום הרב ר' אלעזר לונדון שהיה רב שם בשנת תקמ"ה והיה גם משגיח בבית-הספר (ראה בספר השנה 1901 limit. צמחתי של נ. מאנדעל. והוא הוא השולל ננוניי חנינא חויה קיין ע"א) — ומשם נמקנז לפעסט רחם מ"ש בהגדה 75 סנאה ולקף לבאן.

הרב ר"מ מינץ לא אמר נואש. הוא בא בקובלנא לפני שרי העיר כי הרב הנבחר אינו תלמיד-חכם ואי-אפשר לו להשגיח על כל דבר גדול וקטן — אמנם שומע לא היה לו בשום מקום. הרב ר' ישראל וואהרמאן נשאר לרב בפעם 75. אבל שלום לא היה מעולם בינו ובין הרב ר"מ מינץ. וכאשר רצה לסדר גטין בפעם, בידעו כי ר"מ מינץ ארב לו, פנה אל הגאון חתם-סופר בשאלותיו וספקותיו — על שם העיר, הנהר ומעינות-חמים — והח"ס פלפל עמו כיד הד' הצובה עליה וברר לו שם העיר והנהר, אבל את מעינות-החמים לא הוצרך להזכיר «לפי שמהעירבים המעינות-חמים טרם הגיע לעיר וממילא נתבטלו ואינם» (76).

וכאשר שמע הרב ר"מ מינץ כי הרב ר"י וואהרמאן מסדר גטין בפעם בהסכמתו של הח"ס מהר ובתב לו, «להכיר מכשול אדות סדר גטין בפעם בלי להזכיר מים חמין». וחתם-סופר השיבו, «שהדבר פשוט מאוד, כי אין בפעם גופיה שום מים חמין, רק מעבר לנהר דונאי בק"ק אובן על שפת הנהר שם רוחצין וכו', וכן הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות בספרו טיב גטין הסכים» «ולא ידעתי שום תקלה ומכשול, ואם יאמר הג' מהו ג'י' שלא לכתב שם שום גטין כלל מכאן ואילך (77) לא ידעתי על מה ולמה, ואנן מוציאין לעז על אותן שכבר

(75) ר"י וואהרמאן כהן בפעם כ"ח שנה אהוב וחביב מכל, ומת בן ע"א בשנת תקפ"ו ומניח סס. ה' פ. ווייל הו"ל קינות וסינים נפגעים ונפרמים על מות הרב הזה, נס. «אלל ישראל». הוא נזכר בשו"ת ח"ס כמה פעמים וכנהו «י"י הרב הגאון המפורסם בענינים הנושם, בן הדסים גל של אנושים וכו' כשי"ת עו"ה ישראל וואהרמאן סג"ל אנדיק פעסס».

מצבתו

שמן תורק שם צדיק, ולפני שמש יגון שמו, היה אדונינו ורבינו הרב המאיר הגאון הגדול מ"ה ישראל וואהרמאן לבית לוי זצ"ל בן הנכבד נעים ה' ואנשים ב"ה שלמה סג"ל, ישב על כסא הרבנות פה ק"ה פעם עשרים ושמונה שנה, ויהי ימיו שבעים ואחת שנה וימת ביום שיק יום תשעה עשר לחודש סיון, ויאסף אל עמיו ביום א' עשרים בו בכבוד גדול, ושם אמו ליבלא.

בנו הרב ר' יוסף דוד היה רב נוויסניץ-גראבובווארדיין. בנו ר' יהודה היה מו"ל וסופר ומנהל. ראה ספרי היהודים בלוגעאליא דף 80, כוכני יחזק כח 14 דף ל"ה, חזק נחמד בלוגעאליא, וויזן חזיון דף 30. ונזכר שמו בקשר חזק כבוד הכ"ל דף 57, וממכתבו נראה כי למד גראבוב: «ונס סה"כ המפורסם דיקן פילא אשר ידעתיס היפז וסעמתי ה"ף אהרס נהיותי נעיר הזוא צימי נחרותי». נמלאים תחת ידי מכתבים ממנו ערוכים אל הרב ר' שפעיל רב נקעשעהצ'ל, וראה כרס חזק חזק מכתב ח' מחסי שמשון בלאך הלוי עורך אל המנחה, וכו' מזכיר את אביו הרב אב"ד אשר פעל ועסק בצדק נסיונו נפגס.

(76) שו"ת ח"ס אגן סעור צ' תשנה ק"ס משנת תק"פ.

(77) נראה שהרב ר"מ מינץ כתב אל הג' חתם-סופר שלא לסדר גטין בכלל

ניתנו שם כמה וכמה גטיין ע"ב אקוה וכו' ואל יעמם עלי שום משא ומכסול ועון ח"ו» (78).

ובספר תומך כבוד (פראנקפורט תר"ה דף ל"א) (79) הובא המכתב מה שכתב הרב הגביר ר' שלמה ראזענשטאל מפעסט אל הג' חתם-סופר (י"א תקצ"ה): «כי גם סה פעסט ידוע ומפורסם מה שעבר בין ידידי הג' מהר"ם מינץ אב"ד דא"י ובין הרב המאוה"ג מהר"י ווארמאן, שמהר"ג דק"ק אר"י קלל ותרף וגדף על רצון המסדרין, גם מ"כ כס' טוב גטיין להרה"ג מהר"ו מרגליות הביא משמו התורה, והג' מהר"ם מינץ חלק עליה, ואמר לי בפה מלא, שהגאב"ד דק"ק פרעשבורג העלים עין מת' מהר"ק סס' ק"ן, שהביא שם טעם אם נתערבו הרבה נהרות, כגון נהר פאָ וכדומה לו עכ"ל, ורצה לבלבל ולדמות אף כאן באפען-ישן יוצאים מים חמין מן המעין ונתערבו בנהר דאנוי, ורצה כדרכו לעקל ולעוות הדין, אמנם דבריו היו לבטלה, ודברתי עמו פא"פ שאין בו שום חשיש איסור, שתיכף שנתערבו החמין נאבד שמם, וכן עד היום מסדרין».

מחלוקות האלו גרמו חילול השם ובזיון כבוד התורה, ואין להפליא כי הקהל הללו הלכו הלך וחסור, עלי-ידי המהפכה שנעשתה שם. כתי המדרש נחרב, אברה האמונה, והבנין אשר עמלו בזיון בו נפל לאט לאט.

גם הקשר והיחס בין הרב ר"מ מינץ והר"י אהרן חארין דב באראד גרמו תוצאות אי-טובות. חידה היא מה ראה הרב ר"מ מינץ להתקשר עם חארין בזה? שמי של חארין הי' לדראון כל הימים, ומלבד ר"מ קוניץ (80) ור"ש אפענהיים (81) לא טפל עמו איש נכבד. כל גדולי הדור דנו אותו לאיש רע ומהרס, «ולא חבר לו רק המים הודונים לעשיתו» נוצר» (82). ורק כאשר יצא חארין בשנת תקע"ט בפרהסיא להתיר הרפורם בהאמבורג ובערלין, אז כתב הרב ר"מ מינץ להג' חתם-סופר שמתחרט

נפעסט, ועל ידו נודע לו שהרב ר' וואלף בלסקאוויץ שהיה רב בפעסט לא רצה לסור גטיין שם, וכמו שרמז בחשונתו (מים חנן העוזר ז' סימן ל"ד) אל הרב ר' יעקב רב בנסעמיקלש. והשווה מ"ש לעיל בפרק ראשון.

(78) שו"ת מים חנן העוזר ז' חשונה י"ג.

(79) הספר «תומך כבוד» חזר הרב ר' יונתן הלוי אלכסנדרזאהן, כולל עכשנים ופסקים מגדולי הדור אשר אמרו ופסקו בהחלוקה אשר פילה נקלל ג-טשאלא צינו וצין בני קהלות שס. להעכשנים הללו יש ערך רב, והשווה מ"ש בפרקי חולדות משפחת ראזענשטאל פרק ח'.

(80) ר"מ קוניץ נמן מתכח-אהנס ציד חארין והדפינו בפרו. עמק השוה, וחארין קודמו מ"ש בריחי. אהב דנוק מלחי. אהנס ר"מ קוניץ קיבל ענטו צמיו כי לצורך צוה חארין בפרו מלח קוספר וילחק על ספרו «בן-יוחאי».

(81) ר"מ אפענהיים היה דיין בפעסט וכרח בריח אהנצ עם חארין. ור"י מים קינע יליד אפען-ישן רב באיכסל מחנך ספר אולר הפייס שו"ת כותב: «הוא היה ידיד באמן עם הרב ר' שמעון אפענהיים עד המעשה, מעשה שהיה שלא גודל הידידות ואהבה צינו לבין חארין, ומאז הפיר בריח אהנצ עמו».

(82) כן כתב על חארין ר' שלמה ראזענשטאל משכיל וחלוצי-חכם בפעסט. ראש פרקי חולדות משפחת ראזענשטאל דף 96.

מאד על הסכמתו לספרו של אהרן חארין שמצא בו מינות ואפיקורסת (83). אמנם מלבד הסכמתו עמד לימינו כמה פעמים.

(א) בשנת תקנ"ח פרצה מריבה גדולה ונוראה באונגריא אדות דג שטעהר טיך שהתירו הגאון בעל נודע ביהודה לאכלו (84) ורבנים גדולי הדור אסרוהו. חארין התיר את אסורם של גאוני אונגריא והביא דג זה לפני הרב ר"מ מינץ וחכמי עירו והחליטו כפסקו. ולמרות כי מקודם הצטרף הרב ר"מ מינץ עם הרבנים, ר' ירמיה רב באנאטוב, ר' אלעזר קליד רב ברעכניץ (85) ר' משולם טייטלינץ רב בפרעשבורג, ר' מרדכי בנעט רב המדינה בניקולשבורג (86) ועוד עם עשרים רבנים שאסרו את הדג הזה, עכ"ו חזר עתה מהוראתו ונתן ביד חארין שני מכתבים כי הדג כשר הוא.

(ב) בשנת תקס"ג — כה יספר הרב ר"מ מינץ בעצמו למכתבו לחארין (87) — היתה אספה בכית הגביר ר' אליהו ראזענטאל בפעסט, «והיו שם כמה רבנים ורבנים

(83) וזה לשונו הנ"ח: «ס נשיות חיו חסונה פיה אל חרנ רימ מינץ: .נזכרת דברי חרני: נכתבו חלי שמתחנע על שהטעמו המוריענע שהסכים על ספרו. והנה לא נמלא נבנולי, ומכתמא אז נעת הטענה מתחמא כתב עליו דבריו דפרימ על פי דרך מוסר החכמים והלגישו מחללות וחזר יקר וכו' ולריכים אלו לחוש שינאוו דבריו לפני ערך ושרים, ולהיה נשלל עיז מה אשוב ואומר נאונים הללו טעו? (הנאונים הללו) כוונתו. על הגיר משה מינץ, והגיר אפרים מרגליות שכתב לו חסונה נספרו מגלי שידע מי הוא ומת הוא. (א) אומר קלקל מעשיו אחיכי. וכעין זה כתב הגאון חיס להרב ר' אפרים זלמן מרגליות נשיות חיס חיו חסונה ל': .ועוד לו עמק עכור עמק שום (כוונתו על ספר עמק השדה לחארין שחלל בו מינות ואפיקורסת) מלא ניאותות, והגאון דקיק חיי לא נזהר וכו' לו הסכמה על הגיל והמה נפולים נישאל ועיז היה לו פתחון פה גם לפני פית הדרג הייז. — ההסכמה נכתב רימ מינץ על הספר עמק השדה היה אחרי שילא שמו למרפה נבית ישראל. עוד נשנת הקלימ כאשר יאל לאור הספר .מקל נוצי' להרב ר' יחזק נריסהלצער נודע נרנים כי הוא חארין חיס החלגלג על דברי חזיל. (ראה שם דף כי ועוד).

(84) נשנת תקמ"ג שאל הרב ר' נני הירש הלוי רב נטעמעשוואר את רבו הננוביי אדות דג זה. גם שלח לו אותו דג ורבו נדקו ומלא כי הקשקשין נקלפין ציד ונכלי והעור החתיהם שלם. והשיב לו כי כשר הוא. כמפורש יולא נשיות נוצי'ה, נכ"ז קצו נננים ואסרוהו נטענה כי הגי נוצי' חזר מהחירו ועוד כי נשלח לו דג אחר. שאלה זו יורה ספרים הרבה. חארין הדפיס עיז צי ספרים והרב ר' יחזק נריסהלצער את ספרו .מקל נועס". ראה ספרי קורות התורה והאמונה נאונאליא מדף 36.

(85) גם הרב ר' אליעזר קליד חזר מאיסורו. ראה שריט סינת ניון לריש לאנדא

סיי כיס.

(86) מקודם לא האמין הרב רימ ננפס שרבו נוצי' החיר את הדג. חלל נשיות הר המור סי' י"ג נראה שידע שרבו החירו וחלק עליו. ראה גם שריט פריש מרדכי יויד חסונה ד', ונראה שכתבה קודם שטרפסו את השוית נוצי' חנינא.

(87) שריט חיס חיו חסונה ל"ג.

גדולים, וכולם כא' בקישו שיהיה ספרו נשרף ככל שאר ספרי מינות, ואולם אנכי האשר ראיתי שם דבריו ולא בחר לשון ערומים ובאין דבריהם, עכ"ז כאשר ראיתי שכל דבריו שם הנה דברי איות מחברים ראשונים אשר הריק מכלי אל בלי וכו' ומה שחידש יגדל מה שחידש כי אין בו לא חכמה ולא מלאכה וכו' לא ידעו ולא ישתחו ככל גבול ישראל דברי הבלים כאלה, לא אבייתי שמוע אליהם החדשה יא».

ג) «ואחר זמן נתגלה תרפתו בתוך קהל עדתו ונתעבר הריב עד שאלצוהו בני קהלתו (88) לעמוד לפני למשפט וכאשר באו הנה אספת מלא הרועים ב"ד

(88) אהרן חאלין יספר נמכתנו להרצ' ר' לני לעור שהיה אחיכ רנ נסענעדין מה שגער עליו נעת ההיא (ראה כרם חמד ח"ג מחברת י"א) : «בנאלי נעיר אלא חמרו טיפלים אחי אס הרצ ר"מ מינץ יתן עדותו שלא נמלא נספרי דגני מינות, והסבמתי גם לזה, ואני נחומי הלכתי לעיר פעסט לדג' עם הרצ מויה משה מינץ ולנאס חלפניו על זאת, לא עלתה נחשנה לפני שהיא יסקר נאמינות, אולם רוח אחרת הייתה חתה, נפנים שומקת ולנויה הנטיחתי שיעמוד לימין האמת וננוועד מן האסיף נשוק פעסט נחודש חלול חקסייה שנעת ההוא, ינאלו מהננדי גם הנה שמה, ידג' על נאס טינקטו מחילה מכבודי כדן המנזח את רנו ולמען ימשיכני נדשתי אשר טונן לנאלי ללכני כנח טופס העדות על ספרי שאין זו דג' מינות ולנה לסופר נאמן מלאכתו הרי פישל לשעתיקו ולחמרו נירי להיות מוכן וננזימו ציוס המועד שיחכים ממני ומאח הנלוים נמעמד הזה, וזאת ההעמקה : «נעיה, להפליג ונקשת אלופים קרית מאלראד אשר שלמו מכתנס נחמתי ונחוסם הקהל להרצ הנאון אגיד וחוכן משאלותם לשמוע עפי הרצ הנאון אגיד ניי דג' מה יענה דג' הרעש על הרצ אגיד דקהלס נגדון ספר ראש חמנה וכי נשאר אחריו קול תדעומה ששנח ידיו לחלל דח אמונתנו, ועייז נחלקו אשתי קהל אלאד לשתי כחות זה נכח זה נכה, ונזו את נכס ננזיונות שונות, אשר לזאת נכספה וגם כלתה נפש הקהל לדעת שרש הדג' אס לרחק ואס לקרנ, ואס גם נכר הניף הרצ הנאון אגיד דקהילתנו ידו וכנח לקהל אלאד שאל יעמיסו עליו רטיח לשפיט נדג'ני רינ אשר נתיכס נראה שאינה מתלוקה לש"ש, עכ"ז לאשר הוכיפו קהל אלאד לנאס חלפניו על הדג' הזה, ולאחנה האמה והשלוס, אסף וקצן הרצ הנאון את החכמים השלמים הנאים אחריו על החצום לדג'ס ולחקור הטינ נבי "ראש חוננה" ונאלצו נחוכו שהנחנר כי אינה ענינים זרים הם נעייני ההמון, וזה כונה מאות ננים שהיה הרעש הגדול הגדולי הדור על ענינים כאלה והדג'ר מוכן מעלמו שראוי ונכון להרחק עלמו לדג'ר נענינים רמים כאלה שהס כנשנו של עולם, ואולם לאחשיוו שכתב נגד הדח, או שנגלא נחוכו דג'ר מינות ואסיקורסות מזה לא עללנו ולא רחיו נכל דג'ני הספר ההוא, לזאת הסכמנו יחד אנהו החמונים שקהל עדת יסורון אלאד החמונים נכנוד נכס ומורס כחלז מקדס ואל ינהו זו חיו שום פתיחת כנוד, ואשר ימאל לשמוע נקולני דינו מרין כדן הנצנה ח"ח ומחלל כנוד רנה, והשומע לדג'רניו חלה ימילו עליו נדכות שהים וארן מחמתי הכיד חמיו הנאון התפורסם אגיד ורית דקהילתנו נלרוף המחלוצי אגיד דקיך פעשט ויחר החכמים, הנציה"ח פה קיך אונן יסן יוס אי' ג' מנחם אס חקסייה לפיך».

«טופס השג'ר הזה אחרי העתקתו מאת הרי פישל נחן הרצ לדי להיות מוכן ציוס המועד להחמס, על משמחתי נפיתי עד הגיע חור בוק פשסט נזמן חזהי

דרכנים, וגם רבנים ממקומות אחרים ומיבשרי העדה וכו' ובעת הזאת עלה בהכנה לעבור לפניו הער השכירה ולהפשיט מעליו אדר דיקר שם הרבנות, אשר כן בקשו ג"כ אנשי קהלתו את כבודו לעקר, גם את הראש והזקן תספה להכרית מאתו ג"כ ומור"ה שק"ר לא יבא העיר, ולא יורה שם חץ לשוננו בדרשות של דושי ימינות מאשר העידו פה וכו' מובחר עדת קהלתו וכו' וא"לם אני נישארתי לבד וראין איש עמדי להפך בזכותו, עד שהפירתי ונדחתיו אותם בזה שלא יעשו לי שום דבר כי אם נהרין משפטו שלא יורה יום בלתי מורה אחד היודע טוב ההוראה וי"ע.

ולא ידעתי שחבר נאמי קרא עלי המועד הזה לשבר כחי ולהוריד לפטר כנודי, ציל ח' נקראתי לנול לזית הרב, ונאמי שמה מלאחי שקדונוי שלשה אנשים ממונהדי חושני אלא, גם ראייתי פני הרב משתנה ככרוס ואינו אני כמחול שלשום, וכשחונמתי על הערלה, שאמר הנשיחני הרב שילך אחו את הרב מפעם והוא אינו. וחמורחו ישנו הרב מואמנעק וחתנו הרב מאסאר (הרב ר' שמואל בורשפיץ), וכלם ענו ואמרו: לעשות פלום המחקנו סור, ונקשו ששני הלודים יחתמו שטר גידורין (קאמפולמיסע) לקבל בלון את אשר יצוי צמוררים ולמחר ישנו כסאות למשפט, כן כשייתי וחממתי את שמי, והאמת חיד פני הרב מואפין יסן ראייתי כי הליקתהו רוחו זין הולרים, אינו כבוד קשר לרי החורן וחתנו אצל לא יעלה כה להיות מנן האמת נקבל מרעים האלה. ויהי ציום השני ח' חלול קדון למות חיום נקראתי, אצל לא לזית הרב חונם לזית הקהל, גם הרב מואפין יסן לא היה צמוס הועד הזה, כי אם הרב מאסאר וחתנו הרב מואמנעק ואחר מדייני העיר והרב מאסאר היה ראש המדברים, כנאמי שמה מלאחי שלשה החושנים תצירי אחי מלתי יושבים שוחים וטוני לנג ואם אספר כל המרפות והנדופים אשר ענת כננדי הרב מאסאר תקצר היריעה מהכיל, סוף דבר נזר אומר, צמרת מאמר קדיסין העדה הזאת חיון השפך שום לא חתן חודה שבעלה נפסך כפסיד ראש חונה חצר הנלצים תצנור על ראשך ועל זקןך לשימך מרפה נישאר, ומאשר הייתי נלכד צמלודחס, יראתי שישלחו ידם לעשות משפט, והנם שום אחי אציא אחס צמפט לפני שופטי המדינה יעשה נהם שפכים, מית כנודי יחולל, לזאת קותי וכחנתי סדברים האלה.

הנה שמעתי כי רבנה שערוריה זין קלה רבני הדור על ספרי "עמק השווה", הנם שמיתי לא כוונתי לדבר או לכחנז שום דבר נגד יסודי אמונתנו ועקרי הדת, נפלה דעתי נגד דעת חכמי הדור ונשאתי קיו מחזקים מלך יהודה עיה שכתב נחש הכחושט שנעשה ע"פ הדבור למען לא יטעו המון העם אחריו, אף אני אעשה זאת ואנקש שיוגז ספרי, איי יום ח' ח' חלול חקסיס, אהרן חלרין.

משנתי נזאת חקום הסערה לדממה ויחסו גלי המשממה. כמעט ילאחי חמר סקל לחור ורמוס העיר סננוני נערים רקים וסוחזים אשר שכרו חויני להתעולל צי מפסקים נאננים ומעפרים צעפר לעומתי עד אשר ילאחי מחון רמוס יהודים ומלשתי, נכל זאת לא שז אף וחתה הסופכים ללענה משפט, ציום השלישי ט' חלול ישנו יחד ודנו שלא נפני, ערכו וכחנו גם חתמו ספיד ונחנחו ציד מנקסי נפשי, חכליחו לשום שעי לחרפה צעני קהל עדתי, לנרע לי משכרי חקלוצ מקופס הקהל, ושלחו העתק נזר דינם לראשי עדתי, העת לא קבלו אותה ושלחו סער מאה צחכחת מנולה לחבר מואפין יסן, דברו

וכן. אחר זמן נתעורר עליו הריב (89) עד שרבו המובהק הגאון מו"ה ירמיה (90) שהיה אבד"ק מ"ד כ' אלי להחרמו ולהרפו בכר מיני רדיפות ולהסירו מרבנות, וכו' גם מזאת לא רציתי לשמוע אליהם. וכו' וכו' שמעתי מעשיו המקולקלים וכו' ע"כ החרשתי והייתי בוש מעשיו כי פיתתני ואפת ע"י סיעת מרעיו בהסכמה על ספרו אשר לא שלטו בו עיר ולא משמשה ידי כזאת וכזאת עשה אשר כבדה איון משמוע ואין היריעה מבילו

אחו משפטים, איך נשאו לבנו לרדן נאחרת דלאו דיליה לאשר לא שאלוהו ולא נקשו ממני, רק לנלות דעחו אם יש נפטר. ראש חמח"ה הכחשה לעקרי הדם או לא. אני סתפלתי פני שרי המדינה - האכלענליכע קעניגליכע שטאטש האלפערייא" ונקסתי מכזרם לחקור ולדרוש.

(א) על טופס השב"ד מן ג' מנחם תקס"ה אם הוא מתכנן כהי פישל סופר הקהל בא"י?
(ב) מי לוח אם כהי פישל להעתיק השטר הזה, ומי שם הדגרים הנאמרים בשטר סוף וסדרם?

(ג) הקאמפראמיס שנחתם מן אהרן חאריץ די חלול תקס"ה נכתב ונחתם ביום או בלילה?

(ד) הקאמפראמיס הזה, אם היו בו קודם החתימה הדגרים מפורש בחר היטב על אדום וענין בנחמור השופטים לדין.

(ה) אם היה אהרן חאריץ ביום ט' חלול תקס"ה נשעת נמר הדין שכנודו נגעמוד השופטים ונפניהם?

נפקדות השרים היושבים ראשונה נוולכות נשלח ביום שני לחודש אפריל שנת 1806, האדון לעאפאלד פון לענקע לדרוש אחר שאלתי מאלה הרב מא"י ומאלה נהגון נחתו הרי פישל זה שלא בפני זה, והיו מוכרחים להודות הלאה, ונכן יאלה דין מאלה השרים נגדי המדינה ביום כ"ד לחודש יוני שנת 1806, מכפר 1877 שהגזר דין והשופטים בטל ומנוטל כחרם הנשטר...

ונחום לבני האמנותי לדגרי הרב מא"י אשר אחר בפני השר לעאפאלד פון לענקע, שלא מרגונו אך מההכרח שרבו עליו חזריו מחס גם הוא כנגדי הפס"ד, כמלות מז"ל, נדחיו לבק זכות, משנתי שרורו נאמנה אחי כמאל וכתתי אחר ברית חדשה.

נחודש ניסן תקע"ח נשללתי מאלה קהל יקר ונכבד נאשכנו על אדום בית החפלה שהכינו לשפוך שים ותפלה בלשון ושפת אשכנז, ונהלויית כלי זמר ונשלמה הבילה גם להרב מא"י, אז כתב אלי שהוא לא יענה דגרי ויעלני ש"ך אני אעשה כזאת. ולא אשיב שולמי דגרי, אבל עניתינו נציני לא ככון הדגרי לחשוח. הקהל הנכבד אשר שאלני הדפים חשוי. קנאה האמת נעיר דעסוי, ונכן הרב מאונן ישן לא נחן מעמוד לרומו וכו' לאחר מחשבותי עירי שיעמוד כנגדי.

אלה דגרי חאריץ אדום ר"מ מינן, וקשה לקבל כל דגריי מ"ש שם, ונפרט שכתבם אחרי נות הרב ר"מ מינן, ולא זכר לו חסדו, כי ביום היה הוא הלהר בין גדולי הדור שטיפל עמו ועמד על ימיו.

(89) לא נודע לנו הדין הזה.

(90) כמדותה כי יש פה חיזה טעות, כי הלא האספה אשר נזכיר הרב ר"מ מינן הייתה נשנה תקס"ה — כמו שכתב הוא למ"ס (אגרות כופרים 19) — נכונה שמה הג' המסיד בעל הפלחיה וגם פני מו"ה ירמיהו אגיד דבאנשינו, כי קודם חלות

לכתוב דברי הבליו ושגיוניו אשר ספרו לי ואמנם מה אעשה כבר נד וזה, ואמרתי
אירדה עלי פשעי כי אנכי חוקתי זרועותי ואל לי יחשבו הרעה
הזאת וכו'. אם ישמע לדברינו הנ"ל ואז אחדש כלילת אהבתי ושלום יהיה לו וכו'.
אוהבו מאז, המורה, משה מינץ מכראד».

ואף בשנה — בשנת תקע"ט — שיצא חאריץ להתיר מעשי רעפירמים
וההתח-סופר פנה להרב ר"מ מינץ לאסור הוראתו השיב הוא (91): «ואודות אם
לכתוב לאראד לאסור איסור על נפשו של הרשע נהי כעת בשב יאל תעשה
עד אישמע מה ידברו מושלי המדינה».

נראים הדברים כי הרב ר"מ מינץ «הכיר בו ובדבריו שמוכן הוא להקדיח
תבטילו כרכים ולהיות לאבן נגף לכל בית ישראל» (92).

בזמן שישב הרב ר"מ מינץ על כסא הרבנות באפער-ישן שמשו הדיינים האלו:
(א) הרב מ"ה יאקב הירש אוסטרייך, יליד מעהרין, אדם יקר וחביב.
גם בני הרב מ"ה מאיר יהודה היה מו"צ. נפטר י"ז טבת תקס"ז לפ"ק.

מצבתו

יעקב איש תם. תמים במעשיו כצבי רץ לרצון
אבינו שבשמים. היה הרבני המופלא מ"ה יעקב הירש
דיין וצ"ל והלך לעולמו ביום א' י"ז טבת תהס"ז לפ"ק.

(ב) הרב מ"ה יעקב בנעט בן הרב מ"ה יוחנן, שהיה גם-כן מו"צ באפער-
ישן (93). ר' יעקב היה מן הב"ד שישבו בשנת תקס"ה לעיין בדיניו של הר' אהרן
חאריץ (94). הוא וזה לבנים גדולים ה"ה ר' מרדכי ממלא מקומו ובנו הרב מ"ה
י"חזקאל רב בפאקשנייטרא (95) והרב ר' יוסף יוחנן בנעט מי

ילד ונחרץ מפעו הנ"ל ולאחר מלחם הספרדי וקראתי למעמד על הכי חרי גדולי ישראל,
והרשע הלך לפעם והאנשים אשר היו פה לעמוד למספר אמרו לאו יעשמו של
זה איך נעת הזאת אשר התאספו למספר מר כזה ורבים אף מצני פצט ומכל הסנינות
באו וזאת הלך לפעם. ונפטר שהנאון מ"ה ירמיהו היה רבו.

(91) חגנות סופרים דף 48.

(92) שם דף 49.

(93) ראה לעיל פרק א' העמקת מלכותו.

(94) כמובא לעיל. יהודיינים נעת הזאת היו דייני העיר הרב מ"ה שמואל
פרייזק, והרב מ"ה יעקב צנעם, והרב מ"ה יאקב לבי (אוסטרייך), והרב מ"ה רחוב
אנדיק יאמנוק, (והח"י) הרב מ"ה שמואל אנדיק אסאד, ומלד אלופי סקלד הרבני
מ"ה אנדאס ניה מפה. והרב מ"ה מרדכי צנעט אנדיק שטאמפי כעת, וגם הרב מ"ה
משה אנדליס וכו' וכו'. (מתכתנו של הרב ר"מ מינץ אל הנאון ח"ס נדפס בלגנות
סופרים דף 49).

(95) הרב ר' יחזקאל בנעט היה אחד מגדולי דורו ומפורסם לגאון וללדיק.
הוא למד אלל שחר צטרו הנאון מ"ה מרדכי צנעט שהיה רב צניקולטשוב, מקודם
עסק צמחיה ולח"כ נכחד לרב וחז"ד צפאקש. שם הרבני חורה שנים רבות, גם חקן
תקנות מונות (ראה גם). «נאלה קטירת» להרב מ"ה יוסף און סופר שהיה רב צפאקש».

שהיה בסוף ימיו רב בעיר קאלעוו (96) ובתו אידל (97). ובנו מ"ה
אברל (98). ר' יעקב נפטר ביום ש"ק מ"ז מנחם ונקבר ביום א' י"ז מנחם תקע"ב
לפ"ק (99).

מצבתו

אחד מדייני קהלתנו, וטגיד משרים דשיח הדשה, הרב המופלג
המפורסם מ"ה יעקב בהרב מ"ה יוחנן בנעט דיין, נפטר בשם טוב
בשיק מ"ז מנחם ונחבר ונשפד למהרתו ביום א' תתקע"ב לפ"ה תנצבה.

(ג) בנו ר' מרדכי הממלא מקומו נולד בשנת תקל"ג, כ"ו סיון, בן י"ב שנה
נכנס ליישיבת הגר' מרדכי בנעט שהיה אז רב בשוסבורג (100) ובן כ' שנה
נתקבל לרב בסעפשיין, וכאשר שמועץ קהלת יארמאט (101) את שמועץ הסוב

מסס נחקנל לקהלה גדולה קיק נייטראל, ושם שמש צדנות עד יום מותו. הוא נות
נלוואחו שיקצרהו צין הנפלים. וכן עשו. נזכר בשו"ת ח"ס אנהע"ז ח' י"ב משנת
תקפ"ה לקיק פאקש, ונשוי מ'הריאל אסאד אנהע"ז ד'. קמית, קמ"ה, ק"ה, וראה שם
באנהע"ז נחשונה כ"א שמתאחרו נחשאר. קדוש ישראל, ראש גולת אריאל, הנאון האמתי,
מאור הגולה, סר המורה, לדיק יסוד עולם.

(96) ר' יוסף יוסףן ננעט המדנק נהה"ל די ילחק אייזיק כויב מקאליוו
ובאשר נפטר ה"ל מילא הוא מקומו נקאליוו, מיום ז' אדר תקפ"א (יום שנפטר ה"ל
הי"ל) עד ט' כסליו תקפ"ב, יום מותו.

(97) נפטר צא"י וז"ל מלנחה: "פ"ח האסח היקרה מרת אידל אחות הרב המאורה"ג
מ"ה מרדכי בנעט ז"ל משה עשיק כ"ו תשרי תרי"ז צא"י.

(98) כ"ב לי חרצ מ"ה יחזקאל ננעט רב צוואראל. נכדו של הרב ר'
יעקב דיין.

(99) אשתו מרת מאסיל משה מ"ז מנחם אב תקפ"ח.

(100) נשום צרב היתה קהלת ישראל עוד בשנת ש"כ. שם היה רב מפורסם
מ"ה העשיל שוסבורג, אבי בני הסכמים ה"ה מ"ה נפתלי הירץ שנקצר
צווינא, ונרשם על מלנחו. ידע ספרא וספרי וספרים וסנן כל חכמה ומדע, ואחיו
מ"ה נצריאל שהדפיס ספ' "פחה חסונה" גורח חית וחיה, נדפס באמסטרדם תרי"ג.
בארכיוו המדיני מלאהי נשנה תקיז אה הרב ר' יעקב צרי יסודה, נשנה תקי"ב
סר ר' ל"ב צרי יוסף, אחיו הרב ר' משה צרי שלמה (נשימת החוששים משנת
תקל"ד), אחיו ר' נצריאל ציסס משנת תקת"ה, ואחיו הרב ר"מ ננעט, שנתקנל
עשם לאגיד דיקי ניקולסצור וספדינה.

(101) אחרי שהגאון ח"ס לא קינל הלעחם, פנו אליו וכפי שראיתי בפנקס הקהלה
נצאלאשא יארמאט, שמש צין רב לרב סר ר' משה צרימבארטען, ומאחר זמן מלאהי
בפנקס המצורע דיקי יארמאט דף י"ד ענין נכדו... שאלו היתה מלמחם עם אנשי
לדפת וילא המורה גם על היהודים טילו לעצרת הלנא, נעת התיא נקנעו ראשי היהודים
מכל הגלילות אשר במדינת סר לקיק אויבן ישן להעמיק ענה, איך ונמה יחרו לאדוננו
סעלך לנצל זמח הענה, עדוע כלכו ללנא אשר לא נחטו לנו זכות כאשר אזרחים, נאוחה

בתרו בו על מקום הרב ר' וואלף באסקאווייז, אשר הללו מאוד בהכירו עוד מאפערירישן. ביארמאט שמש ברבנות עד שנת תקע"ג עד שנקרא למלא מקום אביו באפערירישן.

זה לשון הפנקס קהלת יארמאט: «מוצאי ש"ק נגדו ליום א' ב"ו ה'תק"ן תקע"ג עוב הגמ' מרדכי בנעט את עירנו ונסע לשלאות מקום אבותיו לק"ק א"י, ואדרי נסיעת אדם"ו מקהלתנו נתנו לו הקהל זמן שלש שנה, שלא יקבלו להם רב, רק באופן אם לא ירצה הרב ר"מ לבא חזרה אז יקבלו, ועלינו לחכות שלש שנה». ר' מרדכי לא שב ליארמאט — ואנשי דיארמאט קבלו להם רב אהר (102) —

האספה הונדירו חיזה אנשים לשלחם לקריה מלך עיר ווינא עם נירוס הכסף נירוס להשתדל מעלינו הגזרה וכו' וכבר נודע בעליל כי צעורה לריק עמלו ולחשו והנל פזר נחמיו. במקום אחר הארכתי צעין זה.

102) המה קבלו לה הרב ר"מ א"ש, שהיה מגדולי דורו, ושמש שס עד שנת תקל"ה. והלך לקיץ אונווולד; וציארמאט שמשו במקום רב, הדיינים, הרב ר' מנשה לייב, נפטר בשנת תרי"ב, והרב ר' פאליק נהני שלמה נישין, מחנך ס' מנחם יהושע (כן נרשם כל הזאת). נפטר אי משוון תרי"ט, ובשנת תרי"ז קבלו לרב אהר הרב ר' יעקב יהושע הכהן רפאלא רט, שהיה מפורסם למחיד ולגדול. שמש שס חיזה חדשים ונפטר נירוס ט"ז משוון שנת תרי"ט. ובס' «חוקי התלמוד» לר' יחזק לוי הארנשטיין (אפי"ן תרי"ט) נדפס «הקשר על הרב... יהושע כץ ז"ל רבות בשנים נקיק ווערפעליט וימים אחדים קודם מותו נחקל לרב נקיק יארמאט שס נא שמשו יום עשי"ק ט"ז «משוון תרי"ט». וזהו צאנזרות סופרים דף 18 מה שכתב הגמ"ס שס: «הנה זה חיזה ירחים שללני תלמודי הרב הגדול מתי מופלג מויה יהושע כץ כ"י צווערפעליט אס דעתי מעבדת שס יקבלוהו אנשי ק"ק יינק שיתחלה להם. והשנתי לו כאשר עם לבני, קיק יינק היה קהלה נאה חכמים וירלי הי ומופלגי חזרה ומפלים נקימה של חזרה שוב כך לשנת על כסא כנודס, שוב אחיז כתנו אלי אנשי קיק ווערפעליט וחילו פני שאחזר מדעתי ושהס יעשו כל רצון רבם כ"י אז גם אני הסכמתי עמהם». הוא כזר בשויה חס צאנזר ס"י כיני, וייד רפיט, ונשו"ת «הרי"א אשד כיס, אה מקומו מילא ציארמאט הג' רוד דייטש שהיה ניכ תלמיד חס ואחר מראשי ישראל, וכו' ממלא מקומו הרפיט ממנו ספרו ס' «גורן דוד». ציארמאט נקבר הרב המגיד מדאנליב. «הרב הגדול מויה חיים אריה מניד מדאנליב בן הגאון המחנך מאיר השחר» (ספ' מאיר השחר חנר הרב ר' מאיר רב צאנזרשין ודיין צליסא צהמנות מויה אליעזר ליצערמאן סג"ל פפדי"א תקיט). בן נקבר ציארמאט הרב ר' יוסף רב צאלמאשד. מנחם: «פ"ה קצורת לדיק הרב המאוהב הג' מויה יוסף צרי ליב שהיה רב ואניד נקיק אלמאט. ומח צעיר מולדתו נירוס וי זי שגס חרבי לופיק. עוד נקבר שס הרב ר' עקיבא צמויה יונתן אונווולד רב נקרויוסן ליא שנה ומח י"ז אדר ראשון תרי"א לפיק, (ואחיו הרב מויה אברהם נקבר צא"י ראה להלן). גם נקבר שס הרב מויה משה צמויה שמואל מחנך «אסף המזכיר», זקן וישיש נקי צא"י... ועוד אנשים חשובים ומפורסמים מלאו מנוחה שס. והעמקתי מנחותיהם. ולבנה מלאו אדריסס.

והיא נתקבל בשנת תקע"ו לרב בשטאמפין. שם ייטב עד יום מותו ר' כסליו תר"י.

הוא היה מגדולי הרבנים בזמנו, וכפי עדותו של הגי' בעל כתב-סופר חזר בכל ג' שנה על הש"ס בולו (103). וכן "הנהיג הגי' ח"ס ללמוד את סדר עבודת הכה"ג בליל יו"ט כמו שנהג הרב ר' מרדכי בעט ז"ל" (104).

מבניו נודעים, הרב מו"ה משה רב בניירינג ומלאצקי (אבי הרב מו"ה גרשון וואלף חתן הרב ר' שלמה גאנצפריעד מ"צ באונגוואר). וחתנו הרב ר' אהרן צבי ניימאן אב"ד ווראדיש.

ד) הרב ר' איציק דיין באפעזישא, אבי הרב ר' חיים קיצע רב באירשא (105). — חתנו היה הרב ר' שמעון בהרב ר' יעקב בן הרב ר"ש קעלין בעל מחצית השקל (106). — בשו"ת אוצר החיים לבנו הג"ל נמצאו הרבה חדושי תורתו.

מצבתו

התורני מו"ה איציק ביה' היום נפטר יום א'

ב"ז אייר ונקבר למחרתו בשנת תקפ"ו.

ה) הרב ר' שמואל פרייזיס (על שם אמו מרת פרייז, שהיתה מפורסמת בערקתה) בר' יצחק, היה שנים רבות ראש בית דין באפעזישא ומפורסם לאדם גדול ונכבד מאוד, לדאבונו לא מצאתי מצבתו.

(103) אלוהי סופרים דף מ"ב.

(104) כפי עדות הגי' "לקובי" חנר בן חיים חלמיד הגמחים צקונטרסו "מנחי

חסי". ר' מרדכי ונוזכר בשו"ת חסד יוד י"ג, ר"ה וזאת בספרי "סארי חמתי מדינה"ו, בערכו.

(105) הרב ר' חיים הנקרא ר' חיים שלעזינגער היה חתן הרב מו"ה יצחק גרילל רב בפאלוטא, הוא היה חלמיד הרב ר"מ מינץ, והרב ר' נחמן זאב רפאלסא. אחר הראשונה מתה בלנה. ולקח את אשת ר' משה קניזשא, בתו של הרב ר' מרדכי שאסק רב"ד דפרעשבורג. ר' חיים היה מקורס דיין צוועספרעס, ואח"כ רב באירשא, חנר כמה חנוכים נכתי'. ולפני כנים הופיע ספרו שו"ת "אולד החיים", ובהקדמה שם יספר המו"ל שנאו ותפלתו. נניח היה ננו הסריף מו"ה גרשון רב בק"ק אונגא, נפטר בשנת תרי"ח, וננו מו"ה אליהו חלמיד הגי' ח"ס נפטר בן פיד שנה באדרואל, ננו הרב מו"ה שמואל שלעזינגער, החזיק ישיבה והיה מפורסם לאיש נכבד, חתנו הרבנים ר' יצחק לבי מארברעטצן רב באנדאטשא, ור' יוסף מייזנר רב צוויינצקן. בסוף ימיו יחלונן הרב ר' חיים בתשובותיו (אולד החיים יוד ט'): "ככל צעוני כמי וזה ימים האמלש כח הדבור שלי ואשתקל מלולי ולא ישוע לשובי רק הרגיל עמי והיולא והנכנס ננימי וזריך אני לנקשת דמתי שינקשו עלי דמתי". נפטר בשנת תרי"ח חמו.

(106) שם בהקדמה ח"י אולד החיים.

(ו) על מקומו נתקבל הרב הדיין ר' משה אבעלעס לראש בית דין. הוא היה חד מגדולי זמנו (107) ונכבד באפען-ישן. אשתו מרת צירל נפטרה ביום י"ז מכת הקצ"ר.

מצבתו

ראש מדייני קהלתנו ומגיד משרים בשיח הדשה, מעשיו יוביחי ליראתי שפל היה בעיניו ונכבד בעמו. הוד נפל מעל ראש תלמידיו. היה הרב המופלג והמפורסם מוה משה אבעלעס זצ"ל נפטר ונקבר בשיבה טובה ביום ה' ביח אב תקצ"א לפ"ק ושם אמו אסתר.

גם הרבה אורחים חשובים שבאו לבקר את אפען-ישן מצאו שם מנוחת עולם.
(א) הרב ר' שמעון פריי שטאדט רב בפרויענקירכען חתן הרב ר' צבי הירש פרוישטאדט (108)

מצבתו

האישל הגדול צנא מלא ספראי חריף ובהי יד ושם בגדולים. היה התורני המופלג מוה שמעון פיש זצ"ל אבד"ק פ"ק נפטר בשם טוב יום ב' כ"ד סיון תקנ"ג לפ"ק.
(ב) הרבנית שרל אשת הרב ר' שמואל בודשפיץ רב באכאד (109). ובת הרב ר' ראובן רב בושאמבעק.

(107) נזכר לשנת נשיית חיים אהרן א"י קניא, והוא כותב אליו: "אשרי העיר שמעלתו שריו נחמיה, ובנחלה שהיו משה אנעלעס קינג את הנחוקים שהיו קדוצים, ספי' הגי' חיים והגיד משה מינץ, כחנאל נחשו' בש ונסי' קימ' ע"ד השאלה ששאל רימ' מינץ את הגי' חיים, והוא לא הסכים לדניי השואל, ורימ' מינץ כתב אליו: "ללא לריך לדידי ולמטלעזי כי כבר מלאת ידו הסכמה מנאונים סמיך לינדינא אכן אמר להדיא לאחד מתלמידיו שהיה שם אלג'י, ועל זה כותב הגי' חיים לרימ' אנעלעס: "ולמרחי צורך ה' שלא לריך אהבם לנאל' חלקי' כי מידעה הודעה אני, וכאשר כתב הגאנ"ד שלכם בנחמנו אלי ושינה ושיילם כ"פ שהוא רואה שגני מתחיל ללאת סוף לגור הרמ"א אפילו כחש השערה אני אומר עליו חכם עדיף מנביא כי כן הוא, והוא תלמידי ומפארתו, הא מלא, עוד ראיתי מזה קשה כי אורייתא אמתא להגאון ואשפיך סמימי' כשוסך צו על שהנתי על דגריי וייתר מניש' אלי נצחננו נשמע צין החיים וכו'..."

(108) גם אשתו הרבנית רבקה נקנה שם ביום ו' עשיק ה' אדר שני תקנ"ד, וכן נהרג שם נכס יוחי יעקב.

(109) הרב ר' שמואל בודשפיץ נתקבל לאסאד על מקום הרב ר' וואלף באסקאוויץ, היה דרשן נפלא, הספיד את אשת האדון השר פוד מאכילקי, והדפיס את הספרו וחמס שני "שמואל וויילי", מוזכר בנינו"ת אנהעיז' כ', ונסי' מקל נועם לריי בריסאהנער.

מצבת ה

האשה הרבנית הצנועה שרל אשת הרב מו"ה שמואל בודשש"ץ אב"ד אסאד, נקברה בשם טוב ביום ה' ב' אייר תקנ"ג לפ"ק (110).
(ג) הרב ר' מאיר פאלל רב בטעט-סעטשין. הוא היה מפורסם לאיש נכבד וגדול. מחותנו התתם-סופר כותב אליו (111): «בהגיעני נועם מכתבו ברכת הנהנין, ברוך שלא השבית גואל למלכים, ותורה מחזרת על אכסניא שלה להיות קבוע בתוך משפחתנו משפחת דם, כי גם תתנינו לוקחי בנותינו גדולים וטובים תל"ה, כפי הנראה מפותלי כתבי דמעלתו הוא משוקדי דלתי ה' ועוסקי תורתנו כן יזכה לחיות בנועם ה' ולבקר בהיכלה, ויראה בנים לבני עוסקים בתורה ובמצות». הוא מת בימי אבני בשנת תק"ץ ביום ג' י' סיון (112).

מצבת ו

צדיק זה בא לבית מלוני ונפטר בלי הריכה לביתו. היה הרב המאיה"ג מו"ה מאיר בן ה' אליעזר פאלל זצ"ל אשר מנעוריו היה יגע בתורה והיה מפורסם וגדול בחכמה וביראה, והיה מאיר עיני חכמים בהלכה בק"ק סעטשין נפטר בשם טוב ביום ג' י' סיון תק"ץ לפ"ק זש"ס אמו לאה.

(ד) עוד נקברה באסען-ישן «אשת הרב הגאון מו"ה יוסף קוטנא» — כמדומני כי היא אשת הרב ר' יוסף קוטנא רב בטאטין, המוזכר בשו"ת התתם-סופר אבן העזר ב' תשובה מ"א ותו"מ תשובה ק"מ. בנה היה הרב ר' אהרן המו"ל ספר דעת וקנים (אסען תקצ"ד).

התקופה של ארבעים שנה — משנת תק"נ עד יום מותו — ישמש הרב ר' משה מינץ כהלפת אסען-ישן היתה תור הזהב של קהלה זו, כי עמדה ברום גדלה ותפארתה. ר"מ מינץ מת בשנת תקצ"א, שנת המגפה אשר רבים חללים הפילה.

מצבת ו

איש אמתי הרב מהר"ם מינץ היה אב"ד דפה נפטר ונקבר ביום ב' ו' אלול שנת תקצ"א לפ"ה ושם אמו חוניה.

(110) אשת הרב ר' שמואל נפטר נשנת תקנ"ג — ונשנת תקס"ה נשפח סיטנו הנ"ד לדון בדבר חלצין א"י היננים האלה (הרב מזלמנעק, והרב מאסקאד) מחוקים, והוחזר להם לרין ציחה, ונחמם מרד חלצין כל המרד הזאת, ראה לעיל. (111) שו"ת ח"ס יו"ד ס"י קע"ג משנת תקס"ג.

(112) נס ננו מו"ה משה מת צימי אנו ונקבר שמוך לקבר אנו ביום ה' ב' אדר שני תקנ"ג לפ"ק. ונקבר בספר-מספר מרי, שחנר ר' ש"ע ון נכ"ס יודא הכסן ווייס יחד עם ידידיו גרשום סענעטוואלד וטו"ס יוסף יאמנעק ז"ל, ע"י נפ"ג להלן.

ג.

(ימי ירידה)

הרב ריצ העללער, דיינים. אפעיזשן העיר ואם בישראל-ביד הריפורמים.

על התקופה השלישית לדברי ימי קהלת ישראל באפעיזשן משנת תקצ"א עד ימינו אני קורא בצדק «ימי ירידה». במעט אין דומה לה בקורות הקהלות באונגריא, שקהלה גדולה וחשובה, הראשונה בגדלה ובחיוסה בכל המדינה, ירדה בליכר פלאים. בשנת תרכ"ט, שנת הפרוד בישראל בין הארטדוקסים וריפורמים — עמדה קהלת אפעיזשן מרחוק ולא באה ללחום מלחמת המסורה בגבורים. היא שכחה כבר את ימי גדלה ותפארתה. ימי ירידה התחילו מיד אחרי מות הרב ר' משה מיניץ, כי למרות שלקחו להם רב גאון מפורסם — הכה תורה הריפורמה שרשיה בה. עוד בימים ההם רצתה כתה כמנה כרב ריפורמי (113), ולאט לאט הרהיבה אהליה, עד כי לקחה שבט הממשלה בידה.

מיד אחרי מות הרב ר"מ מיניץ ישמו חכמי ישראל עיניהם באפעיזשן. הורו אחרי שתדלנים להיות להם שם ולמליין אצל ראשי וטובי הקהלה בדבר משרת הרבנות שם. הרבה מגדולי הזמן הזה שלחו ליטם מכתבים בהוצעות ובשבחים. ואלה הם אשר זכו להיות בין המנויים: (א) הג"מ צבי הירש העללער רב בכונהארד. (ב) הג"מ משה פערלס רב באיינעשטאדט, (ג) שלמה איגור בן-דג"מ עמיא איגורב בקאליש, (ד) הג"מ משה טויבערס מסניאטין — בערו השתדלו הג"מ יעקב ארינשטיין אב"ד לבוב והרב החכם ר' בער אפעינהיים מפרעשבורג, (114) — (ה) הג"מ צבי הירש חיות רב בזאלמאן — בערו השתדלו ירדו תרה"ח ר' שלמה ליב ראפאפורט אויבליב (115) והרב הגביר ר' שלמה ראָוענטאַל מפעסט, — (ו) הג"מ בער אפעינהיים רב באיינשטיין (116).

ראשי הקהלה התליתו ברה"ח חשון תקצ"ב לחכות עם הבחירה עד יעברו ימי אבל רבם — עד סוף שנה זו. וכמשך הימים האלה עשו מבקשי המשרה הזאת כל מה שביכולתם, הרבו רעים, בקשו ירדויהם וחבריהם לכתוב עליהם מכתב. הרב ר' משה פערלס גם דרש באפעיזשן — אבל דרשתו לא מצאה חן בעיני העם. גם הרב ר' בער מאיינשטיין לא בא עוד בין המנויים — ונשארו רק ארבעה הנ"ל.

בספרי «תולדות משפחת ראָוענטאַל» פרסמתי מכתבי הרב ר' צבי הירש חיות מזאלקווא ור' שלמה ליב ראפאפורט אל הגביר ר' שלמה ראָוענטאַל — המפיצים הרבה אור על דברי ימי הימים ההם באפעיזשן. ואביא כאן איזה קטעים מהם. בראשית שנת תקצ"ב כותב רש"ל ראפאפורט אל ר"ש ראָוענטאַל:

(113) הוי ניכלער נספרו הניל, וכן כתנו אחדים תלפסן יסן להרצ ריל העללער סלא ינא שמה, כי דונ הקהלה הוים נרצ ריפורמי.

(114) חנר ספר. «מי נלרי, דלס נספרי. הייודים נאונגלייט» נערנו.

(115) לחיכ היה רצ נטאנאסלל ופלא.

(116) דלס הקדמה הוי סו"ת צית נליין להרצ ריה פערלס מינעס חרקה, ונספרו של ניכלער הניל.

«הנה שמעתי כי הוציעו לפני קהל א"י הנכבדה לסנות להם לרב אב"ד את ידידי הרב הגאון התריף סיני ועוקר הרים מו"ה צבי הירש היות אבד"ק זאלקווא והקרייו, וידעתי כי לא מעט המה האנשים אשר ייחלו לעצת חכם לב כמך. אמרתי אשמעך כזה קישט דברי אמת על תכונת הרב ההוא למען תדע להשיב אמרים אמת לשואלך. נבר הלזה הוא צעיר בשנים וישיש בחכמה ומלבד חריפתו ובקיאתו בספרי התלמוד והפוסקים אשר באמת אין ערוך אליו כהנה לפי רוב למודיו בהם, ומלבד יראתו וצדקתו הקודמות אצלו לכל אלה, הוא גם חכם גדול בכל ספרי ההשכל מחכמי ישראל וחכמי העמים, ומהיר בלשונו שונות, ועוד מימי ילדותו גדול שמו בארצנו, וכבר לפני חמש שנים נתקבל לרב אב"ד בעיר גדולה אשר מעולם הושיבו בה אנשי שם כסאות למשפט, ואשר למשמעתה חרם כשבעה עשר ערים (זאלקאו והקרייו) והנהו גם כן מגזע נכבד רב היחוש נכד הגאון המפורסם אבד"ק האלבערשטט ז"ל, והנה נתאחו בו כל המדות שמנו חכמים לאדם המעלה עד כי בצדק נוכל לאמור עליו אין כמוהו כשר וראוי למצב יקר וגדולה למלאות מקום כל הגדולים אשר קדמוהו במשמרת קהל ישרון אשר באפסן. ואני אוסיף עוד, כי מעט אשר ידמו אליו בבנת רוח הזמן והדרור למלא את שאלותיו, ולתת לו את הפסוק, את כל זה ראיתי להודיעך ואדוני חכם כמלאך אלקים תבין להטות אל האיש המדובר את לבות מכירך ומיודעך הרבים אשר בעיר שחוכרה לה יחדיו לעירך, ולא מעט תטיב כזה להם ולזרעם אתרהם».

במכתבו השני מיום כ"ג אדר תקצ"ב הוא כותב אליו:

«אחרי השנתי אנהג הנעימה שמתי אל לבי להתריש ולהתאפק בענין אשר החילתי לרבר בו עד כי יתמו ימי אבל של הרב הגאון המנוח ז"ל כפקודתך היקרה העוסדות ג"כ על עצת האלופים ראשי העדה הנכבדה, לולי באה השמועה לאוני מאנשים שונים כי בזמן קרוב מאד תעשה הבחירה מאצילי הקריה בביה"ב דק"ק א"י ואחרי רבים להטות, כי מי מארבעה המנוים בקלפי אשר יסכימו עליו רוב דעות הוא יצליח למלוכה להיות לרב ומורה בעיר המפוארה הזאת, ולא יכולתי עוד לעצור במלים מבלי לאחר המועד, ובאתי להודיעך כי בעיני הכהות יתרון לרבר הגאון אבד"ק זאלקאו על שאר המנוים, ומן השלשה הכי נכבד ככל מעלה ומדה, ואם נפתח בכבוד התורה תחלה, נאמר כי גם בה נעלה מהם לפי ערך שניו גרם (117). כי עת ישינו ימי ימי שני חיי האנשים ההם אין ספק כי יורה או לפסן אדרת המשמח אלקים ואנשים. ולא יערכו אליו כל ארזים גבוהים פארות חכמתו ימלאו ארץ. ויתברכו בו כל יודעיו, מוסף עליהם עוד יותר, ועכ"פ על שניהם מהם ביותם (118) כי משפחתו גדולה ומפורסמת בישראל והוא תמר משורש צורת שושנים רבנים מפורסמים אשר למרכיתם התאחדו תורה וגדולה במקום אחד, ובקושר אשר גם הוא בין מעלות המבוקשות מחכם יתחשב (שבת צ"ב, נדדים ל"ח), וזה למען יכבדוהו הרמון הרואה רק לעינים ודברי מסכן אינם נשמעים, והוא נכה רוח ונכבד תחת יד כל תקף ועריץ, וזה הרב דק"ק זאלקווא מעורו גדל בשעשוע נפש ורוחב

(117) הוא סים לו בן כיו סנט.

(118) כוונתו על סרננים עשה סוינצקס, ור"ל ספללפר, פחלוס נעשה סייך

לפוקיד ומסנן חת היספנים?

לב והוא בן יחיד לאב עשיר וסוחר גדול מבראד לארצות רחוקות, ועל כל אלה מעלתו היותר גדולה עליהם הוא בחכמת העולם ובלשונות שונות אשר לא ידעו אלה השליטה דבר מהן (119) וכי ולפי דעתי הקטנה (:) האיש אשר תחסד לו המעלה הזאת לא יוכשר עוד להיות פרנס לפי הדור הזה ודומי ומעשדו, ועוד אחת ארבה ולא אוסף והוא לשון ידעו נכבדו עיר אֶפְסֵן באמת מעלת הרב הזה בתורה וכי גדול הוא מאד כאשר מלאכי הוזה יפנו אל הגאון האמיתי מרנא ורננא משה סופר האבד"ק פרעשבורג יציר ויטאלו על אהדתו, כי ידעתי אשר הוא מדין אורות עמו בעיני הלבנה ודעים אותו ראיתי צדיק כדור הזה, וכן יראתי כל ישרי לב, כי מלבד חכמתו וגדולתו, הגדו נאמן רוח מאד ואין חקר לצדקתו, ולא יטא פנים אף לקרוביו, כמו בעיני הנדרש אשר אחד מן המנים יאמר (120) הוא, כפי הנדע לי».

עוד הוא כותב אליו במכתב מיוחד:

«ידע אפוא כי ימאכ לבי מאד אחר ישמעי כי אחד מהמנים הוא ר' משה טייבערס אבד"ק סניאטין, מכיר אנכי את האדם הזה ואת דרכו מעורר, ובעיניו היינו יחד חברים מקשיבים לקול הרב הגאון ר' צבי הירש העללער נ"י בחלכות ופוסקים אשר הוא בעת אבד"ק באנחאר, וגם הוא אחד מהמנים בא"י, כפי ששמעתי, זה האיש משה פנה אח"כ לבת החכמים המתחסדים בארצנו, הקוראים עצמם בשם הסודים, אשר היה בראשונה מתגורר במינו והנהו בעת מקנא במורם ושינא לכל מבין ומשכיל עד משטמה, והוא רוצה עתה למלך בעיר ואם בישראל אשר בה חכמים רבים וכן ילמים בכל מדע והחכמה יבא עליהם נושא ודע המחלוקת אשר בה כשלו וגפלו רבים, ויטענו וטעמו להפנות ראש ולענה בארצנו אשר לא ידעתי אותו מתמול שלשום, הנדביות העצומה מחדש כל היום, והעם יחלק למחלוקות שונות, והגו ויחשק ואין נחת, ולא אפנה כי יתמנה הרב דסה אשר גם ידיו עם המתחסדים ההם, והדוף ג"כ מאד לכל משכיל ערמות כנודע ממנו, ומי ידע אם יתנוב טוב מאומה על הגאון דק"ק ואלקווא אשר רק על דבר ידיעותו לבד לא ישר כבר בעיניו, אף אם בחלוקת ידבר עמו תמיד ויכבדוהו נגד זקני עירו, אכן אשר אתפלא קצת הוא כפי ששמעתי גם החכם ר' בער אֶפְסֵנהיימער מפ"כ הוא בתומכי ר' משה טייבערס, ומכילי דבר על תבונה הדוב הזה, הלא מדבר זה לבד יודע דרכו, כי מה מצא הוא באיש לחשבוהו ראוי לעזרו וסערו לעלות במעלה כזאת, נעזבוהו נא ונפנה עוד הפעם אל האיש הנדרש מאתנו, אולי בחכמתך כי נביטת יבדדך את אנשי המקום המצא עוד איש מוכשר אשר אכתוב אליו בדבר הזה וכי ולא לתנם יהי עמלו, כי הרב דק"ק ואלקווא איש הון ויגמול בשפע לכל העושים דבר בעבורו...»

(119) שיר לא חשנ אז נעת שכתנ הונכחנים הללו, כי ינא יוס אשר יעמד לפני כס המשפט על דרכיו הנוטים כמדקרות חרנ, ונושכים כנהס על . ועל שמלל, איך הסיגנ ננפסו לדגד דופי על רננים בלוגי הדור לדיקים וסמימים רק נצירי שהקדישו גל זמנס על המורס, ולא למדו סמכות אחרות? וסל סלד חוזה לשנח סת מקמו. שות נידו, סלל סקור לו להספיל ולנזות סת מקסי זולמו.

(120) כוונתו כל הגוי שלמה איגב.

וכמעט שעלתה ביד ר' שלמה דאָוענטאָל להכריע הקף לטובת הרב ר' צבי חיות כמו שנראה ממכתבו שכתב להרה"ה רש"ל הפאפורט:

«אנכי התחלתי לדבר בדבר הגדול הזה, ואם ירצה ה' בחיים אראה גם לגומרו».

אבל פתאום נהפך הדבר, אירחי גליציה ספרו באַפענישן כי הרב חיות הוא כבר פה, גם פתקי-אווילים באו והבאישו את ריחו, וכאשר עבר הרב ר' צבי הירש העללער את העיר אַפענישן כדרכו מבאנהאד לאונגוואָר שנבחר יש להם, וראה את מכתבי-תורה אשר הריץ מהר"ם מייזערס שמה, הכיר כי תורתו היא וספיו שמע תלמידו הוה בעת למדו אצלו — וכאשר גילה זאת לפניו רפה ידם גם ממנו. על ר' שלמה אינר שמעו כי אינו גדול בתורה וגיסו הרב חתם-סופר כתב בעצמו להם, כי הג"מ ר"צ הירש העללער ראוי יותר ממנו להיות לרבם — וכה הכריע תורתו של הרב ר' צבי הירש העללער ובחרו בו לרב אב"ד שלהם. ר' צבי הירש העללער סרב מקורם לקבל המשרת הזאת, והשיב להם, כי קיבל מכתבים מאַפענישן שרוב הקהל מאמינו בו וכדונם לקבל רב דיפורמי. ועוד שקהלתו באונגוואָר — אשר זה כחצי שנה שנבחר שם — הוציאו עליו הוצאות איזה אלפים זהובים ואי-אפשר לעולם בעת. ראוי קהלת אַפענישן השיבו לה כי כל הקהל הפצים בו ואל ישעה לדברי אחרים אשר רוצים להפוך הקערה על פיה וגם מוכנים להתחזיר לקהלת אונגוואָר כל הוצאותיהם. להגלי תשובתם הלך ר' צבי הירש העללער לאַפענישן. אמנם לא רבו שם ימים, ביקר איזה חרשים התגורר שם באהבה ובכבוד ופתאום מת ביום כ"ה תשרי בשנת תקצ"ה (121).

המשוררים ימים ההם חברו עליו קינות והספדים. מר א"ה קותן «מורה בבית חנוך נערים להורות בשפת עברית ילדי עיר אַפענישן» הרשים קונטרס «אלון בכותל» בו יספר מצדקתו וחסידתו. וכן הספיד אותו המשורר יהודה לוינגלער בספרו «בית יהודה», נדפס בווען הרש"ו.

מצבתו

בתר תורה

היה דמו יושבי אי כי נפלה עטרת צבי בצדקתו ורהה תכלי עמוקות התורה לו לחבלי. באמרו מזומקום שבעתים הודע דברי אל חיים יחיד בעמו והדרתו להפיץ מעינותיו אהבתו המדיש היבטעלליו דור דור יציעו פעליו יוצר חבמי זמננו לנצח יהיה בתוכנו רוחו מלא פי שנים וכל צמא הלך לו למים שמימה שבה נשמתו לרוח שמש בגבורתו היה אדוננו

מורינו ורבינו פאר דורנו מויה צבי הירש העללער וצוה"ל נפטר יום ג' כ"ה תשרי

ונקבר למחרתו ביום ר' לפרט אהיה הצדיק נאסף בעונניו לפיק ושם אמו הינדל.

(121) ראה זיכלער בספרו. וראה חולדתו בארצות נחלמי מולדות הגאון ר' טעללער, נאחריין שנה הי קינן רבינו להר"ם דרי שחאל מיללער י"י.

אלמנתו נשאה אל הגאון תת-סופר (122). בנו היה הרב ר' מנחם דוב רב בק"ק אלמאש ונרפס ממנו שו"ת לספרו של אביו «טיב גמין» וכן בסוף ספרו «תפוחי זהב» נמצא ממנו קצת חידושים. הוא נפטר בשנת תרי"ט. חתנו היה הרב ר' אברהם יצחק וויינבערגער רב בק"ק פרייטשטאדט-קליינווארדיין. ספרי הרב ר' צבי הירש העללער שראו אור הם: חידושי טיב גמין, על מסכת גמין (ואלקווא תר"ד) תפוחי זהב (אונגוואר תרכ"ד) שאגת אריה — הר"ל תלמידו ר' יהודה ארי' בהרב ר' מרדכי (ווינע תרכ"ח) — שו"ת טיב גמין, קונטרס צבי תריף ב"ח.

לא עברו חדש ימים ממותו מיד עוררו רבנים את השתדלנים לדבר עליהם טובות באוני בני ישראל באפעי-ישן.

הרב ר' יוסף לאנדא רב בעמפנא כותב אל הג' תת-סופר (123); «זה זמנים רבים אשר שתדתי פני מחוי רבן של ישראל להטיב עמדי לכתוב לק"ק א"י בענין הרכנות שמה, ובאמת היה המדובר שמה ממני כאשר אנכי שולח רצון כאן מכתב תלמידי הרב המאוהב מו"ה פנחס וכו' אכן מן השם היה שקבלו את המנחם הגאון החרף מכאנא, ובעת קול ענות בעוה"ר שמענו שהגאון החרף הג"ל שבק לן חיים, והנה אמרתי אולי משמים הוא לפני, לזאת עתירתי מאת כ"ת הדר גאונו לעשות למעני לכתוב שמה, ובטוח אני כאלה שיעשה הדר גאונו זאת, ולהודיעני תשובתם הרמה».

גם הרב ר' צבי הירש חיות מואלקווא נסה עוד הפעם את מולו שם וכתב בעצמו אל הגביר ר' שלמה ראָוענטאל (124): «עזני עומד לפני אדוני ונפשי בשאלתי לבקש מאתו אשר ישלם נדרו אשר הבטיחתי מאז במכתבו הנחמד להרב ר' שלמה ליב רפאפרט נ"י כוה"ל, «אנכי התחלתי לדבר בדבר הגדול הזה, ואם ירצה ה' בחיים אראה גם לגמור», והנה פתאום באה השמועה הרעה לאונינו כי הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש וצללה"ה הלך לעולמו כ"ה תשרי העבר. אם יודע ר"מ מעמד ומצב העדה העדינה דק"ק א"י, כי ימהרו ויתישו על מעשיהם לתת עליהם מנהל לנהל עדתם עם"י תוקי התורה, הנה ישסתי מרחשים חינוך ובקשה אשר יתמוך ימיני שמה, כי לא נעלם מאתי, כי אנשי עיר הג"ל רק במסכ"ת ישימו מגמתם, ואת אשר יגזור ר"מ אותו ישמרו לעשות, ובפרט כי הרב"ק הגביר המופלג הורא וחרד לדבר ה' ותורתו מו"ה צבי הירש באַסקאוויץ נר"ו הוא אחיו עם מכ"ת בעבותות האהבה והחיות, גם יורני מכ"ת הדרך המסולל למען אוכל בנקל להנחת מטרת המכוש אל מחוץ החפץ הנרצה, ופי' כמותו חכם ונבון יודע הדבר לאשורו. אליו פי' קראתי ללמדני דרך אלק' בו למען לא אכשל, ויאמין לי ר"ט כי לא למען עשות התורה קרדוס או עטרה להתגדל בה באתי להתנפל לפניו הלום. בי בחמלת ה' עלי כך ה' את בית אבי נר"ו בעושר וכבוד והוא ימצאני לחם חקי כפי הצורך, ולא נצרכתי בעה"י"ת עד כעת לידי מתנות כשר ורם, וגם משפחתי היא המיוחסת בישראל, אכן הראשה בק"ק בראד נכד הג' אב"ד דמדינת גאליציען,

(122) ראה נאליכות וזה שכתבתי באפירון.

(123) ראה ליגרות קושיס דף 71. נמכתנו מיום ז' דמנוכס תקלס.

(124) ראה מכתנו מיום כ"ב חשוון תקל"ט. נספרי. תולדות משפחת ראָוענטאל דף 39.

הגאון מו"ה חיים יונה זצ"ל אב"ד דברעסלא, ולמעלה כקודש, ורק נספתי מאז לישב בסוד חברים מקשיבים כמותו. אשר יהיו מחזיקים בידי לשאת ידי ותבתי המוטלת עלי לפעול לטובת בני עמינו. ואקוה כי אם יבאו הרב ר' לדי נמר בע"ה. נלכה שנינו יחד אחודים וצמודים, ללכות הקוצים מן הכרם, ולהכות החצאים במקל נועם ולא במקל תבליים».

בינתיים באו על אפען-ישון ימי זעם, ימי צרה ומהומה, שטף מים רבים הגיע ועשה שמות כהעיר (125). ואחרי כן מלחמת החרות של ההונגרים, ואחרי המלחמה שם עליהם הישר וויגדישנרעץ כנס עשרים אלפים זהובים ולא שמו לב לבחירת רב (126). אך בשנת תרכ"א קבלו עליהם את הרב ר' מרדכי עמרם הירש (127).

הרב ר' מרדכי עמרם הירש נולד בשנת תקצ"ג לאביו הרב מו"ה יצחק הירש שהיה רב בטיסא-בעא. למד הורה אצל הרב מו"ה אברהם ארינשטיין רב בטיסא-בעא (128). ואצל הרב מו"ה אפרים בראון רב כטשאכא ואצל שי"ר כפראג. הוא לקח לו לאשה את בת הרב ר' יחזקאל משה ליפשיין רב במישקאלץ בן הרב ר' אברהם ליפשיין רב בנייהוין (129). בראשונה היה רב בקארנאג, ובטיסא-בעא עיר מולדתו, ובשנת תרכ"א נתקבל לא", ושרת שם עד שנת תר"ט. ומשם נתקבל לפראג, ומפראג להאמבורג ושם מנ"כ.

דייני אפען-ישון: הרב מו"ה יהודה סעניץ, מוזכר בשו"ת המצרף לר"ם קונין, ובשו"ת אוצר החיים להרב ר' חיים קיצע רב באירשא, הסכמתו מצינו ע"ס דעת זקנים שהדפיס הרב מו"ה אהרן בר' יוסף קוטנא רב כמאטא. נספר בשנת תר"ג ער"ח סיון.

מצבתו

. . . הרב המופלג ואפורסם מו"ה יהודה סעניץ דיין דפה נפטר ונקבר יום ב' ערי"ח סיון תרי"ג לפ"ק. ושם אמו רכל. למלא מקום הרב ר' משה אנעלעס נתקבל הרב ר' מאיר יהודה אוסטריוך לראש בית דין. גם הוא הסכים ע"ס דעת זקנים הנ"ל. של"ח בשנת תר"ש ב' טבת.

מצבתו

תחת הגל הזה נקבר הרב מו"ה מאיר ליב אוסטריוך ז"ל רביד דמ"ק מהלחטנו. הראש והנכבד משלשה דייני עירנו. מאיר ומורה בדת הקים עלינו. יהודה וישראל הכירוהו לשופט צדיק לוחם מלחמות ה' להחזיק כל בדה. נאסף לאבותיו ביום ד' ב' טבת ונקבר למחרתו. תרי"ט לפ"ה. שם אמו פראדיל.

- (125) נר ה. ח' קסן מורה נבחי ספר קוני, ימי לרה ומסופה וחססף סנדל וספלוס נעיר חיי כספור תלינח וסירי (אפען תקל"ח).
 (126) ראה ספרי. למסלגוס ישרלל צלונגלרלי פ"ג.
 (127) ראה חולדותיו נכ', אלה למוסחי דף 132, ונניח אל של ספי רייך ח"ג דף 30.
 (128) נשנת תרס"ו נכח לנלרספעלר וסס נספר נשנת פרל"ח י"ד תמוז.
 (129) חלמוד סני נוציי, ומוזכר ננוציי יו"ד תסונס מ"ו.

הרב מ"ה יוסף דוב רעבענווארצל החזיק ג"כ ישיבה גדולה מיוב שמת הגר משה מינץ עד יום מותו, נפטר ט"ז סיון תרי"ח.

מצבתו

איש חי נוצר קדוש, קדוש יאמרו לו, הוא יוסף המשביר תורה לתלמודיו כ"ז שנה, דוב אורב היה על דלתי בית המדרש יומם ודירה, רב פעלים נקי כפיים, צדיק חמים שם צדקה וענוה, אזור חלציו ויגוע הרב המאוהג מ"ה יוסף דוב רעבענווארצל יום ש"ס ט"ז סיון תרי"ח לפ"ה, ושם אמו בלימלה.

הרב מ"ה פנחס יהודה פריידיגער (130) יליד העלישו, נתקבל בשנת תר"ט לראש בית דין על מקום הרב ר' מאיר ליב איסטריוך, גם הוא הרבין תורה בישיבה, מזכיר בשו"ת מהר"ץ חיות תשובה ה', מת בן ס"ה שנה, ביום כ"ב תמוז תרי"ח לפ"ק, ובנו הנכבד החשוב המפורסם הרב ר"מ ז"ל הרפס ספר ממנו.

מצבתו

פה טמון שוכן רומה, נפשו אותה לעלות רומה, חסד ואמת ילח לפניה, סלל הדרך לבוא אל אדוניו יומם ולילה הגה בדת אלקים, הדרך בנפשו להעלות לאור צפונה, והפיץ מעיניו על תלמי לבות בחוריו, דופקים בפתחו לבוא אל בית תבונה, היו ואביו על אבירת אמרותיו הטהורים, היה הרב המאוהג במי בשים ופוסקים נאה דורש ונאה מקיים כשית מ"ה פנחס יהודה פריידיגער מילדי ח"ק העלישו, ראש בית דין דפה ויגוע ויאסף אל עמיו בשנת ס"ה לימי חלדו מש"ק כ"ב תמוז התרי"ח לפ"ה.

על מקומו נתקבל לרב"ד הרב ר' יצחק גבריאל גראאג נפטר בן ס"ד שנה בהושעה"ר, ונקבר שם ביום א' ש"ת תרל"ח לפ"ק.

הרב הג' מ"ה יעקב ניישלאס שהיה רב בסערדעהל, תלמיד חביב להג' ח"ס, היה שמונה שנים מ"צ ורב"ד בא"י, מת ביום א' ט"ז שבט, ונקבר שם ביום ג' ח"י שבט שנת תרכ"ח.

מצאתי מצבות מדיינים ואנשים יקרים וחשובים אשר אפרט שמותיהם בקיצור, כי לא אוכל לכתין מתי שמשו שם:

הרב ר' בנימין זאב פרייזיס בהג"מ שמואל שהיה רב"ד שם; ר' יוסף במ"ה מאיר ראקאניץ, ת"ח מובהק, נפטר עש"ק ג' אדר שני תקצ"ז לפ"ק; הרב ר' ליב שפיץ מ"צ שם, אבי הרב המפורסם מ"ה זלמן שפיצער חתן הג' ח"ס, רב בווינא; הח"ר שמעון בכ"ה יודא הכהן ווייס חבר קונטרס

(130) אשתו מרת הענדיל נח האשה נענע נח המפורסם הרב ר' מרדכי מהעלישו, אשת הרבני ר' זעליג פלייס, מניח גם כן נאפען-יטן.

(אפען תקצ"ו) «מספר מר על הפקר מעדה א"י שלשת מטיבי צעד יראי ה' מרכים הצעירים לימים וחכמי לב ה"ה מרה גרשום טעמעשוואר, ומ"ה משה סאל (131), ומ"ה יוסף יאמבאק ז"ל»; הח' יצחק פרייהויף; הגביר המדומם מ"ה צבי הירש באַסקאוויץ (132), נפטר י"ד תמוז תרט"ז; הנכבד החשוב מ"ה יצחק אושפיץ מת בן קו"ב שנה ביום ד"ך תמוז תרט"ז לפ"ק (133) הסופר החכם ומליץ מ"ה מענדיל ראטענשטיין (134); הרב הנכבד מ"ה אברהם אונגאר בן הרב לוי"ה יונתן שהיה רב בסודיטשן, מת עש"ק ר"ח אדר תרי"ט לפ"ק; הרב מ"ה חיים יהודה סג"ל מת בשם טוב ביום ד' כ"ו לרח אדר תרכ"ב לפ"ק. כן מצא שם מנוחה הרב מוהר"ם טרעביטש שהיה ראש לחבורה «שימרי הדת» שנתיסדה בשנת תרכ"ט ללחום ולעמוד על המשמר נגד הריפארמים (135). נפטר בשנת הרמ"ז כ"ו תשרי.

מצבתו

איש גבר חי גדול בתורה, שמו נודע לתפארת בישראל
הוא הרב המאזר הגדול מויה מאיר המבונה מהר"ם טרעביטש זצ"ל
צדיקו ישראל מניך לראש שומרי דתנו, יענו הוי עליך עניי ואביוני
ארצנו. נפטר יום ב' כ"ו תשרי תרמ"ז לפ"ה.

באפען-ישן מצא מנוחה ביום ד' כסליו תר"ל, הרב ר' יונתן אלבסגדר-
זאהן שהיה רב בטשאבא בשנת תקצ"ד כחצי שנה, אשר הרעיש במחלוקתו עם
קהלתו את כל גאוני וחכמי זמנו. ונע ונד עד שמת בבית התולים באפען-ישן (136).
אפען-ישן שנתה פניה, הצעירים הוציאו את שכמ ההנהלה מידי הזקנים,
וישיפו לעמב לקה חדש, וכמעט רוב הקהלה הניחו את ספר התורה מידהם, ויתנו
לה כתף סוררת. היראים המועטים לא היו להם די כח לעמוד ונפלו לפני צר, וכדוהם,
בצדק נוכל לאמור מה שכתב עליה הרב ר' שמחה פריידעמאן לפני כמה
מאות שנים: «אלע אפען נחרכה».

-
- (131) בן הס"ג מויה מאיר פאל ראה לעיל סוף פי"ג.
(132) ראה תולדות משפחת ראזענשטאל דף 38.
(133) ט"ז דף 10.
(134) ט"ז דף 31.
(135) ראה ספרי «קורות הסודות והאמונות באונגאריא» דף 76, ושם הנאמר
אח שמואל כל ראשי ומנהלי סודות זו.
(136) ראה אודותיו באריכות מ"ש בספרי תולדות משפחת ראזענשטאל פרק ה'.

קורות קהלת-ישראל עיר-חדש

א.

התיסרת ההלה. סערעד.

הרבנים ר"מ המבורג, ר"י נייפעלד, רביז עמערדיך.

לעיר-חדש — באונגהרית Vágújhely בחלביה Nowe Mesto — באו
תושבי יהודים הראשונים, אשר נמלטו בימי המהומה (1) מחרב השוודים (2)
באונגריש-בראד, בשנת תמ"ד, ויסדו שם — וכן בעיר סערעד (3) — קהלות.

(1) נשנת תמיד קס הרוזן האונגרי עמערדיך סטעקעלי וכתב בריח עם הפתח
צאובין, שהיה אז תחת ממשלת התורקים, וזלנס לקאנסטנטינאפלי, והסולטאן עזרו
בכסף ובחיל למרוד נמלכות קיסר אוסטריא. מלחמה גדולה התלקחה אז צאוספרי-אונגהריא,
צין נצלות התורקים והאונגהרים וצין חילי הקיסר לעאפולד מאוסטריא. מקודם הראו
התוגרמים בגרות צאירופא, הניעו עד עיר ווינא, נגשו אל חומותיה, ויאמרו להצביעה.
אחרי כן היחה מלחמה גדולה לפני עיר אסטען, והיהודים הרגים שם עזרו בכל כחם
אל חיל תורמא-ואונגהריא, ועי"ז סבלו היהודים מהטורקים, נכמה מדינות צאירופא.
לרות נרות. רחא יספרי "תולדות ר' אפרים הכהן מוויילנא" קלוזש תרפ"ד.

(2) ציום כי תמוז תמ"ד נהרגו צאונגהרים צראד ארצעים יהודים. לפי דברי
החכם דוד קויפמאן נהרגו על ידי אנשי צעלי בריחו של השר טהעקעלי, אזל לפי דעת
הח' ברעץ נהרגו על ידי סודדי אנשי חיל ממלכת אוסטריא, או הטורקים מעיר אונגהריש.
צראד, נאמרה, כי היהודים מוסרים אל אלנס בידי התוגרמים (ברעץ שפיר סיח דף 302).
אם כי הח' שפיר הכריע כדברי הח' קויפמאן, עכ"ז נראה לי כי לך ברעץ צמשפסוי.
הלא אלס אשר נמלטו מתרגס צאו לאונגהריא, ולא לאוסטריא, ונראה כי פחדו מהאוסטריים
ונקשו מתחת תחת כל הרוזנים צארץ אונגהריא.

(3) גם לסערעד צאו חיות משפחות מהשליטים ויסדו שם קהלה. הרב הראשון —
נשנת תק"ג — היה שם ר' אגשיל, ונזכר שמו צארכיו המדיני צודא צין רשימות תחשנים
משנת הני"ג. אחריו שמש שם הרב ר' דוד הלוי מהעלישוי, תחת הנביר ר' יעקב
שהיה תחת הרב העפורסם ר' זלמן שפיטץ מו"ל צאייזנשטאדט. תחת הרב ר' שמשון צהי
חוח יאיר. צו היה הרב מו"ס יעקב רב צפעניץ, וצחו מרח גיעל אשת ר' מרדכי
מרגליות יפה, ואמו של הרב ר' ישראל דוד מרגליות רב צפעניץ. מתצד
כמה ספרים. צחקדמחו לסי יפה לקץ חומר תמצד, כי הוא נכד הצריל מפראג.
הרב ר' דוד הלוי נקרא אחיכ לק"ק גאלאנטי בצדוף הרגנים הרב ר' ישראל רב
צטוראן, והרב ר' זאב וואלף מקראקא רב צמאענדאקף לתתן תקנות. ואחת מהתקנות
היתה, שלא לקבל רב או דיין אם יש לו קרובים צין אנשי הקהלה (צויית נסע

אנשי קהל עיר-חדש מזכירים בהזכרת נשמות עד היום את נשמות הגהרנים בעיר אונגאריש-בראד: את נשמת «חסידא קדישא, בוצינא דנהורא, הקדוש מורה מורינו הרב ר' נתן בן הקדוש מורינו הרב ר' משה, ואת נשמת מורינו ר' אייזיק חזן, ואת נשמת הרב ר' מרדכי, ואת נשמת מורינו הרב מו"ה אברהם בן מו"ה ר"נ דיין המציין וכו' וכו' ואת נשמות שאר קדושים ומהורים הגהרנים והגשרפים והגחנקים ונדקרים המה קדושי קהל ברודא אשר העירו נפשם למות על התורה ועל העבודה, והצדיקו עליהם את הדין בשיר וקול תודה, לכן בעל הרחמים יסתורם בסתר כנפך לעולמי עולמים ושלה לנו משיחך הולך תמים».

באוצר הקהלה יש מצאתי את כתב-החזה אשר כתבו בני ישראל עם האדון שר העיר פרנץ פאנגראץ בשכר ישיש והזכים לשנה, שהתחייב לעמד להם למגן ולמחסה, והרשה להם לבחור לעצמם יושפט, אשר ישפט בניהם, והוא יוכיז גם את המב, אמנם רק יתים עשיר משפחות הרשו לגור שם, השמר נכתב בשפת סלאווית בשנת תמ"ט בחודש יולי.

היהודים בעיר-חדש גדלו והצליחו וכו' לשם טוב. מי היה הרב הראשון שם לא נודע לנו. בנסקי הקהלה מצאתי רבנים רק משנת תק"ג. באותה שנה ישב ב"ד בעיר-חדש לדון בעניני-קהלה, וחתמו על הפסק-דין: הרב ר' משה מהא-מ-בורג רב בעיר-חדש, משה במו"ה היים ז"ל מברודא החונה בווערבוין, הירש במו"ה יצחק מברודא 4. עד כמה חששו לכבוד רבם, יש לראות

שוק חיים חסונה ה). ר' דוד נזכר נשמת כוניית חיים נח נשמת חקמה. למלא מקומו נחקל הרב ר' משה מייזלעש, אחי הרב ר' סענדיר מייזלעש, שהיה רב נסערדעהל, ורעכני, נני הרב הגדול מוה' רפאל מייזלעש רב צפאליק צוואלינא זאץ פלין, מחבר ס' «תוספא שנת» וספר היקרי, מנני נניו של הגאון בעל חלקת מחוקק, ובעל תשאלת בנימין, ודור עשירי להגאון הרמ"א. נזכר נספרי סכמי דורו, ונפטר בשנת תקס"ג י"ט סיון. חתנו מוה' יעקב זר' נרוך נחקל לדיון, ושמש בחוראה ארנעים שנה ונפטר בשנת תרכ"ט, וזכה לננים רבנים, היה הרב מוה' שמעלקא רב נענערדזע, הרב ר' רפאל מייזלעש רב נסיגעטוואלי, הרב מוה' מאיר רב צאליאווה, על מקום הר"מ מייזלעש נחקל הרב ר' חיים צבימין סלוי פאללאק שמשם שם נרננות שלשים שנה, נפטר בן ניב שנה נשנת חיר כ"ז שנט. אחיו נחקל הרב ר' וואלק פוקס, אחד מהרבנים המפורסמים בזמנו, שמש שם נרננות משנת תרי"ח עד שנת תרל"ה, ונפטר בן ששים שנה נשנת תרל"ד ו' חשיר וגו' הרב ר' משה הירש פוקס. שהיה אחד מגדולי הדורו יש על מקומו, עד שנחקל לפיר נאסווארדיין ושם נפטר בשנת תרע"א.

עוד שמש שם בחוראה הדין מוה' יוסף קאזער (חסד אהרע"צ קכ"א). אני הרב ר' אברהם רב צאליטש, והדין ר' אצא סייא הירש נהיר ר' נני סירס רב צניסקע, אחי י"צ מוה' עמרס ראזנבלום. ר"א סייא סירס היה חלמיד הרב ר' פיינזל חורוין מפעטש וחסיד, נפטר נסערעד כ"ח אלול שנת תרנ"ד. על מקומו נבחר חתנו הרב ר' דוד וועסעלי למו"ה. נשנת תרע"ג היה הרב ר' משה מרדכי פשערה אפער לאניד שם.

(4) פנקס הקהל דף 240 נומ' 6.

מהעניש ששמו על הת"ח ר' ארי' לייב רייניץ «אשר דבר סרה נגד הרב אב"ה, ויצא הפס"ד מראשי הקהלה, שמחויב לפייסו, ושבעה ימים יהיה מנוחה ואין לצרפו לשום דבר» (5). אמנם כאשר קם הרב ר' יעקב עמרין לדבר סרה נגד הרב אב"ה, לא יכלו עמוד נגדו ולעשות שפטים בו. ידיו הדבר בשנת תקכ"ב, כאשר רבים רגזו אתרי הרב ר' נתן אור-הולץ (6). ובשטאמפא נחשדוהו כי יש לו דין ודברים עם הנוהגים אתרי הנוכל שבתי צבי, ואנשי שטאמפא גמרו אימר להביא ב"ד לעירם שיחקרו על כל הדברים האלה, ולדון בדבר הדיבות שהוציאו עליו. הדיינים היו: הרב ר' משה מהמבורג רב בעיר-חדש, ראש בית-דין, מאיר דייטש רב ברעזניץ (7), יעקב בר' ייטב בעריש מנ"ש, יוסף סטיפא רב בסעמניץ (8), ויוסף מל"ב רב בוויסבורג. הם חקרו ודרשו ולא מצאו שמיין דבר על הרב והבשירו אותו (9) להיות רב שם. אז קם הרב יעב"ץ ופגע בכבודם, והדפיס בספרו התאבקות דף ע"ד דברים קשים נגדם. אנשי עיר-חדש לא יכלו לעמד לימינו בעת ההוא. אך נראה כי לא חששו בני ישראל לדברי הרב יעב"ץ — שהיו ידוע לכל ללחם נגד כל איש — כי באותה שנה נתקבר הרב ר' משה לרב ק"ק באסקאוויץ, כמותו בפנקס הקהל בחתימתו: «משה מהמבורג ההונה בק"ק ע"ה, ומצדו פרושה לק"ק באסקאוויץ לתורה ולעבודה».

הרב ר' משה בקר עוד את ערתו עיר-חדש, ונזכר שמו בפנקס הקהלה כמה פעמים. בשנת תקל"ח בא מעיר באסקאוויץ לבקר את בני ערתו וכתוב בפנקס הקהל משנה ה"ל: «כהיום דלמטה בא הרב הגאון מו"ה משה מהמבורג אב"ד באסקאוויץ, ובקש מאלופי הקהלה לבקר את הבחור החתן כ"ה זעליג בר' מרדכי סג"ל המיועד להיות חתנו להיות לו חוקת הקהלה, והתחסדו אלופי הקהלה וקבלו אותו».

ממשפחתו נודע לנו: חתנו השני התורני ר' שמואל פיש הא"ש שנפטר

(5) בפנקס הסנודה משנת תקכ"ה.

(6) הרב ר' נתן אור-הולץ היה חלמיד הרב הנימ יונתן אייזניץ, ומתן סנייד ר' יצחק גייזונער משטאמפא, הוא נתקבל לרב בשטאמפא בשנת תקכ"ב על מקום הרב ר' יצחק אייזיק קלליש שנתקבל אז לסיפליץ, הרב יעניץ דבר סרה נכנס מקומות בספריו על הרב אורסולץ, גם כתב מכתבים למקומות שונים וקם מגדולי הדור לסענידו מרצנוחה, עכ"ז נשאר רב כל ימי חייו עד שנת תקנ"ג שאז שליח ועל מקומו נתקבל הרב ר' שלום אורלמאן ז"ל, ראש נאמרי הגדול. לקורות הסנתיים נאונגאריא' הנדפס בהוספה לארץ הגר שנת תרע"ג.

(7) שמו היה מליד ננימין מקוניץ. כך חסם שמו בפנקס הקהלה דעיר סעניץ נחם בקרא שמה לפטר ולחון בין ראשי הקהלה. ראש הוספה לארץ הגר שנת ח' דף 60.

(8) רייס היה רב בסעמניץ (סעניץ) עד שנת תקל"ג נ' כסלו. שמו היה יעקב יוסף ברי יהודה ונזכר כיס נארכיו הערדי נרשימות החושנים, וכנראה שמש הרנס שנים רבנות כי נרשימות החושנים משנת תק"ו נזכר נחל שמו. על מקומו נספמניץ נתקבל הרב ר' נני הירש נרודא ומשם הלך לחיות לרב נקילע, ראש להלן.

(9) הסתפקות לריי עמרין דף ע"ד.

בשנת תקמ"ו: בנו התורני מו"ה ר' פייביש ז"ל, הנזכר בסכת הרב ר' ברוך רב בבודרלין שכתב לבנו הרב ר' לייב רב בסאטמאר (10) ז"ל:

«ב"ה ט"ו אלול תקמ"ו.

נתן שמש לאור זר, קרנים ומוליכים ונשא וידומם, ועומדים לנגדיכם יהי כאבן דומם לאהובי בני הנחמדים ה"ה הרב המאוה"ג החו"ב כבוד מו"ה לייב שיחי לאורך ימים ושנים, וזוגתו כלתי הרבנית מ' ועלדא, ובנם דוד הקטן נ"י ובני מו"ה לעמיל שיחה.

... בנתיים היה אצלי הת"י ר' פייביש בהרב הגאון המנוח מו"ה משה מהאמבורג וצ"ל שהוא אחד מתושבי ק"ק נאווה-מעסטא (עיר-הרש) ואמר לי שבני הרב ר' לייב שיחי היה מבורר לאוזה דין תורה בק"ק האליטש (11), וכפי אשר שמע יהי מקובל לרב אב"ד בק"ק נאווה-מעסטא (עיר-הרש), אצפה לשמוע מן הנעשה לטובה, בשבוע העברה נתקבל לרב דק"ק קאלין (סקאלין) הרב ר' מיכאל ווארניק

(10) את המכתב הזה קבלתי על מנת לפסוקו מהח' פרופסור צנימן מאנדל הי"ו מזדולפעסט.

(11) צעיר האליטש תלמיד יהודים נשנה ח"ט (למח' לרק שו"ת מ"ס). מרשימות תושבי עיר האליטש נזכריו המדיני יש לראות כי נשנה חקרי ישנו שם חנוסים משפחות מנני ישראל, ונשנה חקייג סגב משפחות, ורנס היה ר' אהרן ברי יהודה לייב, ואחריו הרב ר' יעקב נ"ש. נשנה חקיד נמלא עוד שמו נרשימות תושבי עיר האליטש, על וקומו נחקבל הרב ר' יהודה דרעזניץ. הוא שמש שם הרבה שנים, נקרא לעיר סגנין נשנה חקמ"א עם הרבנים ר' מאיר צנימן רב נדרעזניץ ורי יונה מאיינסיץ רב נאכאטיש, נחור ציד לפשר עניני וסכסוכי הקהלה ונדפס פסקס — עיי' הח' ב. מאנדל — נהנפה מארץ הנר שנה ראשונה דף ס'. צימיו היה נס מניד נהאליטש היה הרב ר' אהרן פרייטשטאדטיל, הוא נחקבל שם למניד נשנה חקליז נשכר שני פלורין ושלשים קריילער לשננה, חנוס קמו הרבה נעלי נחים לריז עמו, עד ננהפשו הודדים, שינש שם רק שחי שנים, ונשנה חקליט עליו לעזז את העיר. לזמן הזה עזז את העיר ונסע לפרוסטין, אצל גס שם מאלו נז ונש נהאליטש. הוא מנא שם חומכים שקבלו אחוה למניד על שלש שנים, מננדיו שלחו מחאה לשר הפלך (אנער-נעשפאך) לעיר נייטרא, נטענה כי יש להם רב, ודי להם נרנס וחנים חפנים נהמניד ונפרט כי הוא איס נעל-מחלוקת, עיי' יחן שר הפלך לו שיעזז המניד את העיר. כאשר נא לו משרי הפלך, עזז הרב ר' אהרן את העיר האליטש ונסע ממקום למקום נדרוש עד ננחקבל לקיי רעכניץ לרב ואציר למלא מקום הנמי, אלעזר קליי נעל חור חדש שהיה צימיו אחר מנדולי הדור, ושם ישב כעשרים שנה (מפי הח' פרופסור ג. מאנדל כפי העתקתו מאחריו של מחוז נייטרא). אחרי כן עזז את רעכניץ ונסע לירושלים. אצל שם לא הכניסו אדם לנציתו וחי נצער מאד (ח"ס אנדעזיז א' קל"צ), עד שריסם עליו ת"ח אחר מתלמידי הארון ח"ס. הוא נחז ס' "נחת אחרין" (זולננאך חקמיי) ונהקדמתו יספר כי נכל מקום שננר נדרוש החאקסו אנשים למאות לשמוע נצירו ונעסו רוסס נדול על שומעיו. ראה נספרי היהודים נאונגאריא דף מ"ה וקורות סחורס וסאמונה נאונגאריא דף 27, ונעחון כן מנניה שנה שמינית דף 133.

בנו של המנוח ר' עובדיה ז"ל, ויקבע דירתו שם קודם ר"ה הבע"ל לשלום. חידושים
סה: לא נתחדש דבר בעתו מה טוב, הלואי שלא יגרע כח רבנן עמ"י השמועה
התחדשות מנימוסי המלכות יר"ה, השם יתן הכל לטובה וכו' וכו'...

אביכם המתפלל בעדכם

ברוך מרוסמשיק החונה פה פוהרליץ ואנפיה 12)»
כאשר עזב הרב ר"מ האמבורג את עיר-חדש נשארה הקהלה בלי מורה, כי
הדיין שהיה שם, ה"ה הרב ר' יהודה ב"ר מאיר אב"ד דרעזניץ נסמר ביום
כ"ו שבט תקכ"ה לס"ק, ומיד פנו בכשתם אל הרב ר' יעקב נייסעלד שהיה
אז רב בוואנוועטש, שיקבל על שכמו את משמרת הרבנות בקהלתם. הרב ר' יעקב
נענה להם ושמע שם כעשרים שנים. כפי נראה היה מפורסם בדורו, כי נדפסה
הסכמתו ע"כ «בינת ישכר» להרב מו"ה ישכר בער בלאך, עם הגאונים האדירים
ה"ה הגורע ביהודה, ר' מאיר כרבי רב בפרעשבורג, ר' גרשון חיות רב בניקולשבורג.
עוד הסכים ע"ס «בחינת עולם», ונזכר בשו"ת נוב"ק אבן העזר תשיבה מ"ו בתוך
התשובה.

בסנקס הקהלה שם כתובים כמה פסקים שכתב ר"י נייסעלד בעצמו. ומשנת
תקכ"ח נמצא חתימתו עם בית דינו, הרב ר' מרדכי שאכטיץ 13) מו"צ, והרב
ר' אברהם ווינר מו"צ 14).

הרב ר' יעקב נפטר בשנת תקמ"ו ו' טבת.

מצבתו

פה טמון אמי מו"ה יעקב ב"ר מאיר נייסעלד אב"ד
דקהלתנו ע"ה. יעקב הלך לדרכו במסלה עולה בית
אל רום גבולה קול נהי אועה מר יללה. במנוחות מאיר נ"פ
שאפלה אב"ד לדורו מני נסע ונגלה זקן וגשוא פנים מאד
נעלה צלו סר ממנו וכבודו גלה ו טבת עשרת ראשי
נפלה לפרט והמית ועלית למעלה תנצב"ה.

בזמן הזה כבר היתה קהלת ע"ה קהלה גדולה. בסנקס החבורה משנת תקל"ח
מצאתי שהחליטו ראשי הקהלה «שהקהל ישלמו עבור ילדים עניים שכר להמלטה

12) על מקומו נתקבל נפוסרליץ נשנת תקמ"ס סרנ מו"ה זני סירס נן לר
סלמה זלמן רב נפרישטיק, מקודם סיה רב נמדגלין סמוך לפוזנא. ונחפסס לדרסן
פלוין, כאשר סעידו פלין סנדוליס ר' נרשון רב נמאטעסדלרף, ור"א קליר רב נרעכנין.
נשנת תקל"ס סדפ"ס ספדו, פוללות סנזיר" דרסות על סחורה, ונרלס סספר ססכמות
פנלויני ישראל, נשנת סקמ"ס סיה רב ננאלוויץ, סני מכתנים ממנו פרסס ססי מי
זני ווייס רב ננודלפנעטס נעסון M. Zs. Sz. סנת 1907 דף 165. דורו סיה סרנ
סנדול מו"ס יסורס לינ מפרס יסחא רב ננומנין ומנילו נספרו דף ל"ז.

13) ר' מרדכי שאכטיץ זכא לימי זקנה וכינס, נפטר נשנת תקי"ע ונספר
מהנ"י ח"ס (נקונטרס ססספדים סנדפס כעת).
14) ראה לסלן נלריכות חולדותיו.

חמשים והוכים לשנה בתנאי שילמד עמהם בהתמדה, ואז היה הראש והראשון לכל דבר שנקדשה ר' ראובן ישראל בר' מאיר כ"ץ ענגלסמאן (15).

אחרי מות הרב ר' יעקב שמו עיניהם נכבדי הקהלה ברבנים מפורסמים לבחור להם רב ואב"ד. איזה חשובי העיר רצו בהרב ר' צבי הירש ברודא (16) שהיה רב בקיצע: אחדים פנו אל הרב ר' לייב אב"ד דאבאשיט, הנזכר לעיל במכתבו של אביו הרב ר' ברוך, ויש שחשקו בהרב ר' בנימין זאב עמערדיך מפראג. ואחרי שהיה להרב ר' צבי הירש ברודא הרבה קרובים בין אנשי הקהלה לא בחרו אותו, למרות שהיה לו חוב מנין ומנין (17). ונבחר ר' בנימין זאב עמערדיך. הרב ר' בנימין זאב עמערדיך (18) היה ממשיכתה גדולה וחשובה «משפחת גאמפערץ» (19) בן הנהיג רב מפורסם ודמיוש בפראג ר' שלמה זלמן (20) בר' גימפל עמערדיך, וחתן ר' ברוך בנדיט עמערדיך מגדולי פראג.

ר' בנימין זאב שמש שם ברבנות ישי שנה, ונמצא חתימתו בפנקס הקהלה על תקנות שונות שתקן בצורה הראשית הקהל היהודי מזה יומיו בן הרב המפורסם ר' שמשון מ"ב מברעשטין (21).

ר' בנימין זאב חזר כמה פעמים ולא נרשם שמו רק כשר קטן בשם «אמתתה הקטנה על שם כבודית, הדושים ופארוס ופסקים, וכשרה הכשר קונטרס בשם «ספודי עמריס» מבני הרב ר' נתנאל רט פאליאטא (22) בן יוסף הקציר לפ"ק) נדפס בווייצען שנת ה'תרע"ו, ויש נזכרה גם חתן מרת צינדל אשת הרב ר' מרדכי קורן רב במיסטרניץ, אם הרב ר' חיים ב"ר ב"ר שטרייך (23).

ר' בנימין זאב נזכר גם בשורות נבי"א יורה דעה וכו' וכו' צ"ט.

נפטר בשנת תקנ"ג וס' א' י"ג תשרי.

(15) אנו זקנו של הרב ר' גבריאל הכהן רנ"ד דעס הנזכר להלן.

(16) ראה להלן בפסק שני בפסקיו של הגאון ר' נחום ליבסמאן.

(17) ראה להלן. ר"ל ברודא היה בן הרי דוד «ברודא» וחתן הרבני ר' יעקב בן קדושים שנהרג על קידוש השם. בן ליה שנה מתקבל לרב בפעמיני, ושמש גם בקיצע מיו שנה, נפטר שם בשנת תקפ"ד. וז"ל הח"ס בהשפדו עליה (נפטר הדנושות הנדפס כעת): «שמעתי שנשנת העבר מת הלדיק הגדול הזקן ונקי ומסורס גדורו וכו' וכו'» עיי"ש. הוא חנך כמה פורים, ראה תולדותיו בפסקי «יהודים בלונדאריא» דף 76.

(18) ראה בהקדמה הס' «ששה זרעוני עירוב».

(19) הרי ר"ד קויסמאן כחז נפטר תולדות המשפחה הנפאורה סזאח.

(20) ר"ש חנך כמה פורים נכבדים, ונפלאים עד היום נכחי בניית עקר הספרים נפלאה, הוא נפטר בשנת תקנ"ד, ולפני שנים נדפס ממנו ס' ששה זרעוני עירוב, ושם מדיה גם ממנו ר' ציו הנזכר פה.

(21) ר' דוד כ"ץ היה רב נמילנדורף, ומשם נתקבל לקיץ ה' מאה, אזל על אס הדנק כאשר נקר אח קרוביו נפטר. מיו שנה היה רב נמילנדורף, מוחנו אים הרבני מריה שמעון מאכרל חיה וחשוב בפעמיני, אנו ר' קלמן סיה בן סרנ ר' דוד רב נפרענטשין. בשנת תרע"א י"ל ספר «ניח דוד» מרי דוד כ"ץ. נדפס בוויילין.

מצבתו

פ"ט איש אלקים: הרה"ג מוה וואלף עמערין זצ"ל מפראנ אביד דקהלתנו. נפטר ונקבר יום א' י"ג תמוז תקנ"ג לפ"ק.
 בית ישראל הכו בכח להולך עם תמימים, נר ישראל נכבה מרם מלאות הימים, יצא לשרת בקדש כמשרתי אש לווהט במרומים מעיר הדרת קודש מכלל ומושלח משמים, נפשו בטוב תלין עד כי יבא שלה ויקהת עמים, איך אבד ולא משתכח אב לחכמים, יאנחו בני ישראל והעדה אנחה לעולמים, ואבדה חכמת חכמים ובית מעוטי עמים, ולא מש מאוהל לילות שם כימים, מפח ויגון ינומו והמקום ינחמו נהומים.

ב.

פרוד לבבות בעיר-חדש, ד"ת, משפחת ווינר.
 ר"א ווינר נתקבל למישקולין, אנשי עיר-חדש מתאמצים להכל את הגאון ח"ס לרבים.

עוד לא תמו ימי אבל של הרב ר' בנימין זאב, ומחלוקה נוראת התפרצה בעיר-חדש, מי ימלא מקומו? וכל-כך נתפרדו הלכבות, עד שלא קבלו את דברי הרבנים שפנו אליהם (22), והלכו את שופטי העיר, בבקשתם, כי יבאו המה לעשות סדרים ולהצדיק את הצדיק, אבל גם שופטי העיר לא יכלו לפשר בין הצדדים, ויעצו את ראשי הקהלה כי יפנו בבקשתם אל שרי המחוז אשר בעיר נייטרא, והם יפשרו ביניהם, מיד נשלחו שתדלנים מכל הצדדים אל השרים השופטים בעיר נייטרא, ובעזרת עורכי-דין נוצרים יענו כאו"א להוכיח את צדקם. השרים לא הבינו בראי את המענות אשר הציעו לפניהם, כמו: «חוקה», «קדושים», «גאון», «רוב מנין», «רוב בנין», «יחסן», «תושב» «זכות אבות» — על כן פסקו שהצדדים יבחרו ב"ד של שלשה רבנים מפורסמים, והמה יכריעו אם מי הצדק.

קהל עיר-חדש קבלו את דבריהם, והחליטו לקרוא ב"ד, ונתנו עיניהם בהרב ר' יהודה ליב אפענהיים (23) רב כפר-ייטשטאדטיל ובהרב ר' משה ליב גירונג רב

(22) נסויה פרשת מרדכי ק"י וי נמלאת תשובה תה שחסינ המאמר הנ"מ מרדכי נכנע ללגטי עיר חדש וז"ל: «רוב הקהלה נחרו נהרג ר"א (ר' אנדס ווינר), ורוב צנין נחרו נהרג ר"ס (כמונה) לו כי כוונתו על הרב ר' שמואל ווייס נודספיץ רב באסלר והיה דרשן נפלא (נאד ומוסדס) וכו' תסוס דקא מסייע נהדי זכות אבותיו הקדושים ותטהורים, נסנס הוא מתוסגי עירכס, ונמקוס סיפול העץ סס ילמית פיורחיו, ושס יתנו דודליו ריח נחמתי, והוא נקט מוס סימקו לרנ את הרב ר' אנדס ווינר. (23) הרב ר' ליב ננמר כנרלס מלד הרב ר"א ווינר, שטינהס היו ללגטי נכנדי

בסעוונג, ויראש בית-דין בחרו את הגאון ר' משולם איגרא רב בפרעשבורג. ביוב כ"ז סיון שנת תקנ"ד ישב הבית-דין בעיר פרעשבורג. רוב מנין של אנשי עיר חדש רצו לרב אב"ד בהרב ר' אברהם וויינר. אשר שמש שם בתור דיין, אבל רוב בנין מאנו בו, לפי שהוא חתן הגביר ר' ליב באשאן (24) ויש לו קרובים בהקהלה. וכי עוד בשנת תקמ"ו כאשר בקשו אנשי עיר חדש לקבל לרבם את הרב ר' צבי הירש ברודא רב נקיצע, מאנו בו רוב הקהל מטעם שיש לו קרובים, ונתקבלה או התקנה אצלם לחק, כי את הרב והדיין שיש לו קרובים בקהלה לא יבחרו בו.

אולם משפחת באשאן (25) ורוב מנין השיבו להם: כי מעולם לא קבלו עליהם דבר זה לחק, גם לא נרשמה החלטה זו בפנקס קהלתם, והרב ר' צבי הירש ברודא לא מטעם זה נדחה, כי אם משעמים אחרים. ויצא הפסק בית-דין: שאם ישבעו אנשים חשובים ונכבדים מראשי הקהלה, כי הרב ר' צבי הירש ברודא לא נתקבל לרבם לפי שיש לו שם קרובים, אז אבד גם הרב ר' אברהם ווינר את זכותו מטעם זה.

ראשי הקהלה לא יכלו לקיים את הפסק הזה, לפי שכבר עברו שבע שנים מהמעשה של ר' צבי הירש ברודא, ולא מצאו אנשים שישבעו אם רק מטעם זה לא נתקבל לרב אצלם, והסכימו לעשות פשרה, שיקבלו את הרב ר' אברהם ווינר לרבם על משך שתי שנים, ויקבל מקופת הקהל שכר עבודתו כמו שקיבל הרב מלפניו, ואחרי שתי שנים יעשו בחירה חדשה, ואם יבחרו בו כל הקהל ישאר על משמרתו, אמנם אם יתנגדו לו אסילו חמשה אנשים וקוף הוא לעזב את משמרתו.

במשך שתי שנים האלו ישב עוד הפעם ב"ד בעיר-חדש, לתוך ולפטר גם בעניני ממון בין אנשי באשאן, ורוב בנין של הקהלה. אנשי באשאן בחרו את הרב מווערבוי "הרב ר' יוסף צבי סג"ל מל"ב חונה בווערבוי" ומנגדיהם בחרו בהאיש המצויין "אליעזר מהאלכערשטאדט דר בשאכטיץ", והמה לקחו לשלש את "יוסף בה" אשר

עיר שאלג, הוא היה נון הרב ר' אברהם אפענהיים, נחרב ר' ליב אפענהיים רב ננאס. קאוויץ אחי הרב ר' יצחק אפענהיים רב נפאלג. נתקבל בשנת תל"ד לרב בפרישטאדט ושם פת בשנת תקכ"ד ג' משוין וגדפס אחר מותו לוואחו נסס "דרך עולם הנלח" (פאלג שנת תקס"ז). מחנו היה הרב ר' שמעון קרוענוי דיין בפעסט וננו ר' שמואל אפענהיים מושב עיר פאלג, והו"ל סי' חרי"ג מלות על דרך שיר וחירוים מריי איינטיטץ לננו חקע"ד, ראה בפריי. יסודים נאונגלרליי דף 65.

(24) נחו הרבנית רייזל אשת הרב ר' יא ווינר נפטר נשיקולן, ומלחמי מלנחת נתיחם דעיר מישקולן: שרגנות מרת רייזל נח הנדיב הנניד סמפורסס כיה ליב נאשאן מקיק עיה משה יוס ג' כיה אדר תקס"ל לפיק.

(25) בני משפחת באשאן היו ראש המדגרים נעים, אחד מנני משפחתם היה הרב ר' רמאל הלוי לעווענסעלד רב נקיק לוק נפלג טרענסטין, חלמיד ר' גנדיאל הכהן רבי' נעים, ומחן הרבני מויה קלמן קליין. סוף שנת מ' שנה ונפטר סיו סנת תרכ"א, חולדותיו ודיח ממנו פרסס גיסו חיי אליעזר לני הכהן נענדלער סופר ונאטן נעים נחמים. נוכני ינחקי כך כ"ס דף 7. גם הרב הפוסק ר' יוסף ווייסע רב נעים סופר ננסנו נוכני ינחקי הנ"ל.

מווערבוי», וכנראה הצליחו להשיקט הרב, כי הרב ר"א ווינר נשאר ישיבה לאב"ד עד שנת תשס"א (26). שהלך למישקולץ למלא מקום אביו הרב ר' אנשיל ו"ל לרב ואב"ד.

הרב ר' אברהם ווינר (27) שהיה מצאצאי קדושים וטהורים (28). נולד לאביו הרב ר' אשר אנשיל (29) האסילבורג מפראג

(26) כל הדגים הללו העתקתי בעלמי מכתני ארכיוו דעיר־חדש. גם מלחמי נפנקם הקהלה משנת ה'תר"כ כי עמדו ראשי הקהלה במשאל ומחן עם הנרץ יאזעק סאלער מפריס, ונקטו הסכמתו לננות להם נתי ספר (נורמאל שולע) בעד ילדי בני ישראל על חשבונם, וממלא גם חסוי השד הנ"ל תחת מספר 21831.

(27) משפחת ווינר הוא אחת מהמשפחות המפורסמות בלונדאליה, והדגה רבנים גדולים ילדו ממנה, ועד היום הזה המה משמשים רבנות כאשר ממלא להלן.

(28) שו"ת פרשת מרדכי סי' ו'.

(29) ר' אשר אנשיל ראש להמשפחה הזאת, ואחד מגדולי ישראל המפורסמים בזמנו, היה נכד הרב ר' אשר אנשיל מו"ל בלייניקער שוהל בפראג, ראש אודותיו קייפמאן, הגדוש האחרון מווינא, דף קפ"ה וכן האק משפחת פרעג דף 381. ר' אנשיל נרמ מפראג מקום מולדתו משנת ה'תשי"ח, ונא לפיר אשפן ישן בשנת תק"כ בערך. בשנת תקכ"ח כבר היה רב במישקולץ ועל כל המצוי בלונדאליה, הוא אשר חקנו בעד החיק (ראש קורות החיק במישקולץ דף ה'). ממלא הסכמתו ע"ס זרע שמואל וויען. חקניו ומכתב נס' קל נועם לר"י גריסהאנער, גם ממלא זכרו בלחיוו של הקומיטאט בלונדאליה משנת תרמ"ו נדבר העונש הקשה שחללו על איש אחד לפי סקיצה לקיים הפסק דין שהוגש עליו הרב ז"ל, הוא חי קרוב למאה שנה (כן יעיד עליו נכדו בראש ספר מנוחה אשר לחבר ר' אשר אנשיל רב בשטעננער) ונפטר בשנת תק"ס כ"ז אי"ת, סמוך לקצרו במישקולץ נקבר אחיו הרב ר' נתן בן מרים שמעון נפטר ביום ג' י"א אדר ראשון תקע"ה לפ"ק.

ר' אנשיל זכה לננים וחתנים רבנים: א) הרב ר' אברהם ווינר הנזכר פה.

ב) הרב ר' שרגא פייש ווינר שסיה רב בגראס ווארדיין, אשר מילא גם מקום הרב ר' אליהו זאלין אשר עזב את הקהלה (לפי שיקמו עליו גם אנשי בליעל ואת שם יומם מהספר, ולא אעלה את שמותם על הספר, וכל מנחתם היו לעקר אותנו, למען לא ישאר חליטה שריד ופליט מלחננו כאשר חשבותם היו ניכר מתוך מעשיהם", בהקדמתו ל"ה דורת אליהו) ושמו נזכר נס' מקל נועם לר"י גריסהאנער. הוא היה חסן הרב ר' מתתיהו כ"י יבדע"ל מפראג מחבר ס' בלר שנה, מח בלנו בן י"ז שנה, וננו ר' אהרן מתתיהו נחקנל סס לרבי.

מצבתו

הרב המאור הגדול שרגא במהרה ל"א אהני, בן חמשים ושש שנים היה קודש שהלך לעולמו, היה בכי בש"ס ופוסקים בספרא וספרי ותוספתא. המאור הגדול

מוכתר היה בשלשה כתרים, כתר תורה, כתר מלכות מאן מלכי רבנן, והנהיג

בלונגאריא דף 57.

בשנת תסס"א נקרא הרב ר' אברהם לק"ק מישקולץ על מקום אביו הרב ד"ל, וזכה לשיבה טובה, בסוף ימיו — כתוב בפנקס הקהלה דק"ק מישקולץ — הוליתו באנפאטא על ידי ארבעה אנשים לבית הכנסת להתפלל (34).

ר"א נפטר בשנת תקצ"ב י"ב שבט.

מצבתו

מצבת קבורת איש קדוש יסוד עולם. באור חכמתו הופיע כל נעלם היה אמוי הרב הגאון הגדול עטרת תפארת ישראל מקובל מויה אברהם פסילבורג אשר שמש בכתר הרבנות פה ק"ק מישקולץ והגליל שנים ושלשים שנה. ומת לדאבון נפשנו זמן ושבע ימים ביום שיש י"ב שבט ונקבר בכבוד גדול למחרתו י"ג שבט תקצ"ב.

מבני נדעים לנו דק בנו מו"ה דוד אשר נתקבל לדין במישקולץ. הוא נזכר בסי' תומך כבוד לר' זינגר הלוי אלכסנדרוואך שהיה רב בשאבא (35). נפטר בבאלישא-ארמאט, בשנת תרי"ד כ"ז חשוון.

מצבתו

הלך למנוחות ביום א' כ"ז חשוון תרי"ד דוד זקן ושבע ימים. ועשה הון לבית עולמים. דרכו בחדש היה צדיק תמים. ווי ונהי צועקים על שברך נפש טהור אבד וכבה אורך. עליך יגון זכות אבותיך רב טוב צפון לך שבר פעולתיך. הרב המו"מ צדיק תמים במעשיו היה דוד ווינר שהיה דיין במישקולץ בהרב הגאון הדרוש המפורסם מו"ה אברהם פאסילבורג שהיה אב"ד במישקולץ. תנצב"ה.

אתרי יעזוב הרב ר' אברהם ווינר את עיר-חדש. החליפו לפנות אל הגאון ד' משה סופר, בעל חתם סופר, שהיה אז רב במאטערסדארף לבקשו כי יקבל על שכמו את משמרת הקודש בקהלתם. ונראה לא טעו בחשבונם, כי כמעט שגמר בנפשו למלאות בקשתם, כאשר נראה מהמכתבים אשר שלחו לו הקהלה בשנת תקס"ב ג' אדר שני 36, וז"ל:

(34) הגרי יצמיהו אגיד עלמערסדארף היי מחותנו ראה מקל נועם נעכחנו

של קגרי יצמיהו ז"ל.

(35) ראה נספרי מולדות משפחת ראזנשטל פיה. ונקורות קהלה אפצן יפן.

כפי הנראה מהסי' חומך כבוד דף 10 9, עמוד ר' דוד ווינר ליצמיהו.

(36) הנכחנים הללו ראינו אלל ככד הגי' חים היה הינ' כי שלמה סופר ז"ל.

«אל מקור החכמה והתבונה, אב לחכמה ואב לכינה וכו' הרב הגאון נר ישראל מו"ה משה אב"ד ור"מ נר"ו.

צוף אמרתיו הנעימים מבין שירותיו הצהירו אל עבר פנינו האירו, ואותיותיו שאלוני, ועל פועל ידיו יצוני, ושםחני כשמתת התורה, לא נפיק חוכא על קול שמועה טובה, כמים קרים על נפש עיפה, אשר אמ"ו נ"י התרצה לישב בתוכנו עם ה' אלה שקט ושאנן פה ק"ק ע"ת, וברוך רחמנא אשר לא הסיר חסדו ואמתו, זו תורה וזו שכרה וכו' לכן באנו להשיב לאמ"ו נ"י אדות חזקת הקהלה להרבני המופלא מו"ה פנחס ליב נר"ו אשר נשא יתוסה מקרובי וזגתו הרבנית הצנועה תח"י, ע"ו יוכל לסמוך כחזמת ברזל, וסממת שבתות בחורי חמד (37) כל אחד מאנשי קהלתנו יקיים מה שהתרצה מרצונו הטוב כאשר כתבתנו כבר להחזיק שימנה שבתות בחורים, ויש לאלופים וקצינים י"ג מקל ורצועה לכוף ראשם לקיים מוצא שפתם, וזוה תנוה דעת אמ"ו נר"ו. ונמנר הדבר בכי טוב אנשים הרבנות ברעף כנהוג, ונשלח חכמים וידועים משולחים לישם, וכינתיים באנו בבקשה שמוחה, שיודיענו אמ"ד נר"ו הזמן שרצונו לכא הנח» וכו' וכו'...

ממכתבם השני שערכו לפני הגאון ח"ס נראה כי חשקו מאוד לקבלו לאלוף לראשם, וז"ל:

«נשיא אלקים בתוכנו, עשרת הדרתנו, מקור החכמה והמדע, חד בדרא וכו' וכו' מו"ה משה נ"י.

ראש מלין אמינא, אין די ספר ששון לבנו מאז אשר זכינו לקבל התורה שככתב באגרת השניה החמודה והיקרה מן כ"ו אדר ראשון בעמור סופרים לשינו עם סופר מהיר תוכו רצוף אהבה, אהבת עולם באישו"ד כולל ומספא אשר עין בעין נראה שלא עבר שכחה לפני כסא כבודו מאתנו, יש כאן מופלגי תורה ונדיבי עם המתאיים לאכול בשרא התורא, ולשתות מכארו מים חיים, ויענו כל העם יחדו ויאמרו משה אמת ותורתו אמת, והנה מאז הקדמנו נעשה לנשמע לכל התנאים שדתנה רפ"מ נ"י עמנו, וחשנו ולא התמהמהנו לישמר מצותיו, ומאד פליאה נשגבה אשר התפללנו תפלה למשה איש אלקים להורע לנו באיזה חדש יתרצה פר"מ לישב על כסא ממלכתו בקהלתנו ולהורות לעם ה', והנה מאז דו"ד הולך ודו"ד בא ועדיין אין קול ואין עונה, ואמרנו המתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל תפלה קצרה בדרך, ובאנו בבקשה להגביל זמן באו, בכדי להכין כסאו ושבת ממלכתו כראוי לגברא רבא כיו"ב» וכו' וכו'.

אבל לדאבונו לא זכו להכבוד הגדול הזה, כאשר שמעו בני עיר מאטערסדאָף כי בני עיר-חדש רוצים ברבם, התאספו עדרים עדרים לפני רבם, ובקשו אותו מכלי לעזב אותם. וכאשר ראה הח"ס ז"ל מה אמיץ הקשר המחבר את הלכבות יחדיו, בטל את רצונו ולא עזב את בני קהלתו, והעיר עיר-חדש נבוכה.

ולפי שיש ללמוד מהם ענינים חשובים מתעמד הקהלה דע"ה שחקתי אוסם פה. (37) סנמורים הסדולים המוסמכים, או אלה שעמדו לפני סמוכסם, סיו נקדלים סנמורות-סנמורים, ואלה אכלו לסם חסם סנמורים צנית נניד אחד כנצור גדול, ושאר סנמורים אכלו יום יום אכל נעל סנית אסר.

עדע האָרן. אַזשי שם בע"ח.

(42) נספר קורות נתינו, תולדות הרננים דעיר שטאמפין, נדפסה לוואחו.
(43) ר"ק חר"ף הים חתן היקר הנכנז ער אנדעס פ ע ס ע ל א נשטאמפין

ספר "בתי נפשי" דרשות נחמדות. נדפס בווינא תקע"ה, ובתוצאה חדשה ווינא תקפ"ח.

הרב ר' יוסף נספר מהג' ח"ס ויספר שם בשבתו (44).

על מקומו נתקבל בשנת תק"ע הרב ר' דוד דייטש בן הרב ר' מנחם (45) בהרב ר' מרדכי דייטש (46). ר' דוד היה רב ביאמניץ—פרויענקורטען—סערעדעל ומשם נתקבל לעיר-חדש. למד אצל רבו הנאמן נב"ל זכור כמה פעמים בתשובותיו ובספרו על"ה וכן בשאר ספרי הכשר דוד. ישנו בעיר-חדש בית שנה, וכל העם כבדו מאד כי הכירו צדקתו וחסדותו תמימתו והתמדתו.

ר"ל דייטש חבר כמה ספרים נכבדים, אהל דוד (זייען תקפ"ב) אהל דוד (זייען תקפ"ה) אהל דוד (פר"ב תקצ"ה) אהל דוד (אונגוואר תרנ"ז) גם הר"ל "שירת הגאונים" משר"ת נאומי בתראי, ובסופו גם חידושי (פראג תקע"ז) גם נדפסו מפני חידושי תורה בס' "קדושת ישראל" לר' זאלף ל"ש מטרשיט (זייען תקפ"ט) (47).

נפטר בשנת תקצ"א ב"ה סיון, הג' ח"ס הספידו במרחץ פייטוואן שהיה אז לפרש מעבודתו (48).

מצבתו

י"ג בקדושה ובטהרה, יום עשיק שנת תקצ"א לפ"ק.

פינ' הרב ר' דוד דייטש בן הרב ר' מנחם מענדל

המחבר ספרי אהל דוד, נוהג ברבנות פה ע"ח כ"א שנה

תנצב"ה

אשתו הרבנית מרים נפטרה יום ה' כ"ט טבת שנת תקצ"ג לפ"ק. מגדולי בנינו:
(א) חתנו, הגב' מאיר א"ש, רב בכמה קהלות גדולות. הוא קרא על חתנו הספר זר בספרו אמרי יוסף דף ס"ז. (ב) חתנו, החרוף מו"ה מיכאל הכהן ב"ר צבי הירש מסערדעל, הוא מת בימי אבן ר' סיון תקע"ב, והג' ח"ס הספידו, ראה אבני בית הוציא (ח"א דף ט). (ג) חתנו הנגיד מו"ה זאלף לייפניק, נזכר בפנקס החבורה דף ט"ז, כי נתקבל בשנת תקע"ד בתור חבר

אני ר' שמואל הנזכר ראה בספר חולדות יעקב, חולדות הגב' קאפיל, שהיה נכדו הרב החכם ר' יעקב קאפיל דוסינסקי נציג לונדון (לונדון חע"ס) דף ל"ז.

(44) ח"ס דרשות שנדפסו כעת דף ס"ז.

(45) ר' מנחם רב בנייטאל וקילע, ועל בן נקרא בני ר' דוד קילע. ר"מ היה רב גם בפוסאק וגליל טאנאו, ונפטר בשנת תקצ"ה נחירש ארז, והגב' אלעזר קליר הספידו (חותן יחיד החדש, פלג, דף ל"ז). נחירש ארז קול טאן טאן. נדעש כי רחוק מלחטו מנחם, הרב המאורג, חמופל מו"ה מנחם שהיה לביד גליל נעכני, נידעו ומכירי קאמינא, נעדינת הגב' ר' הויגל, שהיה איש חמים פעלו, טרם ויגע יומם ולילה בחורת ה' חפלו.

(46) ראה בספרי היהודים צאונגאריא דף 37.

(47) ראה בספרי הכיל דף 75.

(48) נח"ס דרשות הנזכר לעיל.

בהקלה, ונזכר גם בסוף ס' אהל דוד בשם «וואלף שרעטער», (ד) ובנו ר' יחזקאל אבי הרב ר"מ דייטש רב בפאלאנקא.

יחד עם הרב ר' דוד דייטש, שמש בתורה בעיר-חדש (49), הרב ר' גבריאל הכהן ענגעלסמאן, שהיה ג"ב ראש ישיבה, הוא נולד בעיר חדש לאביו המפורסם ר' ראובן ישראל כהן איש-מלאכי (ענגעלסמאן) «שהיה רבב ישראל ופרש"י, נגיד ומצוה לעמו, חד משועי תורה ומשורי המדינה ותורה, המפורסם בכל מדינות המלך, ותורה וגדולה במקום אחד תמים על ראשי כלם יחד» (50).

בימי אבן דבקה, נפשו בתורה, כאשר העיד על עצמו: «כל ימי גדלותי בין החכמים, הורים ומורים, יושבים על גפי מרומים והייתי מתאבק בעפר הגדולים, הצקתי מים על ידיהם, ושותה כעמא את דבריהם, ובענתי כעמא דידהו ובסבירותהו» (51). לקח לו לאשה את היידייל בת אהבת אביו ודודו הנגיד המפורסם מליה מישה בא שאן והרבין תורה עם התמימים (52). בשנת תקס"ז נתקבל הדיין בעיר מולדתו, וכאשר בא הרב ר' דוד דייטש בשנת תק"ע בעיר-חדש, כרתו שניהם ברית אהבה עזה (53). שימש שם שני שנים, ובשנת תקס"ז נתקבל לרב בדעבניץ (54) ושימש שם עד יום מותו שנת תר"א כ"ד שבת.

(49) נעת הסוף חי נציח חכם תלמיד חכם מובהק היה ר' נוסה עליש שחנני נזכר בשו"ת שינת ליון כ"פ.

(50) נהקדמת ספרו עיני ישראל.

(51) שם נהקדמת.

(52) הני חים כותב עליו בהסכמתו: «למד ולימד והעמיד תלמידים הרבה».

(53) בהסכמת ר"ד דייטש על ספרו: «ינתקיים בנו אמת ושלוש אהבו».

(54) צרעכניץ הייתה ציונים ההם קהלה גדולה ומפירותה נרננים גדולים. יש זכרונות מלחמו בני ישראל צרעכניץ משנת ס', וירצניה נודעים לנו משנת ת"ן. (א) הרב הראשון שנועד לנו הוא הרב מו"ה יצחק בן מו"ה אברהם מפרוסטין ונפטר בשנת ת"ס ליל יום סיון. (ב) אחיו נתקבל הרב מו"ה אברהם הלוי פפסטיין, נלך ממשפחה נכבדה ומפירותיה ציראל, הוא היה ידיד יקר להרב ר' שמשון ווערטהיימער רב צוויגל, ובשאר קהלות, ורב הכולל על כל מדינת אונגלריה, וכנראה גם הרב ר"א עפשטיין לרעכניץ על ידי השפעת הרב ר' שמשון. הרב ר' שמשון ננה בשנת קע"ח בית הכנסת צרעכניץ, גם השתדל להם זכויות מהמשלה נוסף על הזכויות שה"י להם מכרז. (ראה קויפטאן; ש' ווערטהיימער דף 50, 70), וכן נזכר מנחה שנה ז', רי"ה, בית אל שנה ז', הדיע צבורים להם קעללער שנה ז' מהה' ש"ז שטערן יליד רעכניץ, גם דגני ה"י צירעכניץ בפפרו, קורות היהודים נאמחו וואש), ר"א עפשטיין נזכר גם בשו"ת פנים מאירות ח"ב חשו"י ס"ה משנת תשי"ב. (ג) אחיו נתקבל חרז ר' שנת' אהרן צהרן יצחק מפרוסטין, אולי הוא בן הרב ר' יצחק הנזכר פה ושנית רב הראשון צרעכניץ, גם הוא נזכר בשו"ת פנים מאירות ח"ב חשו"י משנת תש"ז, ונפטר א' דריש בשלו תקצ"ו לפ"ק — בימיו נה' שם, המוכיח ודרשן מו"ה אר"י ליב אשר ננו החכם ר' שלמה הל"ץ הספר שער נפתלי מרנו הרב ר' נפתלי הכהן יפפונא; והדיין הרב ר' וואלף סרנא, — (ד) אחיו ר' שנת' אהרן נתקבל הרב

בשנת תקס"ב הו"ל הספר «עיני ישראל» על מס' שבועות וב"ב, וגאוני ישראל ספרו בשבתי בהסכמותיהם, ה"ה הרבנים הגדולים, בעל ח"ס, ור דוד דייטש רב בעיר חדש, ור' יעקב קאפיל חרף רב בווערבו, ור' חיים דייטשטאן. בשנת תקס"ח הו"ל הספר «פני משה» על מס' חולין. בכפריו הוא מזכיר את בניו מאיר ומשה שנעדרו בימי אבם.

הסכים ע"ס «אות ברית» על הלכות מילה להרב ר' שמעון מנאדאש, והשובת לו בשו"ת מהרי"א אסאד.

ובימים ההם שמשו בעיר-חדש הדיין ר' ישעיי ליב, והדיין ר' ישראל יבר"ו ז"ל, — הם חתמו על כמה פסקים ותקנות משנת תקע"ה — והדיין ר' בנימין זאב פיקס על, שנתקבל בשנת תקצ"ג לרב באבובי, ימשם למעוז-טור, ואח"כ שב לעיר מולדתו ומת שם.

ובימים ההם קבלו היהודים בעיר-חדש את פני הרוזן גרף בערעני, ודרש לכבודו הח' פייש ווייל, והרפס את דרשתו לכבוד האדון אשר רבה טוב על היהודים.

ר' יסודת לינסטאטאף, אשר חנך יעניץ חסדו שהוא מנת סיץ, והדפיס עליו ציונות, אדותיו כחנחי נחמתי לקורות הסנתיים צאונגאליא נדפס בחלופה מארץ הנר שנת חרע"ג, הוא מת בשנת תקצ"ו אלול. ה) אחריו נתקבל הרב ר' אלעזר קליה, שהיה צימיו אחד מ:דולי הדור. עוד בילדותו ילא לו סס גדול לחיף ונקי (בס הגדולים למיד' אל פנים מאירות) ושארי מות הג' נוצי היה ראש לישראל האחד הנשאר לנו נמדינתו אשר עיניו עליו, ולהצנח מלומדי פלאג נחשנ ממש כעאל דאחרא אשר מאורו אור לנוי (הרב בעל «פסע המלך» נחקדמתיו), הארכתי עליו נפסרי היהודים צאונגאליא דף 40, והג' סיס קרא עליו הספר מר והפליג מאד נשנמו וז"ל נתוך דגריי. גס לא נהנח מעוה"ז, וסיה מכנז ח"ח ומנהנס מנכסיו, וסיה חלוש ומטופל ניסודים, וסיה פר וגדול, בילדותו סיה חרף ומרוץ עמוק מי ימלאה כנראה מצינוריו סניעים הסס, ולעת זקנותו נחר לו דרך האמת עפ"י חריפתו שהיה לו מימי קדם קדמתחי וכו' וכו' (דרשות המדשות של הנחיס דף שליג). ו) על מקומו נתקבל הרב ר' אלכסנדר מייזלעש נהגיה רפאל מייזלעש מפאליק, אחד מהמפורסמים גדורו, הארכתי עליו נמק"א. נפסר עס ר"ח אדר תקע"ט. ח) על מקומו נא הרב ר' גבריאל ענגלסמאן, הוא סיה הרב האחרון להדור דעת סס. אחריו קס דור חדש, וקנלו רב פהולכי קדיעה. אה הרב הסכס ס:דול ר' מאיר ליפסער, ויזכר עס לסוג הסכס ר' זרח נצוים מאיר קוס קדיש, מענר ספר אולר החיים דרכי הלמוד לנערי בני ישראל. (פלאג תקצ"ג). סס גולד הסכס המהולל שלמה זלען שסערן נשנת תקס"ז י"ב אלול, אשר עשה גדולות צימיו, ענר ארלות סונות, ומסס צאוגרי ספרים כחני יד מלאטוניס. והדפסס, הוא הו"ל הק', חסונות חלמידי מנחם ותלמידי דונס (וויסן חר"ל), נחספר סיה סרלה המנער נקיאחו סרסנת נפסרי מדע ומכמת ישראל, ונשפס ענר. סו"ל ספר מחננת סערוך לר"ס פסחון, ונרלס סספר מאמר פדעי מסנר סייר נסס קורות פאלך דקדוק לשחיע וכו' נדפס נשנת סריד. גס נפסרו צית הנסריה על פקי אנות. קולע אל סעסרה ראה אר ענש סנת 1844 דף 307, ובס נשנת 1850 דף 33.

עד מקום הרב ר' דוד דייטש, נתקבל הרב ר' אלעזר שמראססער, לרב ואב"ד, ולראש ישיבה (55). הוא נולד בשנת תקנ"א בראגנדראף, בהיותו ילד קטן מתו עליו הוריו. ותלל היה לאמר: «האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו». נתגדל אצל קרוביו, ולמד תורה בישיבת הרב ר' אלעזר רוקח שהיה אז רב בטריטש. בראשית היה רב במאגנדראף (56) ומשם נתקבל בשנת תק"ץ לק"ק ראב, ובשנת תקצ"ה לק"ק עיר-חדש.

דייני עיר-חדש בימיו היו: (א) הרב ר' ססח בר' ישראל פראנקל (57) דב"ר הרב ר' שלמה לייב קעניג (58), והרב ר' ישעי פיש האף, ור' אהרן שטערן דיין דשם ורב בס"ק ניידראף (59).

בשנת תר"ח עברו ימי צער וצרות על אחינו בני ישראל יושבי עיר-חדש, בהחדש אשר שברו היהודים בהאות נפש ל«שויון-זכויות» — נהפך להם לתא ולרועץ. המון העם כאשר שמעו את קול התופש והדרור, כי תופשה נתן לכל יושביה כשוע ברש, כאציל כהלך, משפט אחד לכולם, התנפלו על אחינו בני ישראל במקומות רבים, וישושו כל רכושם, כפריצי חיות פרצו בבתי ישראל וגזלו ויחסמו וישרדו את כל אשר השיגו ידיהם...

«ואנחנו יושבי פה עיר-חדשה (60), כאשר באה לנו הבשורה מעיר פרעשבורג, ומק"ק נאראש (61) ביום שביעי של פסח נהפך לאבל תגינו, כי כבר ידענו שבעירנו ובכל הכפרים ארבו לנו כאריה במסתרים להתנפל עלינו ולגזול את רכושנו, הכינו את עצמינו לדורן לתפלה ולמלחמה נגד קמינו ואויבינו, כי באנו בברית עם יושבי עירנו להיות יחדו על המשמר יומם ולילה שלא יבאו אנשי רשע, לעשות עמנו רעה... וכסף רב הוציאו על זה, ונתנו ליושבי העיר, גם חלינו את פני אדוני הקומיטאט, שישלחו לנו עזרה בצדה היל ופרשים, לשמור את העיר ביום-השוק אשר היה מיועד להיות ביום ב' כ"ח ניסן תר"ה. הוי היורדים לבקש עזרה מבשר ודם, גם צוינו על נערינו, להריק תגית וחרב ולעמוד על משמרתם באם יבא צר ואויב להיות לנו מעיר לעזר, וכן שמרנו עירנו יומם ולילה כשלשים יום. והיה לנו הלילה למשמר, והיום לדאגה ולדאבון נפש, עד הגיע היום יום-השוק בעירנו, והתקבצו למאות ולאליפים, ויבאו על העיר בטח, כי ידם היתה עם יושבי עירנו, ובצהריים החל

(55) ראש זן חנניה שנה ז' דף 510.

(56) ועד שאל את בני חס אנהסיז אי עיז, חויט וי קיידי. ונסות מחרייט אפאל נזכר כיס, גם נדפס ממנו מכתב נבי חורח הקנאות ס"ז דף כ"ו נגד חספס סידועס ננדינסווייג.

(57) ר"פ פראנקל נולד בנאסאן, ואסיכ נתקבל לרב בנאסמאנאדאף. נזכר לסנה נחשו רנו הני ר' יודול אפאל, וגם נבי עין סמליר לריט שויענר סנזכר לסלן.

(58) ראש אדוטי נבי אורח רענן לסחנו סכר ר' איסרל סויצער דיין נעיר חדש, (פריצ מרכ"ב).

(59) כן חסס איט נבי חורח הקנאות ס"ז דף כ"ו.

(60) סעחקטי מפנקס סקסלס דק"ק עיר חדש. וסשוות מיט נספרי לפלנות ישראל נאונאליט פיק ג'.

(61) נספרי סניל סמלא מס ססכלו סיהודים נמקומות סללי נימי הזעס.

אחד נכדי מיושבי טורא מצה ומריבה עם רוכב אחד מאנשי המלחמה אשר עמד על משמרתו, וכאשר רצה ראש הצבא לענוש את האיש הנרגן, צעקו אליו מאנשי הכפרים מי שמך לשר ושופט עלינו, וידענו כי רק כסף היהודים הביאך את אנשיך פה, וכמעט נטאו שם יהודים על שפתם, רצו אלה מזה, ואלה מזה, וישליכו אבנים אל החלונות, שברו השערים, נב הדלתות, ויבאו אל הבתים ואל המרתפים ועל העליות, ואת כל אשר מצאו שיללו וזכוו כל רכושנו, כספינו וזהבנו, בגדינו ואת כל כלי בתינו, ואנחנו כאשר ראינו זאת, חיש רצו נערינו מעבר מזה אשר היו נאספים והתגברו כאריות, וינו בשודדים מכה הבה מאד עד כי כמעט רפתה ידם, אבל הוכבי הרכב לא רצו לעמוד לעזרתנו, אז רפתה ידם, והעם חיש הרימו ראש, ולערך עשרים שעות גנבי שדדו כל מה שהיה לנו, וכל אשר אצרו לנו אבותינו, בלע וכלה האויב. תורה תורה חגרו יקו, כי גם ואותך שמו לבו ולקלון, הרבה ספרי תורות קרעו לגזרים, יספרי קודש גזרו לקרעים, כלילה ההוא נדדה שינה מעינינו, כי לא מצאנו מנוח מקום ללון לנו ולשפנו, והוכרחנו לנים מחזין לעיר אל השדות והכרמים, גם אדונינו ורבינו הרב המאודה"ה הגאון מו"ה אלעזר שטרנספר (62) אשר היה מקדם איש חלי ומכאב, צעק והלך בברכים כושלות על השדה כלילה ואמר: «אנה מפניך אברח» ונסל לארץ על השדה כל הלילה ההוא ומעת ההוא והלאה גבר עלינו החלי עד שנפטר בעוה"ר... אבל חסדי ה' כי לא תמנו, השירים הגדולים אדוני הקיימאט טרענטשין בשמעם אשר נעשה עמנו, התגברו כאריות וקמו כלם. והריקו חרב וחרנית, ומלאו קניי-השריפה, ונסעו בהגלם כל הלילה, הבקר אור והשירים באו אל תוך העיר בקול ובצעקה גדולה, והשודדים בשמעם זאת נסו וברחו למקומם. בעיר חדש נולד יצחק אייזיק גרין (63). הוא למד תורה בילדותו ודבר

(62) הדבר ה' אליעזר שטרנספר מת ביום שנת י"ג שנת תר"ט.

מצבתו

פ"ג הרב הגדול בשמו הטוב מו"ה אלעזר שטרנספר

אשר היה אב"ד ור"מ פה.

אלי עיר ויושבי אל דמי לכם, על הלך קודש מאהבתכם
זה ארבע עשר שנה בתוכם, רועה נאמן היה לצאן קדשים.
בן חמשים שנה עלה לשמים, מה רב כחו בשים ופוסקים.
זה דרכי צדיקים ילכו בס, צדה ומשפט על לוח לכם, למד דעת
קדושים את העם, נפטר בשיט יום ש"ה י"ב טבת, ונקבר ביום א'
שנת תר"ט.

נודעים לנו, הרב מו"ה ל"ג רב בקארוואש, תלמיד הנ"ר יהודה סאלה, ונזכר
כ"פ בחשונותיו, וחסיד רב מו"ה אליעזר ווינסקי, רב שטראמפין.
(63) בספרי בשננות ישראל בחוגגריא הארכתי מנעשו הנוראים נזודלפפסט כי
נזה להפוך הקערט על פיה, ככל זאת כחנו עליו הדנה מחכמי ישראל נכדו, כי
לא נזה נזוס אופן לעזז את דתו, אף נשעה שעלה כסוף ימיו לגדולה ונחמנה למזכיר
הממשלה (שפאלטס סקרקעטער).

סופר מהיר וחכם נעלה, לפני מלכים ותיצב, ויעזוב את עיר מולדתו, ויבא לפעסט, ושם היה לרוח החיה בין המתבוללים. הוציא לאור «לוח» או ספר שנה בשפת אונגריה, ושאר ספרים, היה גם רב בקהלת-הריפורמים בפעסט. ולא ידע לשגועו כד גבול. ויהי כאשר נשמעה בשנת 1848 קול מלחמה — מלחמת האונגארים עם האוסטרים. — קם איינהארן ועשה גדולות. הוא היה רוח החיה בחיל צבא עם ישראל, נסע מעיר לעיר ודרש בקול תוצב להבית איש, ועורר את היהודים והנוצרים לעמוד מאיש אחד להגנם באויביהם מלכות אוסטריה, וכאשר ראה כי האוסטריים כבשו את כל סבצרי אונגריה, ברח מארצו והתגורר בכמה מדינות, ואחרי שבע נדודים שנים רבות, ורחק עליו השמש, כי בשנת תרל"ז מחה המלך פראנץ יאזעף את פשעו ודרשה לו לישוב אל ארצו, ונתמנה למזכיר-הממשלה — כבוד גדול לאיש יהודי בימים ההם — הוא מת בשנת תרל"ה.

בבודאפעסט ובעיר-חדש עיר מולדתו, נמרו ואמר שרי העיר לקרוא חסוב על שמו Horn Ede (הוא שינה שמו ליטש זה), ואת מצבת תמונתו העמידו לנם בעיר-חדש.

אחרי מות הרב ר' אלעזר שטרנסקער בחנה קהלת עיר-חדש (64) לרבה את הרב החכם מו"ה יוסף ווייסע. כבר לא חפשו רב גדול-בתורה. הוד חדש קם, מנהיגים הרשנים, רוח הוטבלה עברה על בני העוורים, ומאסו בהם גאון, ויבקשו רב חכם ומטיף.

הרב ר' יוסף מולד לאביו הר' יצחק שמואל בשנת תקע"ב בכפר פלימענא אצל פרוסטין, שמש בתור רב בברעזין ארבע שנות, ואשם נקבל לגאוי (כוכבי יצחק ח"ד נ"ב).

הוא היה חכם וסופר נעלה, הרבה מאמרים יקרים נדפסו ממנו, ובכמה ספרים על שרי החכמה וזרע נזכר שמו בכבוד. הו"ל «פארוים ותרומים» על מלכים ודברי תוים. עשה תקונים והערות לשי הכוזרי, שנתפס בפראג ת"ח.

מ"ב שנה היה רב בעיר חדש ונפטר בן בית שנה בשנת תר"ס ה' כסלו. שרי העיר נבחרו מאד בגלל חכמתו, וקראו על שמו חסוב. אחד עד היום הזה, בימי היו הדינים: מו"ה מנחם מיימאן, ר' שמואל צבי שטרנקער, והרב ר' איסר מייסער בן הרב ר' דוד מו"צ באלאנטא, נכד הרב ר' לייב טעלשטיין אב"ד רשט, ה"א מייסער היה תלמוד הג"ד יחזקאל נעט מניטרא, ה"י ח"ס רש"י אולמאן. חבר סי «אורח רענן» הערות על הרמב"ם, וסי «מקור ישראל» תולדות בעל תרומת הדשן, שימש כהוראה בעיר-חדש חמישים שנה, ומת בשנת תרס"ד ה' תשרי.

בעיר-חדש הר הגביר הנעלה ומפורסם ר' לייב גאמפערין, נצר משפחה נכבדה מאד, נכד הרב ר' אליהו ניימעגער (65) שהיה חתן ר' לייב ווערטהיימער, בן הרב הג"מ שמשון ווערטהיימער.

(64) נשנת תרס"ז ניום כינ ניסן פרנס תנענה נוראה נעייט, שני נתי חפלה יהצנס «לוח נתיס נסרפו. ראה כוכבי ילחק כרך ז' דף 79.

(65) ראה נלחכות עליו נספרי תולדות משפחת וואזנעסל (נודלפעסט תרפ"ה) דף 12, ועוד סס.

ר"ל נאמסערץ נולד ביום י"א אלול תקמ"ב בכפר"ב, והיה חתן הגביר ר' משה הכהן לאצקא מק"ק עיר-חדש. מנכדי השרר' עקיבא כהן נשיא באפען (66) משנת תקס"ו ישב בעיר-חדש. והיה ת"ח מפורסם גביר ושפיר, ולו שם בישראל מת בשנת תרי"ט ד' סיון. בנו מו"ה שמשון גאמסערץ הר"ל הספר «מערבי לב לבני לב» מאביו החכם ו"ל, על תנ"ך וחז"ל, עם סיעת מרחמיה ה"ה חתנו החכם פרופיסור דוד קויפמאנן, והרב מו"ה יוסף ווייסער רב בע"ת, גרסס בווינא תרמ"ז.

בעיר חדש נולד הרב החכם ר' אריה ליב פלונדי בן ר' חיים סאל פלונדי, בן ר' אלחנן מראשי המדברים בע"ח. ר' אריה ליב היה תלמוד הגו כ"ס בפרעשבורג והג"ר שלמה קוועטש רב בניקילשבורג, ונתקבל לרב בעיר בעהרענט בפרומיא, ומשם לדירקהיים והגליל, הוא עשה גדולות בעד נדחי ישראל ברוס' ובשאר ארצות. ראה אדותיו בספר השנה כנסת ישראל ח"ג מדף 194 והלאה.

עוד נמצא בעיר-חדש הרב ר' מאיר שוויכר בה"ר יום טוב מקאטשאן מחזו טרענטשין. נולד בשנת תקע"ח, למד שתי שנים אצל הג"מ קאפיל חרף בווערבו, ותשע שנים בפרעשבורג בשיבת הג' ח"ס, ה' ברכו בעושר ובכבוד, והיה מראשי המדברים בע"ח. בשנת תר"ץ הר"ל ספרו «עין מאיר» קובץ גדול חידושים וביאורים על מס' גטין ועל הרמב"ם ה' קידושין ומס' חולין ועל סוגיות הש"ס.

בשנת תקפ"ד נולד בעיר-חדש הרב ר' אברהם גאלאנדיער, לאביו הר" חיים. למד בישיבות גדולות, ונתקבל לרב בהאליטש, ועוד קודם שהגיע להאליטש מת פתאום בשנת תרמ"ז ד' תמוז. ראה עליו כוכבי יצחק כרך כ"ט דף ה'.

קהלת עיר חדש קנתה לה שם-עולם ברכניה, חכמיה וגביריה.

(66) ראה ספרי קודם ספורם והאמונים גלוניאליא נפרק ראשון.

קורות קהלת-ישראל קארלסבורג.

א.

התיסדות ההלה: מדינת טרנסילבניה.
הספרדים והאשכנזים: רבני טרנסילבניה.

עיר קארלסבורג (1), מלפנים המטרופולין של מדינת טרנסילבניה, היתה גם עיר הבירה לבני ישראל במדינה ההיא. משם יצאה תורה, שם היה מקום משכן הרב, שהיה גם רב-הכולל לכל המדינה. הוא היה מאושר מהממשלה המדינית לעשות כטוב וכישר בעיניו, והיא עזרה לו להוציא מכח אל הפועל שסקיו וחקיו (2). מתי באו היהודים למדינת טרנסילבניה — אי אפשר להחליט בבירור. ישנם אגדות (3) כי היהודים באו שמה מיד אחר חורבן בית מקדשנו.

(1) Alba Julia נרומנית, Gyulafehérvár נאומגריט. נקארלסבורג מלאחי פנקסי הקהלה חומר ולגנים לעבודתי זלח. גם נארכיוו של העיר חפשי ומלאחי חסות. וראה נספר הסנה IMIT לשנת 1901 מאמר מהסי אייזלר אדות קארלסבורג. ונחקרמת הסי שריח דרך ינסר (מונקאשט חרניד).

(2) פנקסי הקהלה, ונכתני ארכיוו. וראה טו"ת מראה יחזקאל חסונה ע"ט: כ"י מי יחוש יומר מונני, נושא עול המדינה הלזו ארובה מארץ מדה, ובני חורס מעטים. והנס שיש צירי חליית חוקק ועוז ממקום נבזה, עכ"ז אני משתמש נו רק לעתים רחוקות וללורך גדול, כי את כל אלה נכיתי ונחתי אל לני, שאפילו נדורות הדאשונים אחרו שאין צירינו להעמיד הדת על חלה, ואכן מה נענו, ואפילו מי שחאו תקיף.

(3) ארץ טרנסילבניה שהיתה מלפנים חלק מארץ דאליען (שם הכולל לארץ מאלדוי, וואלעכיי, טרנסילבניה) היתה חמת ממטלת רומי עד שקם המלך הנצור דעזעצאלוס בשנת 38 והכה את נליצי רומא, היה הנצורים אפפיוש, דומיטיוס, שהיו גלינים נמדינת סערינען שנקראת אז מעזיען, וכנס רוב הארץ הסיא, למרות כי מסר להם לעזרה הנצור קארלעליאוש שומר המלך עם מיל רב, אבל גם סוא לא היה יכול עמוד לפני הנצור דעזעצאלוש. עד שראה כי טוב לו לעשות שלום עמו ולמקור לו את ארץ דאליען. דאליען היתה אז לממשלה, נלחי חליה נרומי, עד שנת 107, שכנשו הרומים עוד הפעם את הארץ, וישנו נה עד שנת 247. וכמה מכתוני הדורות החלישו כי דעזעצאלוש אסף מילו מכל הארץ ושלח קול קורא גם ליהודים אשר עזנו את ארץ הקדושה והלכו נע ונד בכל הארץ שינאו גם חמה לעזרה לו, והצטיח להם כי שלם ישלם להם כמפעלם, היהודים שמעו לקולו והתקננו ממקומות פזורים ולחמו בכל כחם, והראו נצורות, וכאשר ראה המלך כי היהודים עזרו לו הרבה, נפן להם רשות באין מעצור למחור את הארץ וגם לפסק נפחית חרים. גם סרשה להם

מהמקורות אשר לפנינו נתברר כי בקארלסבורג ישבו יהודים עוד לפני שנת רס"ו, ורובם יהודים ספרדים שכאו מארץ תוגרמה (4) וביחוד מעיר צעלנאד (5). בימים ההם קבלו בני ישראל בקארלסבורג רשיון מהשר אפ"י למכור חלק אחרים מן הבהמה לזכרים, ולשחוט ולבדוק כפי תורתם.

בשנת ה'תש"ח תשובה ע"ו נזכרו העיר ה'ב"ב (6) והיהודים משם — כי נסע היהודי יהודה בן יעקב מרוססא לסדות את אציל פוילין שנשבו בידי הטאטארען, הוא בא לקארלסבורג ונהרג על אם הדרך. — בתשובה זו נקראת העיר «עיר-לבנה», שהיא העתקה משמה «פעהערדוואר» באונגריה ועוד, כי בשנת שנ"א ישבו שם ה'ב"ד ושבעו פי העדות.

יהודי קארלסבורג עמדו תמיד במשא ומתן עם אחיהם בערי תוגרמה, כאשר יראה הקורא בפנקסי הקהלה בכמה מקומות.

לננות עיר מיוחדת כדלגוס. ונאמת זנו להם מקומות אחדים ועיר אחת נשם «תלמודי», אשר נקראה עד היום נשם «טאלמאטש» (לא רחוקה מקארלסבורג). ראה נספרו של חסי קוסן «קורות היהודים בגרמניה וצמחנות» די יודען אין אונגארן, אונד אין זיגענדיגען אין אלטער לייט למויח הניר לזיז איז שורוויץ אנדיק הערמאנשטאדט, וכיז נס הכומר הזכסי יאסן לעצל נסירו אשר הדפיס בשנת 1779 צהערמאנשטאדט. (4) עוד קודם שכבשו התורקים את ארץ אונגאריה. הים יחס וקשר בין יהודי אונגאריה עם אחיהם בחוגרמה, הרבה יהודים נדדו לחוגרמה ועסקו שם צמחמ וקנין, ובשנת רס"ו עלה השולטן סוליימן למלחמה על ארץ אונגאריה, נדאש מאות אלף אנשי חיל, ויותר משלש מאות כלי תותח, ואלל מוהאטש על שפת נהר דאנוי היתה מלחמה כבדה מפניס ומאחור, אך התוגרמים תרלו נבורתם ותכנע הארץ לפניסם. השולטן זא אל עיר הנייה נודא חיל אפען, ודאשי קהל עדת ישראל תסרו את מפחמות העיר נידו. השולטן הוילל לנמול הסד עמאס ונתן להם כתב חופשם תכל המסים, ואל נדדו יהודים רבים מארץ אונגאריה לחוגרמה, אל מלגוס הסוג, או מלד נזירה המלכות אין לנו יודעים, תמה תמייסנו צערי סופיל, אנדריאנאפאל ועוד, ומחוגרמה נדדו הרבה יהודים לאלגנו והתיסנו צנדול, וואלדיין (פעסערואלד), טעעשוואר וקארלסבורג ויסרו להם שם עדת מיוחדת.

(5) נפנקס הקהלם דעיר קארלסבורג: «נעת שמת הרב ר' אנדס רוקי היה דויד זין האפטרופוס עם אשת הרב, וספק הניד ליתן לה סכום הנון עד כי תתקבלת כחונתה מצעלנאד» וכן (בס דף מ"י) «אחד אמר לניסו צרנים שאניו הים ננז ואשמו (שהיתה אחותו) זונה, ונשניל כך נרשו אחת מן העיר צעלנאד, נס הכו אחס מכות ערדות, ואלל לנדר דצרוי שהלחמ אחו, והניד כתנו לצעלנאד, למקור ע"י, צינחיים זא מוס הר' יוסף קונפורטו, ואל הים נכחו לנדר דצרוי, ונקנס כלים עניים».

(6) תהנס ר"מ לייפסער כתב צמחין אריענט שנת 1846, לייסערלסורצלאס 765, שכוונת הניח על העיר סנקטשטעטענאווא, וכבר הוכיח חסי ש. קוהן על טעותו, ראה «מקורות עבריות לקורות ישראל צאונגאריה» דף 106, כי הכוונה דוקא על העיר קארלסבורג, ולדקו דצרוי. וכל המעיין צוהית הניס יוכח כי כן הוא, כי הניא שם, כי היהודי יהודה בן יעקב ראה לנפוע לקאפא, והכירו היהודים צמדינת וואלאכי, ונהרב צמקוס סדרו הסאטארען, ומדינת וואלאכיי הניינה על ארץ דומניא הסמוכה מלד לקארלסבורג.

כן עמדו חמיד בקשר משא ומתן עם אחיהם בני ישראל בעיר טעמעשוואר, שגם המה היו מארץ חוגרמה (7). ובעת שלא היה רב בקארלסבורג פנו בשאלותיהם אל הרב בטעמעשוואר, ורצו לקבל את הרב ר' יונתן טרעביטש שם לרבה (8). והוא היה כמה פעמים בקארלסבורג, ועשה שלום ביניהם, כי היו שם בכל עת קטטות ומריבות (9).

הנוגע למעמד התורה, עמדו בני קארלסבורג ורוב המדינה במדרגה גמלה מאד, שמש

(7) בטעמעשוואר נדו בני ישראל ימים קדמונים. הגאון ר' יחזקאל לאנדא בעל שו"ת נודע ניהודה העיד עוד לפני מלח ומלח שנים, שהעיר טעמעשוואר, קהלם ישנה היא (נוניית יו"ד כ"ח). וכאמור הי' רוב חושנייה יהודים ספרדים, אשר נאו שפה אחרי שנה רפיו כאשר נכשו החוגרמים את הארץ. בטעמעשוואר הי' אנשים מלויינים ושחלונים הנודעים נכס, הי' ר' משה לופיץ פיריירי, ומשפחת אמינו, אשר אחד מהם נכס מליר אמינו היה שחלון גדול וקרוז למלכות. נשנת חיס היה שם לרבי ר' מרדכי לייפניק, נג המהנרס. מגלת ספרים הניא בהקדמה: "אמר אנדחם המהנרס נן לאי הרב המופלג חכם הכולל מו"ה מרדכי לאפיניק ז"ל שהיה רב ועורס הוראה לשחי קהלות קהל ספרדים וקהל אשכנזים צעיר טימיסוואר, ראה פרחקל גרין נספרו קורות היהודים נאונגאריש-נרלד דף 28. גם שמש שם הרב יעקב טעמע-שוואר שחנקל לסולוק, ראה ספר השנה IMIT שנת 1907 דף קמ"ה. כן נזכר נפתיא חנ"כ ס"ג, שחמש של ספרדיים הי' צרוך וכו' ותוא ירא אלקים, ונא לשם הזקן הרב מו"ה חיים מטרנא, ושאר חכמי ספרדיים וכו', וראה נספרו של המ' לעווי. שקינען נור געשיכטע דער יודען אין טעמעשוואר, ובספרו של המ' זינגער. לקורות היהודים נגאנאטהי פאסט חרסיה.

(8) כיכ נפנקס הקהלה שנת תק"י. הרב ר' יונתן טרעביטש מלא מקום הרב ר' אליעזר ליסמן. על מקומו נא הרב ר' יוחנן צרי ישעיה, ואחריו הרב ר' לבי הי"דס חלמיד הנ' נודע ניהודה.

(9) כפי שראיתי נפנקס הקהלה היו אנשי קרב רחוקים מאד מנימוס ודריא, גם ראיתי שם כי הי' פריזים נעריות, חולי היו שם חסידי הנוכל יעקב פראנק, אשר ידענו כי היה לו חותנים ומחזיקים נטרנסלינגיה. נפנקס הקהלה כתוב: "האשה ריייל האט אויפגעדיקען דיא נאדד לאיש חי'ופסק, לסגניר האשה נצית האקורים פלאויוואר כיכ שעות כרי שלא לעשות יו"ת" (דף 44). משנת תקי"ג: "כן ר' אליעזר נן הרב ר' יוסף שהיה רב נקיב אמר לר' איזיק לייז קעפיס טושעי ישראל, ותוא חשינו חזיר פרעסער ועמדו לפני דית". "רזונן אמר לניסו שאשחו היא זוכה". "אשה נקנסת נענור שאיש זר נשקה נטוק" (דף 204). "לפי שפגעו נכנוד הרב ר' יוסף רייז אחרי מוחו, פסקו חניד שכל מי אשר יפגע נכנודו ילך על קצו לפיטו, ומי שירים ראש עוד הפעם ננד הרב לפגעו נכנודו יקנס נקנסות גדולות, לא יקבל עליה חרש ימים, ושנת חתימה לא יהיה לו שום נשיאות צין הקהל, ואם ירחש נפגעו לפגעו נכנודו עוד הפעם אזי יקנס עוד יותר וינכדו אותו נקוסה אשר לפני נכניי". "החלסקו כל הקהל נשנת חתמי: לקנוס אחי, ואז נר' אליעזר לפי מדירר סרה על חר"ה. (דף 121). "אנדרם שאדיר חרים יד והכה את רעהו לפני הרב נשנת חקכ"ס וכו' וכו'.

התורה לא זרחה עליהם. אין זכר למחבר, חכם או מלומד שיצא משם ואף בספרות הדבנות אין זכר לס"ב, כי לא פנה אף אחד לגדולי ארץ בדבר הלכה (10). הרב מרדכימאנן, כותב תולדות הרב ר"י פאנעטע רב הכולל בטרנסילבניה (11), יספר, כי בשנת תקפ"ז כאשר בא הרב ר"י פאנעטע לקארלסבורג, ראה על פי סנה אצל אנשי הכפרים שהיו להם על חג הסוכות במקום אתרוג, «לעמען», שרמאי אחד הטעה אותם והכשיל את הרבים, והקהל לא ידעו להבחין בין «אתרוג» «לעמען», ואז הלך הרב אל שר המדינה, ויספר לו את כל הדברים האלה, והשתדל שרק הרב יעסק במכירת האתרוגים לכלתו התל עוד כל ניוכל ורמאי בעם ישראל.

מקודם באו לקארלסבורג רק יהודים-ספרדים, וכאשר שמעו בני ישראל כי יש מקום מנוחה בטרנסילבניה נדרו שמה גם יהודים-אשכנזים. אמנם הספרדים היו אז מראשי המדברים. רוב הרבנים שם היו ספרדים, פנקסי הקהלה נכתבו בכתב ואותיות רש"י, כמנהג ספרד. אבל הספרדים לא דאגו לימים הבאים, בניהם לא החזיקו במנהגי יהודה ספרד, ובני אשכנז הרימו ראש. בשנת תקי"ט החליטו בני ישראל בקארלסבורג שגם האשכנזים יקחו חלק באסיפת הקהלה, ושגם המה יכתרו בין ראשי המנהלים (12). עברו איזה שנים ומחלוקה פרצה בין הספרדים ובין האשכנזים, ואז הטילו תרם שלא ילך איש מהספרדים לבית הכנסת של האשכנזים להתפלל (13). ובשנת תקנ"ג נסה הרב ר' משה בר' שמואל להשיקט הריב שם, על ידי ססקו אשר פסק: «הן היום הקריבו משפטם לפנינו קהל אשכנזים וקהל ספרדים, הן הטילו חרם ביניהם שלא ילך אחד מבית הכנסת של אשכנזים, וסברו יהודים ועברו על החרם, לכן באו עדת קודש דספרדים לפנינו בטענה והאריכו למעניהם, לכן יצא פס"ד מאתנו עפ"י דת תורה"ק שהחרם חל עליהם עד שישוכו לבית הכנסת של ספרדים, וכל אחד מקי"ק אשכנזים לא יתן לו שום מצוה, ולא שום תשמיש קדושה כדון בר נדויה, ובאם יעמוד איש תקיף ויקרא אותו להעלות לתורה, או יכבד לו שום מצוה, אזי יחול החרם עליו וכל ישראל נקיים, נגד זה התחייבו את עצמם קהל ספרדים להחזיק בלעזין (14). וליתן חצי הוצאה לצרכי אורחים והדרשנים, לכל ינתן מחצת מכתב"י של אשכנזים וחצי מבית הכנסת דספרדים, ואם יעברו קהל הנ"ל על תנאים אולם קהל השני רשאים לבטל תנאים. כל הנ"ל נעשה בשנת תקנ"ג»...

עברו איזה שנים, ומצבם של הספרדים הלך ומטה (15) «לפי שפרץ ה' פרץ עזה בקהלתם. ומתו כמה נפשות מקהל ספרדים במגפה שהיתה ר"ל שם, ונתמעטו הספרדים שם עד שאין להם מנין בריווח כי אם מצומצם מאד, ואינן יכולין

(10) מלמד הרב ריימ דינמן דיין דשם סמוך נסיים, וסחכס רי שלמה (סינת ליון ס"י ה') והרב ר' יחזקאל פאנעטע, שכולס היו נימים האשכנזים.

(11) הרב ר' ישכר דוב פירומאן נאלס ספר דרך ינחז (מונקאטש חכמי).

(12) פנקס החבורה דף 59.

(13) שס, ונחיס חיו חשו"א, ונשוים סינת ליון ס"י ה'.

(14) «נלעס», אכילס, ונחיס ולינת לאורחיס. ורלס פנקס החבורה דף 203.

יש רשות לאורח להסעכז נעיר גי ימים, וספור לו לילך מנית לנית לנקס נדנות, רק

יקבל מקומס הקהל חיי פניסי.

(15) שוים סינת ליון להגיר שמואל לאנדס רביד נפרלח חשוניה ס'.

להתפלל בצבור בבית הכנסת של הספרדים וטריחא להו מילתא למנציא אשכנזים שיבאו להתפלל בבית הכנסת של הספרדים שישלימו למנין עשרה, כי אינם רוצים לשנות מנהגם להתפלל כמנהג ספרדים. ועוד זאת גם התנוקות והנערים מבני הספרדים אינן יכולין להתפלל כמנהג ספרדים מפני שאין להם כעת מלמד תנוקות ספרדי, ובני הספרדים צריכים לילך לבית הספר למלמד של קהל אשכנזים ואינם מרגילים לדבר המבטא בלשון הקודש בדרך הספרדים ואינם מכינים ולא הניל על לשונם שפת ספרדים להבין התנועות וזיתוך התיבות כשפת הספרדים ואם ש"ץ ספרדי מתפלל בצבור אינם מכינים התפלות לענות אמן על הברכות... .

ואז שאלו את גדולי הדור «אם רשאים המה הספרדים לנהוג להתפלל בבית הכנסת שלהם כמנהג אשכנזים, ורוב מהספרדים רוצים בכך מפני הלחץ והדחק, רק שמייעוט מהקהל ממאנים בזה ואינם רוצים להסכים לשנות מנהגם» (16) «ואולי התיר לבניהם שילכו לבית הכנסת של האשכנזים להתפלל שם» (17). גאוני הדור הסכימו להם שמותר ליטנות נוסח התפלה, גם שמותר לבניהם להתפלל בבית הכנסת של אשכנזים. ובכבות הימים נאכזרו הספרדים לגמרי, הנשארים התבוללו בין האשכנזים ואין זכר להם, רק שפנקסי הקהלה נכתבו בכתב ספרדי.

מצבם החומרי היה טוב מאד, בני ישראל חיו שם בשלום, הביטאף מק"ב אשר הגין בעד בני ישראל נתן להם חירות, המה גרו בכל המקומות ישרעלי, וחיו עם שכניהם בשלום ובשלחה. הרבה נוצרים באו לפני דיני ישראל עם טענותיהם, כאשר אנו רואים כ"ז בפנקסי הקהלה. המלך קארלס בן הקיסר לעזאף א"ל ד הומיף להם בשנת תע"א על זכויותיהם (18). הרבנים היו מאושרים מטעם ישרי המדינה (19). והמה ידעו היטב מה המה חייבים לישר העיר. מכל ד"ת שבאו לפניהם, ענישו את הנאשם בקנס לה"חצרה». בני ישראל שם עמדו בדרך בלי התיחסות ישרה למאורעות של ישראל בארצות אחרות, נפסק הקשר בינם לבין עם ישראל, והתערמו בארץ.

הרב הראשון בקארלסבורג, הנודע לנו על ידי פנקסי הקהלה, היה: הרב ר' אברהם רוסי, הוא היה יליד בעלגראד, בימיו אירע — בשנת תצ"ז — שהשושט מקארלסבורג משה בן חיים התיר איזה שאלה בבהמה, והרב אמר כי התיר את הטרפה, והקהל לא האמינו לרבם, רק קראו את השוחטים מבועטאן.

(16) כן שאלו את הגיר שמואל לאנדא נשויט שינת ליון ס"י ה'.

(17) כן שאלו את הנחיס חיו א. ז"ל השואל ר' משה דאמ"ן: «נקלהתו דכלן היו ויש שני נתי כנסיות א' של אשכנזים, וא' של ספרדים, ומקדם הי' מחלוקת גדולה צנייהם, ונרנוות הימים כשעשו שלום צנייהם עמדו קהל ספרדים והטילו חסם צנייהם שלא ילך שום אחד מהם לנציהכין של אשכנזים» וכו'. והנה השתא הכל נפלה קיק ספרדים נמלוחה צנעהיר וכשאלו מעט נהדנה עד ממש אין להם מניין צניהכין שלהם, והנעש שנשאלו לא למדו צניח הספר דרך חפלה ספרדים ונוח להם יוצא לחתפלל צנעהכין של אשכנזים, ונקשו לדעת היחר למס סקנלו עליהם ועל צניהם.

(18) ר"י פאנעטע צאפסידו את הקיסר פנין האשון.

(19) ראשי קהל קארלסבורג ערכו וזנו את המסים מכל קהלה וקהלה, ונס מקקו מקיס על כל המדינות, ענין ממלכה נמוך ממלכה.

ומאיקלאד (20), וגם המה המרימו את הבהמה, וישבו ב"ד ואסרו את השוחט עד שילך לנמיון עוד הפעם אל רב מפורסם, ואם יקבל ממנו קבלה, אז ישונו אותו על בנו כמקדם (21).

בימיו היו אלה הקהלות במרנסילבניה — כפי שמצאתי וזכר בפנקס הקהלה ובכתבי ארכיוו דעיר קארלסבורג — קארלסבורג, איקלאד, בעזלאן, אבאסאיא, נאונאפאלי. הפרנסים בקארלסבורג היו משה בר' חיים אריה מקניזש, משה אפרים בר' יוסף הלוי, דוד בר' בנימין. דבריהם נשמעים בכל המדינה, ופסקים הרבה נמצא מהם בפנקסי הקהלה.

הרב ר' אברהם רוסי מת בשנת תצ"ח ו' חשוון, למלא מקומו נבחר הרב ר' יוסף רייז אויערבאך, בשנת ת"ק כבר ישב שם, ומצאתי בפנקס הקהל כמה פסקיו ופשריו אשר הכריע בין איש לדעהו ובצרוף הפרנסים, אחרי מותו יצאו עליו עוררים (22).

על מקומו (23) נתקבל הרב ר' שלום זעליג בר' שאול כהן ציון, שמו נמצא בפנקס הקהלה משנת תקס"ו בחתימתו «שלום זעליג בר' שאול כהן ציון רב על כל המדינה».

אחריו נבחר הרב ר' יוחנן (24), הוא נתקבל «בשנת תקי"ח י"ג אייר בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, עם שאר קרואי העדה, הסכמנו בהסכמה אחת, פה אחד ולב אחד, להיות התורני מפה עירנו ר' יוחנן לרב ומורה, שיהיה עזרת לראשנו על ג' שנה, ותשלומיו יהיה חמשים זהובים רייניש ודירה... כל אלה שחתמו שטר הרבנות, כתבו שמם בכתב רש"י, וכנראה כי האשכנזים לא השתתפו בכחירתו, שמו מצאתי כ"פ בפנקס הקהלה וחתם שם «יוחנן בן משה יצחק». אחרי שלש שנה עזב הרב את מקומו.

למלא מקומו נתקבל הרב מו"ה בנימין זאב וורצקנד, נמצאים ממנו כמה פסקים ופשרות בפנקסי הקהלה, גם מצאתי החלטתו בצרוף הפרנס כ"ה חיים במו"ה בנימין זאב מטיירביי «להסיר המכשול אשר היו אז בקארלסבורג, כשבא איהו רגל אחר יציאת בה"כ בשתרית המה עולים לרגל רגלי כל אדם ופוסחים על כל בתי בני ישראל, ובודאי להרב אב"ד מחויבים לילך, אבל לא לשאר אנשים,

(20) זכרונות מאיקלאד מלאמי כיפ צפנקס תקפלת, גם העתקה מפסידה. אשר קיימו וחסרו פרכסי קארלסבורג וז"ל: «כ"ז ילא נפסידה ולדאיה נלאמנה צאלו על החסוס סיוס י"ס א"י עיר חניז, אנרסס צמו"ה יהודה, אליעזר צמו"ה ילסק אייזיקי, נחתן כ"ז שנה, ונלאס נרשון בן א"ל אנרהסי, ופרכסי קארלסבורג סוספו. העתקה זאת צלוח ענוף הפסיד מה שילא מנד"ל דאיקלאד, ולדאיה צאלו על החסוס, היום יוס ני כיך למודש אדיר חניז פה קארלסבורג. משה אפרים צמוריס יוסף הלוי, משה בני חיים אריה מקניזשי, (דף 216).

(21) ראה אייזלר נספר השנה IMIT הנ"ל.

(22) ראה לעיל.

(23) בניחיים כזרו כ"ז שנים ולא היו להם רב ופנו אל הרב ר' יונתן

פעצטשוואלד הנ"ל. ראה פנקס הקהל דף 53.

(24) פנקס הקהל דף 188. הוא היה יליד קארלסבורג.

ולא כשר הרב, ויצא פס"ד שלהיות כל איש שורר בביתו, ולשמוח עם בני ביתו, ולא ילכו לשום אדם לאכול שמה רק עם בני ביתו.

אחריו נתקבל לרב, הרב ר' משה בן שמואל הלוי סג"ל מרגליות ממדינת פולין. וכהן שם ערך ארבעים שנה. הוא היה הראשון בין הרבנים אשר מצינו בפנקסי הקהלה כי השגיח בהשגחה יתירה גם על המדינה, הלך בשלית ותפילין כל היום, ולבנו היה ער לתורה ולתעודה, מוזכר כח"ס ח"ו תשובה א' אדות הפשרה שעשה בק"ב בין הספרדים ואשכנזים. גם בשו"ת מראה יחזקאל סי' ע"ד ששינה בנתיב שם העיר קארלסבורג וכתב קארלסבורג, גם כס' מקל נועם לר"י גריסהאכער נמצא ממנו מכתב אדות דגי-חאריץ.

בימיו היה שם ר' יעקב קאפיל דיין, ונזכר שמו בפנקס הקהל. הרב מרגליות נפטר בשנת תקע"ה י"ב תשרי.

מצבתו

ארמור אב"ד דקהלתנו החרוף מו"ה משה במו"ה
שמואל הלוי נפטר י"ב תשרי שנת תקע"ה לפ"ק.

אחריו נתקבל על מקומו הרב ר' יעקב מסעמלין לאב"ד, אמנם הוא מת שם עוד קודם שהתנהג ברבנות.

מצבתו

הרב הגדול מו"ה יעקב במו"ה משה שנתקבל לאב"ד דפה והמדינה.
ונפטר ונמכר ביום ד' ח"י תמוז שנת תקע"ח לפ"ק חנצביה.

ב.

הרב ר' מנחם המחלומה שם הרב ר' משה סופר.
שלוחים אל המלך. מותו.

אך עבר זמן קט מיום שמת הרב החדש, מיד נתעוררה עדת קארלסבורג לאמר נתנה ראש עלינו. תלמידי החכמים המועטים בקארלסבורג חשבו כי כבר הגיע העת לקבל עליהם רב גדול בתורה ומפורסם, ונתנו עיניהם בהרב ר' יחזקאל פאנעטה רב בטערעאל, מפורסם לגדול בתורה ולאיש מציון, הוא נקרא למבחן לדרוש לפניהם וכמעט שנתקבל שם לרב (25). אבל פתאום גברה הכת של הרב ר' מנחם, וכיום הבחירה, נבחר ר' מנחם ברוב מנין לרב בקארלסבורג והמדינה. הרב ר' מנחם היה יליד קארלסבורג, בן הגביר יהושיע (26) ברי מנחם יותר מעשרים שנה היה רב-עוזר וממלא-מקום הרב ר' משה ברי שמואל הלוי

(25) כך מסר לי הרב מקארלסבורג מו"ה שלמה פיסער ז"ל.

(26) נפטר י. ניסן תקנ"ו.

ו"ל. הוא היה גביר מפורסם ונכבד מאד אצל ההגמון, וכנראה נתן כסף הרבה (27). עד כי עלתה בידו שנבחר מתוך החמשה המנויים ברוב מנין ורוב בנין. אבל מתנגדיו לא אמרו נואש, הם מחאו נגד הבחירה, כי לא היתה כשורה, ובקשו מההגמון רשות לעשות בחירה חדשה. ההגמון נתן להם רשות וגם שלח את שליחו שישיג שתהיה הבחירה כדון, אבל גם בפעם שנית נבחר ר' מנחם. ההגמון נתן את הסכמתו, וקיים את בחירתו, ופרסם כי הרב ר"מ הוא הוא הרב על העיר קארלסבורג ועל כל מדינת טרנסילבניה. והזהיר את כל היהודים שלא ימרו את פי הרב החדש ושישמעו בקולו, ורשות בידו לעשות בכל המדינה כטוב בעיניו, כזכות והרכנים הקודמים לו, וכל אשר לא ישמע בקולו עניש יעניש (28)

הרב ר' מנחם שמח מאד לקול מכתבו של ההגמון. כי דמה בנפשו כי שלום יהיה לו, כי מי אשר ידבב בנפשו להמרות את פי ההגמון, אבל באמת לא כן היה, מנגדיו בידעם כי מלחמת ה' המה לוחמים, לא שקטו. הדיינים ר' משה דאמאן ור"מ רפאל כתבו לכל גדולי ישראל כי יש להם רב שנתקבל על ידי כסף, אשר ע"ז יש חרם מגדולי ישראל, ולא עוד כי רבם לא הגיע להוראה, ולא נספך מעולם, ואין לו ידועה בש"ס ופוסקים, לכן המה מבקשים את פני גדולי הדור שיאסרו את הוראתו.

גדולי ישראל נתנו ענינהם בהגאון ר' משה סופר, שדוא בכתו הגדול יאסר את הוראתו של הרב ר' מנחם, אבל הוא פנה מקורם אל הרב לשמע מה בפיו (29). וז"ל מכתבו:

«ה' ישבות שלומי ואיריך ימי ושנותי, בשמעו לקול חכמי, ולא יתבייש מימי עלומי, ה"ה הרבני המופלג מו"ה מענדיל כעת רב ואב"ד דק"ק קארלסבורג והגליל, מינייתו כיבמות ס"א ע"א (כוונתו על יהושע בן נמלא כהן גדול שנתמנה לכ"ג ע"י אנרפס השני על ידי תרקבא דדינרא).

טרם אחלה פניו, אל נא יישם אישם בנפשו, אם שלא בדת יצאתי, אשרי מי שתושדין אותו ואין בו, ואילי אויבים אפקידו לקלא דלא פסיק. אבל הרבה רבנים וצדיקים עוררני, כאשר רבים אומרים כי מעלתו שתיים רעות עשה בעמנו. א) שהשתדל לעצמו משתררות בקהל עדתו שלא ברצונם ודעתם, וכן לא יעשה בישראל, ואפילו יהיה גדול הדור שאין כמוהו מורה, והקב"ה נמלך במרע"ה, ומשה רבינו בישראל למנות את בצלאל לנגיד בית ה' וכו' ומלכד כ"ו יש חקנה מרשכ"ם ור"ת וראב"ן וק"ג רבנים ימצאם בסוף תשובת מהר"ם מרוטענבורג ז"ל: ועוד גורני וגדני והחרמנו בשמתא, ובשם מיתה שלא יהי אדם רשאי ליילל שדרה על חבירו לא על ידי מלך ולא על ידי שדרה ושופט, כדי לענוש ולקנוס ולכונן את חבירו, לא בדיני אדם ולא בדיני שמים, כי עושים עצמם פרושים, ואסילד צדיקים אינם, אם לא שימנו אותם רוב הקהל מפני חשיבתם, והעובר על גזרותינו

(27) כתני זרכיוו נקינ, וילס מלערו של חסי אייזלר נספר השנה IMIT שנת

מקסי.

(28) כך כתב הסגנון יודנאי שאלדור נשנת חקע"ח א' למודס אקסלסנדר.

(29) מפי כתיי הנפיק, ונדפס נספר מתולדות הדנ ילי סילל ליכטענשטיין.

מונקלסס מרכינ.

היה כאלה בנדי ובשמתא ומוחרם בשם מיתא, ויהיו כל ישראל מובדלים ממנו, תלמידים ותלמידים תלמידיהם גדולים וקטנים, פתו פת כותי יינו יין נסך, ספרו ספר כותמים, והשומר תקותינו ינותו ברכות על ראשו ע"כ, וחתם הרשבים ור"ת יק"נ רבנים ע"ש. ולפענ"ד נראה משום הכי דקדקו שימנו אותם רוב הקהל דתרייהו בעי שיהיו חשובים והגונים להתמנות, וגם דעת רוב הקהל דאפילו חשובים והגונים בעי דעת הקהל ורצונם. ולא עדיפי מבצלאל שהי' צריך דעת ישראל, ואפילו דעת רוב הקהל, דמ"מ בעי חשוב והגון, דלפעמים הרוב מושלים בזרוע רמה וקשר רשעים אינם מהמנין, ולא תהי' אחרי רבים לרעות, ועיין באו"ח סי' קי"ג וכו' עכ"ל, א"כ לא אקוה ח"ו שאדם כשר מישראל אשר הירחו ביראת ה' ואור תורה בוער בקרבו ירצה ח"ו להכוות בנחלי ישראל, והי' יצילנו מאש זה וכיוצא בו לא עלינו...

(ב) עוד שמעתי מלעיגין ואומרים כי מעלתו מעולם לא נסמך, ולא עמד לפני שום רב, ואפשר לא שמש חכמים כלל, וחלילה שיפול במצודה רבים חללים השילה, עי' ש"ע יור"ד רמ"ב בהסכמת רמ"א שאין לזון ממנהג אבותינו ליטל סמיכה, וכל זה בגדול ות"ח ידוע לרבים, אבל לא כל אדם יכול לומר חכם ורב אני, א"כ איש כזה בזרמי צריך להראות חזותו לרבים, ואם יורה איש כזה פשיטא שאסור לאכול מהוראתו. והנה כבר זה התנצלות כמה שהקדמתי טאם אולי תרזויהו ליתנהו במעלתו, ושקר ענו בו יחל לי על דברי, אמנם אם ח"ו האמת כן הוא, איעצהו ויהיה אלקים עמו, כתיב אשר נשיא יחטא ואמרו חכול אשרי הרור שנשיא שחטא מביא קרבן על שגגתו, הנה העבר אין והעתיד עדיין, עלי להסיב לב כל אנשי עירי ומדינתו שיהי' מרוצה להם, אך כזאת יאות אם על הוצאת הקהלה יעמוד עצמו לפני ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יהודה כהנא אב"ד דגליל מארמאראיש (רב בסינעט והגליל, מה"ס תרומת הכרי, וקונטרס הספקות, אחי הג' הקצות) ואם רצונו בכך יודעני, ואכתוב לידדי הגאון הגדול הג"ל שלא יכביד ולא יחמיר עליו, ושלא יגרסו לו כושת, ואם אולי לא ישר בעיני מע"כ נ"י כי שכח או לא למד, ילמוד מרבנותיו הגאון מו"ה בעריש זולה"ה שהיה צעיר לימים כשנתמנה בק"ק קרעמור, החזיק מורה הוראה אצלו איזה שנים וכן עשו שאר גאונים, אבל חלילה לעמוד על דעתו, ואני אצפה לתשובתו, יאוחז דרך צדיקים מחכמי ישראל, ואם לאו ארע כי צדקו דברי דאפקיהו לקלא, וע"כ אכתוב לקהלתו ולכל המדינה לאסור הוראתו, וגם אראה להתאמץ כעיי"ת במקום גבוה שרי המליכה לגדור הפרצה, אבל אקוה שלא אצטרך לזה ח"ו, ואז יהיה שלום לו ולתורתו, וכסאוי יהיה נכון ברצות ה'. והגני חותם לכבוד ה' ולתורתו.

משה"ק סופר מפסד"מ.

נעלב מאתנו תשובתו של הרב ר' מנחם להגאון ח"ס, וגם אין אנו יודעים אם נסע לסינעט לעמוד לנסיון אצל הגאון ר' יהודה הכהן — אפשר שהשיב, כי שונאיו הפריזו על המדה, אחרי שהגאון ח"ס משך ידו אח"כ מכל. מנגדיו לא שקמו, נסעו מכפר לכפר ומעיר לעיר, לעורר את העם שיסדרו מעיר קארלסבורג, בני ישראל ממחוז סאלנאק-דאנקא היו הראשונים אשר באו בבקשה לפני שרי עיר קארלסבורג, כי רצונם להפטר מהרב, שאין חפצם בו, אבל ראשי הסלך השיבו להם: אם העיר קארלסבורג בחרו בו אז מחייבים גם המה לקבלו לרב, ומחייבים לכבדו. אז התאספו הרבה חשובים וגמרו לילך לבית ההגמון בבקשה כי יפארו אותם מרבם

כי הרב אינו ראוי לאותו איצטלא. אבל ההגמון השיב אותם דבר: «אם תוסיפו עוד לדבר כזה על רבכם, אז תקבלו עונש גדול».

הוראים לא יכלו לשות עצה בנפשם, איך יכולים אנשים גברים לבקש אותם לשמוע תורה מפי רב אשר לא קרא ולא שמש תלמידי חכמים ונבחר על ידי כסף? ומה יעשו כעת? באוזה אופן אפשר להתפטר ממנו? «ער בית המלך אנו הולכים»! היתה להם התקנה האחרונה, ונסעו לוינה ובקשו את המלך בכבי ובתחנונים לסור מעליהם את תרפת-הרב שלהם, אבל גם שם לא הצליחו. המלך השיב את בקשתם וקם, כי האמין יותר לההגמון מק"ב, ושבתם אליו כי הרב הוא גדול בתורה, ונבחר בהסכמות רוב העדה. היהודים ישבו מעור המלוכה ויונא בשר נפש, ולא ידעו מה לעשות, קראו עוד הפעם לאספה, וגמרו כי ילכו עוד הפעם אל בית המלך. ובבואם לפני המלך התנפלו לפניו רגליו להצילם מרובם, כי חוק ומשפט היא שאין לגנוש עדה כהנוגעת לאמונה. אבל גם הפעם לא עלתה להם, כי המלך שמע מההגמון ברוך סעפעישי אשר מילא מקום ההגמון הרודני, כי הרב הוא גדול בתורה, ונתן פתשגן כתב ביום כ"ח לחודש ניסן, כי הרב ר' מנחם הוא רב בקארלסבורג ועל כל המדינה שהנסיכבית, וכל אשר ימרה את פיו ענש יענש. ההגמון פרסם את פסק דינו של המלך בין היהודים בקארלסבורג והמדינה, וידי מנגדיו רפו. הרב ישמה על גאולתו ופרדות נפשו. זמן קט מאד כי בשנת תשס"ג ער"ה שבט מת.

מצבתו

פינא אמיז הרב המי הנ' מו"ה מנחם ברי

יהושע שני בשבת קודש, ונקבר ביום א' עריה

שבט תקפ"ג לפ"ק.

מבני ביתו לא ידענו דבר, רק בפנקס החברות הק' 205 נמצא זכר מנ' התניו וז"ל: «באו לפני כ"ד שני חתני הרב מו"ה מנחם ברי יהושע, דחינו ר' ישראל ברי' שאול, והר' איציק ברי' אברהם הכהן ושטרם שטר חצי זכר שנתן להם הרב המניח ויבקשו מהקהל לעשות חשבון, וליתן להם כערך הניל. אחרי מותו פנו בני ק"ב אל הג' ח"ס לישמוע חו"ד מי הוא הראוי לשבת ולכהן פאר בק"ב, אף הוא השיב להם כי יבחרו בין הרב ר' דניאל פרושטיין שהיה בסוף ימיו רב"ד כפרעשבורג (30), ובין הרב ר' אליקים געין שווערין (31) אב"ד

(30) ראה חולדותיו נכ"י אגני צית סיוול לר"י ווייס, ובס' חיצות סופרים כחם תכתנים (ה'ה) ח"ס אליו.

(31) הרב ר' געץ נולד בפרי הקטנה שווערין בפרייזען בשנת תקכ"ב לאביו מר שמואל, למד תורה אלל הרב מו"ס יוסף רב בפאזען חתן הג' נויזי, וחשיב למד נישית הרב ר' מאיר דניי בפריעשבורג שש שנים, סס כזה נזית עס האחים ראזנשאל בני הנזיר ר' נפתלי ראזנשאל מתאחרי, (ראה כפרי לקורות השתדלנים ראזנשאל) ועס הרב ר' מרדכי נענעס, מפריע נסע לפראג, ופסס לקח לו לאשה אח נח הנזיר ר' מאיר ליב מילל צר מניאל. נזית חותנו למד שנים רבות, וכאשר חל המסמר ליתן פתיו, קינל עליו עול הכנאות. בשנת תקפ"א נחקבל לרג בפאלדקא, בשנת תקפ"ד נקרא

ביאה 32), או את הרב ר' יחזקאל סאנעטה רב בשערצאל, מבח חזקתו שכבר דרש לפניו לפני קבלת את הרב ר' מנחם. קהל ערת ק"ב בחרו את הרב ר' יחזקאל סאנעטה.

לקיץ שטאטפין — אמנם לא הלך שמה — נשנת חקעיה עזז ידידו הניח מחיר ח"ש אח ציאה, וכתקבל הוא על מקומו. וישנ שם עד יום מותו שנת תרי"ג.

הרב ר' נעץ היה אחד מנדולי הדור, אבל נסוף ימיו הסיחו צניו אח לצנו ונולדו העקש כמה פעמים נגד היושר והדין. הוא ילא לריב עם גדולי הדור נעת שעוד ליווין הרב ר' יונתן הלוי אלכסנדרזאהן רב נבשאלה (ראה בספרי חולדות ונשפחח ראזנטאל שיח). גם לא עוד ליווין היראים בהענעד נעת שדפקו על פתחו להנילס מרנס דניאל צילליץ אשר חשנוהו לקל, גם ילא לריב עם הרב ר' פנחס ליב, והנ' חס כחצ לו (ח"ס חיו נ'). א"יך הוקל והחניף לשה המנואפת שהרב ר' פנחס ליב אהרם שפוליס לשנועה ובנדודו המירה, ויותר על כלם חסא נעת שהחלסו גדולי הדור נעיר שחקש נשנת תרי"ד נטכס בלה א"יך לעלור נגד הזדמים המדשים, שחליע שיגלוה שליח מיוחד לפעסע לקרוא אח הרב שוואנ לשמוע מוריד, ונלגד שהרב שוואנ היה חסור נעיוני היראים. עוד הרהיב ננפשו לנקש שימכו הרנה רגנים גדולי ישראל לדעת רב אחד אשר קטן הוא נגדס נתורה וניראה.

32) נשנת תפ"ח ישנו צני אה שחי משפחות יהודים, נשנת תל"ה ליד נפשות (הח' קוהן נמחנדרו, געץ שווערין) נשנת תק"כ היה שם הרב ר' מיכל שפיץ (נארכיוו המדיני נרשימות המושנים) אחרי הרב ר' פישל (נוניק חו"מ ל"צ), אחרי הרב ר' יוסף צרי מרדכי נשנת תק"ל (נארכיוו העדיני הנ"ל). נשנת תקל"ו נתקבל הרב ר' זעקיל איינשטיין לרב על כל מדינת נאששקא, הוא דר נאמאנאר, ומולדתו על כל המחוץ, תח נשנת תקצ"ו עי"ח כסלו (הח' קוהן פרסס מנצחו נמחנדרו הנ"ל). עוד נהיי הרב ר' זעקיל נתקבל לרב ציאה בהשכחת הרב הראשי, ר' ילחק בריסא בער שהיה יליד קראקא, ונא לאונגאלן נשנת תקצ"ג (רגני הרב נספרו מקל נועס דף ח') והיה רב נפאקש (נוניק אנהעיז קנייה). אשתו מתה ציאה נשנת תק"ה, והוא נב אחיב נפאקש. אחרי נהקבל ציאה הרב ר' עובדי הארשיץ, ראה נוניק אנהעיז קליב נמחלת החטיבה, אחרי היה הרב ר' ישעיהו צרי ישראל הכהן. — הוא היה מקודם רב נאפיה-סעלנע, וכהן ציאה עד שנת תקס"ג. דין ודגים היה לו עם הרב ר' פנחס הכהן שמילא מקומו נאפיה-סעלנע, אדום נט שסדר ר"פ, והוא הויל קול כי הנט פסול כי לא נכתב שם הנהר כדלוי, (ראה קוהן נמחנדרו הנ"ל), הרב ר' עזריא אייזנשטאדט מילא מקומו ציאה, וישנ שם עד שנת תקצ"ה והלך ליארגאט, ומשם לאונגוואר, והרב ר' נעץ נתקבל על מקומו, וישנ שם עד יום מותו. ניומו היו הדיונים הרב ר' אייזיק שלום פרענקיל, והרב ר' צרוך אשר פערלס, נאכדים נבי מוונך כנוד להר"י אלכסנדרזאהן דף 29 משנת תקנ"ד. אחרי מות הרב ר' נעץ נתקבל הרב ר' בשה נאשאר צהרב ר' יונתן מויל צייעליץ, חתן הרב כהניק ר' נצר וניקולאש, הוא כהן משנת תרי"ד נאונגאריש-נאדל, ונציאה עד שנת תרע"ה, ראה מולדותיו נבי, מליסעם נאשאר נדפס ננרליץ חרליט עיי דיר ט' נאשערי, וראה נספרו של הח' פראנקל-גרין על קורות אחניי נאונגאריש-נאדל. הרב ד"ר אדלער נתקבל על מקומו ומח נשנת תרע"ג.

ג.

הרב ר' סאנעטא. עבודתו. פעולתו. ריא פרידטאן גרי ביזדאוויפאלו. רבני כארלסבורג.

הרב ר' יחזקאל סאנעטא נולד בשנת תקמ"ג בעיר ביעליץ במדינת שלעזיען לאביו מו"ה יוסף, שזכה לתורה ולגדולה, ומפורסם לאיש יקר ונכבד בעמו, «הנה בתורת ה' יומם ולילה וזכה גם לצל החכמה ולצל הבסוף» (33). ר' יחזקאל למד תורה אצל הגאון ר' ברוך פרענקל 'בעל ברוך טעם. משם נסע לכו"ס פראג, ולמד שם כמה שנים אצל הגאונים ר' שמואל 'לאנדא, ר' ליב פישעלס, ור' אלעזר פלעקלש.

בשנת תקס"ב עזב את העיר פראג, ולקח לו 'לאשה את חיה רחל (34) בת הרבני מו"ה משה העניק מק"ק לינסק בגליציה, שם למד תורה וגם ראה לפניו עולם-חדש. עד העת ההיא לא ידע מחסידים וצדיקים, 'ורכני-החסידות לא הסבין מעולם, בלינסק מצא את הגמ' מנחם מענדיל רב דשם (35) ודבק בו, וכאשר בא ללינסק הרה"צ ר' מנדלי מפרסיס (36) נפשו כשורה בנפשו, ונסע אליו אח"כ לפרסיס (37) ונעשה לחסיד.

בשנת תקס"ז נתקבל לק"ק אוסטריק ושרת שם כרבנות עד שנת תקע"ג, בשנה הזאת נתקבל לרב בק"ק טערצאל באונגארן ובשנת תקפ"ג לק"ק קארלסבורג ומדינת טרנסילבניה.

הרב ר' יחזקאל בא לקארלסבורג והשעה היתה צריכה לו. ארץ טרנסילבניה היתה עזובה מאד, משובשת בגסות (38), לא ידעו ממנהגי ישראל, והוא פעל

(33) כך נרשם על מצבתו נצייר ניעלן שפסד פס וי חשרי חקעיה. וזה נחקרומ ספי. מטח ישכרי לנכדו הרב מו"ה ישכר דוב פרידמאן רב נצייר קרלל, המויל הפי דרך יצחק מחוץ חנימ חיים נלללל בן הגאון ר' יחזקאל. ונראש הפסד חולדות הגמ' יחזקאל.

(34) נפטר נכח פסד שנה חרני ומכני נצייר מ. סינעס.

(35) נזכר נסוית נוביית חנע"ז סי ייס נדס מחו'. והוא היה חני חלדיק התפורסם ר' נפחלי מראשטיץ. וראה נסוית מראה יחזקאל סי קיד: «ונעת היתה» חיה הגאון החלקי מו"ה הנחם מענדיל זליל החלדיק לינסק עורנו נחיים חיוחוי. ונחקרומ הפי דרך יצחק נדפסי שני תכתנים חסונים מאל נהנוע לחיי ישראל נלינסק וגם לחולדות חלדיקים סללו.

(36) שו"ת מראה יחזקאל סי קיד.

(37) פס. חסונה ערוכה לאני המחנה. אשר לא ישרו נעניו דרכי ננו. כי החרנק עם חסידים. ונו חלדיק ופסד לאני ענדולת חלדיק וכתנ פס: גס חני למחני נלחמו. הייתי סמוך על סולחנו ססהור אחו ענו סי שנועות ולופים מפ' מנורע צד אחרי פי אחו. וקורס פורים הייתי חללו שני שנועות פ ויקהל, פקודי והיה לי נכח כי חלדי וכו'.

(38) וייל נחשו פיס: כי מי יחום יוחר חמני. נשא עול פמדינס סלזו

הרבה מאד להרמת התורה והיראה. שלח מלמדים לכל כפר וכפר, גם תיקן להם מקוואות (39). גם שוחטים מופלים העמיד להם, בקר מומן לזמן את כל המקומות (40) ופזר את ענני החשך. ונתן נתיבות לא נודעו שם.

הוא היה נכבד מאד בעיני הישרים (41). והשתדל הרבה לטובת עמו, ויותר השתדל להתיר ענוותות. רבים באו למדינתו ועזבו את נשותיהם ענוותות (42). והוא יגע ומצא עד שגירשו נשותיהם, וכל חבמי הדור הכירו לו טובה בעד זה (43).

לרובה מאדן מדה וגני חסידים ונעשים. ושם נחשו. שהשיית יודע לערי ומכאנני נגדי חמיר נענינים כאלה, ונפרט נעקק השוחטים נמדינים זוי. ...

(39) ראה שו"ת מראה יחזקאל כ"י קכ"א מכתבו ליישוב האשכנז.

(40) שם כ"י י"ח. נגזולי לנתיבי קודם ר"ח הונס לפני תכריך מכתבים שהגיעו לכאן נתיבות על המדינה. ונכ"י ל"ג. מזה כמסלם שנעונו נגזלי לנתיבי מן המדינה הלזו שחמח דגליי, ועוד כ"פ.

(41) ראה ראש ספר "דרך יצחק" ונשו"ת הג"ל נכ"י ע"ז הוא כותב: "והנה נשנוב העצרה הייתי נעיר קלאזונגור ננידון הלאנדעלג אשר סוכן נחמד מלכות יריה".

(42) נשיית הג"ל כ"י ל"ט. "והנה נענור שהאשה מ' רחל היא נמדינה זו שחמח דגלי ודפקת על דלתי נתיבי נגור נכסיה. וראה להלן.

(43) הנ"ל אפרים זלמן מרגליות ונכרד כתב לו (שו"ת מראה יחזקאל כ"י ע"ו) "תמול נזה עז הלום האשה מק"ק אליק (אשר נפלך וואהלנין) אשר קיבלה גיטה מיד בעלה הנליעל אשר פעל ועשה כית נחמתו וזריותו וקידמה פניו נחשולות מן ונכרה. אמרתי הנכרה אחת היא לכית אשר נחגלגל זכות על ידיו. וראינו שם כי ר' חיים וואלף בן יונתן מק"ק כלאפאלשיון התן הנ"ת ר' דוד העשיל הלוי אנ"ד דפרויענקירכען (נתיב ר' לני הורוויץ מפרד"מ נתיב ר' פנחס הלוי הורוויץ רב נפרד"מ, וחמ"ל הנ"ל אליעזר קליר מרעכניץ), עזב את אשתו. וזא לכאן והיה פז שנת חמימה מלמד נערי בני ישראל נתיבת יהדות ונלמות והחזיק את עמו לנכור שאינו נשוי אשה, כי נכד נאשמו, ונענור זה שניה את שמו ושם אביו, והיה נקרא יצחק בן יצחק הכהן בעלייתו לתורה בכל משך השנה, ואחר כך נהפך לדת נילרים. ונחגלה הדבר שיש לו אשה נסאפאלשיון, והולך לסלוח נט לאשתו, ומאחר שעל פי הדין מי שיש לו שני שמות נני מקומות כריך לכתוב שניהם נגט, על כן נפלו ספקות נענין כתיבת שם המומרי. עוד שם נדיה לופן הדי, מאחר שהמומר הג"ל בכל משך חיותו פה היה מוכנה את עמו לקרואו רק נשם המספחה פרידנענערנער כידוע ממנהג שפות אשר חדשים מקובצו נלו רנים מתיארים ונושים להקרא נשם ישראל ונפרט הלעריי. ... רק עלייתו לנורה היה נשם יצחק אצל זין הנריות הן נלשון העמים וכן נפי ישראל רוצא רוצא קראוהו פרידנענערנער. כי זה רק ערך לרעשים שנה שילאה הסקורה מהמלכות שכיא יקא לו חיזה שם לעז להקרא זו הוא וגניו אחריי. והנ"ל אפרים זלמן מרגליות כותב אליו: "ועוד נא נמכתנו ענין מחורש נדנר ענוות נח גדולי הדור וכו' ויכתב וכו' לשם האשה נדורה נח דוד העשיל הלוי, כך כתבו לי מק"ק לעהלים אחי האשה הסמס סמופל מו"מ אליעזר נ"י (הוא הנ"ת אליעזר הורוויץ שהיה אחיכ רב נויניא), ונפשי

הרב ר' יחזקאל החליף מכתבים עם גדולי דורו — כנראה משארית הפליטה
מתשובותיו אשר נשארו אחריו — עם ר"מ סוסר (ס' ה' ס"ד, פ, ס"א, פ"ג, פ"ו)
ר' אפרים זלמן מתליות (ס' ע"ו), ר' בנימין זאב הכהן רפאסארט מאפא (תשו' ס"ו).
ר' צבי אלימלך (44) רב במונקאטש (פ" ע"ט), ר' מנחם מענדל מסיגעט (45)
(תשו' ק"ב), ר' יהודה מורדן מסיגעט (כ"ח, ע"ו), ר' ישראל עוזר (46) רב במאד (ס'
ו) ר' אליקים געץ רב בביאה (צ"ג), ר' בנימין וואלף מלונאש (תשו' ל"ז), ר' עקיב
רב בקובנא (קס"א), ר' יעקב מטאקאי רב בחוסט ובאיוש (קנ"א-א), ר' יעקב מאלט
רב בקאלדיי (קכ"ו), הר"ר שמואל מו"ץ בבערענסאם (47) (קס"ב-קט"ג). ר' אלעזר
ניסן מייזעלבוים (48) סיגעט, ועוד.

בימים קבלו בני קארלסבורג את הרופא מאיר בר' דוד פריזנהוון 49
לרפאות חולי ישראל בעד עשרים גרייצר.

בשאלתי שמכית יחיי' זריו ונזכר לעשות חשור כי היכי ומשלם נעדר דהך חיטה
חיוסנת, ונפשה ענומה ולנה הומה על טל ילדוהה, למען יוסג לה נאחריטה, וזכו
נאחריטה הנאונים יעמוד לו להאריך ימיו וטוהייה. ננחל נר דודה של הענומה הנני
הקלין מויה ריח זיסקינד נהני ריח קליד מיעכנין.

(44) ה"ל ר"ח בלה לפניו חת מר לבנו כי נני הנליל שלו סרנים וסלונים
חסם ואינם שומעים לקול מורה. כוונתו כי לא שמעו לקולו אשר חסר להם החושים
המלעיינין.

45) היהודים נמארת ארש סיגעט חיו בימים הראשונים מעשיית יין
סרק, נשנת חצי אסרה הממשלה עליהם לעשות ייש מדגן, נשנת חק"ז נלו ננקש
לפני הממשלה להקל מעליהם חמסים כי עניים חמה מאלו, ואוכלים להם מחסה-חורקית.
ומסחרם רק יין סרק, (נארכיוו המדיני, וראה זיכלער קורות היהודים בנודלפעטש
248). נשנת חק"ט נא לעיר סיגעט הרב ר' ל"ז, ונשנת חק"ל נחקל בס לרנ (כחני
ארכיוו). הרב ר"ל חת נשנת חק"א די אלול. העיר מארמאראש סיגעט נזכרת גם נספר
מזכרונות ר' דוד מנוליאחני דף 51, שמחנרס היה סס נשנת חק"ד ומכר לבני ייש
ודים מלומים ושעויה, והיה גם נכפר נדעוולא הסמוך לעיר סיגאד, וגדו אלל ר'
יונה נדוולערי. שלשה חגשים מסיגעט חסידי הנוכל יעקב פראנק מחמו על הנקשה
להבומר מפולין לקבלם חתח כפני אמונתם חלל חמה משה בן ישראל, חנסי יל שלמה
בן אריה, מאיר בן דוד, (M. Z. Sz. שנת 1807 מארכיוו המדיני). נשנת חק"ה
סיה סס הרב ר' חיים מאיר סרויב הכהן, ואז גרו שמה ל"ז השפחות יהודים,
וסלמו לו חלה וזהוים (נארכיוו המדיני). נשנת חק"ז נחקל לפיגעט הבימ יסוד
סכה בן נכד הב' חוספת יו"ט. נפטר נשנת חק"ט. ואחריו נחקל הבימ מנס
ספריין שהיה דיין נקאליט, נפטר נשנת חק"י ס' אדר ומכר סיגעט, אחרי
מותו י"ל ספרו מ"ך אמונת עיח.

(46) ראה הספירו עליו נפויס שו"ת מראש יחזקאל.

(47) שאלו אדות התקות שגנו ננערענסאט, וננחה נהסכמות הנאונים ר'

יוסף שאל נחנאחן ור' מרדכי זאב מלנונ נעלי מפרשי הים.

(48) שאלו אדות הבוחס נכפר אלל סיגעט שהרב אסרו.

(49) פנקס החנונה דף 226, וראה לעיל כספרי דף 11.

הרב ר' יחזקאל פאנעטא זכה גם לכנים טובים וגדולי ישראל, והביא מצאצאיו משמשים עד היום ככתר הרבנות. א) בנו הבכור הג"מ יח"ס בצלאל רב במאשאנא והגליל סילאוי" (51). נולד בשנת תקס"ג כ"ג סיון, ושל"ח בטאשאנא י"ס ניסן תל"ד, הוא חבר ספר שו"ת דרך יבחר (מונקאטש תרנ"ג), עם אביו החליף מכתבים בתורה, וזכר בשו"ת מראה יחזקאל בסי' מ"ד, נ"ה, ע"ה צ"ב, צ"ג, קט"ו, קל"ד, קס"ב. ב) בנו הג"ס מנחם מענדל היה רב בארישאף וברעש, למד אצל הגה"ס, חבר ספרים יקרים, שו"ת וגם עה"ת, ונוכר בהרבה ספרי שו"ת של חכמי דורו. גם הוא סלסל עם אביו ונוכר בשו"ת הג"ל בסי' כ"ה, נ"ה, ע"ב, ס"ה, צ"ה, צ"ה, צ"ג, ק"ה, קו"ת, קמ"ו. קס"ג. ג) בנו ר' יהודה ליכ"ט היה חתן הרב מו"ה יהודה דוד ראטענבערג (52), נוכר שם בסי' נ"ג בתוך ההשוכה. ד) בנו ר' יצחק משה נוכר שם בסימן נ"ג. וכן בחשו"ר צ"ג הערוכה להגאון מו"ה אליקים געץ רב כביאה וזכרו: "זהנה בשבע העברה זכני השי"ת לעשות שמחת נשיאין לבני המוסלם כמשה"ר יצחק משה ביישוב מינעלעניק הסמוך לעיר ביסטריץ". ה) חתנו מו"ה יהודה כ"ץ (בעל האשה שרל) היה בנו של הרב המפורסם מו"ה שמואל ויינוויל הכהן מעיר סיגעט (53), שהיה חתן הג"מ יהודה הכהן רב בסיגעט (54). הוא דר בסיגעט. נוכר בשו"ת שם סי' ק"ו. ו) חתנו הצדיק מו"ה יוסף יאריה כהנא מסיגעט בן החכם התורני כו"ה נחמן כהנא, בן הג"מ יהודה הכהן רב בסיגעט הג"ל, הוא היה גדול ויחיד במינו, בעל מבנים אורחים מאין כמה, וצדיק בכל דרכיו, בביתו מצא כל איש מרגוע לנפשו, ופעמים רבות שכב על הארץ כי עזב ממתו לאורחים, נוכר בשו"ת הג"ל סי' ק"א.

הרכה ספרים נדפסו מהר"י פאנעטש, על התורה, ודרשות, ועל הגדה של פסח, וש"ת מראה יחזקאל שנדפסו בסניעט שנת תרל"ה, בהסכמת הג"ר חיים האלבערשטאם בסאנא, והג"ר יקותיאל יהודה מייזעלבוים מסינעט. הוא נסמך בשנת תר"ה.

(50) נצטרענסיילנדיה נתיסדו קהלות קהלות וכלן קצלו עליהן רננים ירמי ה' אולם בקארלסבורג קצלו אחריו רב יהולכי קדימה.

51) נחשו מראה יחזקאל כיון כי נחמד החשונה ויהיה שם כי נחמד
 שם הרע המאורה המריק מורה כללל כי האנדיק באשנלד והגליל סילאירא.

(52) רייד ראטענענער צו יואל מאהעל, צער מויה ליג מוזמיגראד. היס
דנ צמליא, ונצאנצטעפער יוחר מחמשים שנה, ונדפס ממנו ספר מחלה לרודי ציס
פסיח, מאהעל צרניה. הוא היה קוהנו של הרב יונתן הלוי אלכסנדרזאן.

(53) הוא היה יליד מאקאווא תלמוד הגיר מרדכי ננעט, ומותו הגאון האדיר
 די יהודה מורען ז"ל.

(54) הוא היי' מנכ"ל הני' חיספת יום טוב, ומנ"ל קונטרס הפסיקות, נספר כי' איתן מקצת, ראה חולדותיו באריות נפרי זכרון לראשונים נצרכו.

מצבתו

ויאמר ה' אל יחזקאל, צא אל הבקעה ושם אראה אליך היג הנאמן מאוהיג המפירסם

החריף ובמי בנגלה ונסתר חכם הכולל מזה יחזקאל בהרב מזה יוסף אשר הנהיג בכתר הרבנות

בהביד פה ומדינת זיבענברגען זה כ"כ שנה ונתבכש ביישיבה של מעלה ביום א' דחודשים

תריה לפיק, יעלוזו חסידים בכבוד ירגנו על משכבותם, תנצביה.

בני קארלסבורג לא יצאו ידי חובתם כלפי רבם הגאון ר' יחזקאל פאנעטש, כי מיד אחרי כותו, באו מבני ישראל מעיר קארלסבורג, וגם ממדינת טרנסילבניה, ובקשו את ההגמון, לעמוד לימנם לתמכם ולעזרם בדעונם לקבל רב איש חכם וגאון ומטיף בשפת המדינה, וכנראה כוונתו להפך עצת הוראים שרצו לבחור באחד מבני הרב המנוח, שהיו שניהם מהם גדולי ישראל. ההגמון שמח על הבשורה הזאת, ומיד נתן צו לכל קהלות-ישראל בטרנסילבניה שישלחו צירים לעיר קארלסבורג לבחור להם רב מודרני. והצירים בחרו לרב את הרב ר' צבי הירש אפשענהיים רב בטעמעשוואר (55), שהיה גאון מופלג, וגם חכם השלם, אבל הוא גאון לקבל המשרה, אחרי שיש בן הראוי למלא מקום אביו, או בחרו בהרב ר' אברהם פרידמאן רב בעיר שימאנדא, שיצא לו שם למשכיל ולמטיף בשפת המדינה, כי נדפסה אחת מדרשותיו בשפת הנגרות אשר דרש ליום הולדת המלך (אראד תר"ה), הוא שמח מאד עם הבשורה הזאת, והשיב להם כי מוכן הוא לכה. הרב ר' אברהם פריעדמאן לא היה חביב בעיני גדולי ישראל, והוראים מאסו בו, לפי שזולל בכמה דיני תורה. עוד בימי אביו בשנת תקצ"ה הרהב בנפשו להתיר אישה לשוק שזקוקה ליבם קטן בן ו' שנים, מטעמים ישאין בהם טעם, והג' ח"ס כתב לו אז: «שחלילה להרהר להתירה לשוק ה"ו עד שיגדל הקטן ויחליץ לה, ומאן ספין ומאן חשוכ להרוס דת תורה אלקים חיים וכל המהרהר יעורר בנוער» וכו', וכנראה שמע לדברי הגאון הדור (ה"ס אבהע"ז ב' פ"ב), אבל מיד נסה בשענה חדשה, להתירה לשוק באמרו כי יש להאשה עדות מרופאים מומחים ילמי דבריהם אם תתענן עד עת ההיא (שיגדל היבם הקטן) אפשר שתפיל לחלי ותסתכן, וה"ג ח"ס דחה דבריו וסיים «ע"כ לא אקוה שיהיה ח"ו שום הרהור וערעור ולמעבד מצדקי ולעבור בפהרסאי על דברי תורה ח"ו...»

בשנת תר"ג הרהיב לסדר גט ילא כהלכה, ואז כתב הגאון ר' שלמה ולמן

(55) הכר ר' צבי בן הרב ר' דוד אפשענהיים ז"ל שמש נרננות נסעמעשוואר שנת תקפ"א (שלז נפטר לפני ז"ל) עד שנת תרי"ט. הוא היה גאון מופלג, וסופר נעלה, ועמד נד רחא חליון וניסל דגריי צטוג טעם ודעת. נשנת תקפ"ט הויל הקסר «פיני הדעת» הכולל שני מאמרים, רלשון עומד מול עיני נשר, והשני ידגר נקיום ספסם נפאריהם, היה חביב וכנוד נעמי גדולי ישראל ומוזכר נפשוניותם נכנוד גדול מחו, רלה נחיק, פסנת מדרכי יויד סיז, יריעות שלמה ח' אמרי א"ש ועוד.

אולטאן רב במאקאוויא אל הגאון ר' מאיר א"ש רב באיגנוואר (שו"ת ידועות שלמה סי' כ"א, ווילנא תרס"ה) «וע"ד הגט אשר סידר הרב משימאנדא, וכמה עקולי ופשוטי וקדושים רעים וכו' ומדחצוף כולי האי לסדר גט... או שאינו בקי בשיב גמין או שקר בעינו חמרא דאשת איש».

ביאתו לקארלסבורג גרמה הרבה מחלוקת בקהלות טרנסילבניה, ובכמה מקומות פרצו מהומות, מדנים ומריבות בין האחים, הוא התערב בענינים שאינם שייכים לו — בכניני בתי כנסיות, ובמקוואות — וחתה דעתו נגד ההלכת היראים. בינתים נתקבלו בקהלות שונות, במדינת טרנסילבניה, רבנים גדולים וגאונים, אשר קטנם עבה סמנתי, והוא לא לבד יטלא ככדם כפי הראוי להם, עוד התנשא עליהם, כי הוא הרב הראשי, ועליהם לטמיע בקולו, כפי החק מהממשלה, עי"ז תתגרה בכמה רבנים ועם לומדי תורה. וכאשר נתקבל לעיר קלאזנבורג הג"ד הילל ליכטענשטיין (56) בלי הסכמתו להם, חדה לו עד מאד, והלשין עליו לפני הממשלה, ור' הילל נתגרש משם ביד חזקה, ומאז ומתדורו ורבו וישטמהו בעלי תורה ולא יכלו דברו לשלום, עי"ז החזיק בממשלתו כל ימי חייו, ומלך ביד חזקה, בעזרת השופטים והשומרים מבני הנכר.

בזמנו נתרבו הקהלות בטרנסילבניה, ובשנת תרכ"ח נתוספה קהלה-ישראלית חדשה, בכפר בויודאויפאל, שהיו תושבים נכרים שומרי-שבת, ונכנסו בדת ישראל (57). כשתי

(56) הרב הלדיק ר' הילל ליכטענשטיין שהיה נסוף ימיו רב בקאלאמעא, היה אחד מגדולי ישראל. נולד בשנת תקע"ה ונפטר בשנת תרנ"א.

(57) ראה מאמרי צפתון «העצז והעתידי» (צפת הונגריה) לשנת תרפ"א דף 348 לדוחיהם. צטרנסילבניה ישנם עוד עד היום כמה מאות משפחות נולדים שומרי שבת, וזה יותר מהמשפחות שנה אשר יחזיקו צמנהגם. הנה מוקירי דת ישראל, וחונני עמנו, ובכל עת היו להם אגפים גדולי הכוח אשר הורו אותם התורה הזאת. התקופה היותר מזהירה בקורות שומרי-שבת הללו, הייתה ציני סימון פעטשי שהיה מקודם מזכירו הפרטי של הנסיך זיגמונד צאסורי, ואח"כ מזכיר הממלכה, וכאשר מדינת צטרנסילבניה, והוא היה שומר-שבת חזק ככל לצנו, גם היה נזהר מאד צמאכלים כשרים אפילו ציני נשר בחלב, ובסדר הפסח. הוא חנך להם סדר חפלה אשר הוא כמעט העתקה נסדור שלנו, רק שכל החפלות הנה צפת הונגריה. נסוף ימיו קמו עליו ידי רעה, והעלילו עליו ועל כל אלה שהלכו בדרכו, שהמה קרונים יותר לדת יהודית מהדת הנוצרית, וכה נמסרו רבים למשפט האינוקוויזיאליה, וכמה נדונו למיתה ולמאסר עולם, ואז נאלו עליהם נרות גדולות. כמה מהם עזבו את ארצם ולא נחיהם ונאלו לחוריקה הקרובה, ושם נכנסו צפרהסיא נדת ישראלית, והיו היותר מאושרים בחבל — כפי מכתניהם שכתבו לקרונים צטרנסילבניה, — וכמה מהם קנלו צדממם העונש שמתקן עליהם, וחנו נסתר לצנס ליטועת ה'. צינר שאת הסגנדר הכדיפות עליהם ציני המלכה מריא-הדווא, וגם ציני המלכים הצארים אחרים, עד שנת תרכ"ט שפנתה הממשלה לנקשתם ונכנסו כולם נדת ישראלית. אכני הכרתי את אחד מאלה ופיה ירד וחדר מאד, וכמה פעמים שאלני צדמיות חמות: האם צאמת יוכה לחיים עולם הנא, הגם כי נולד ככרי? וכאשר אחרתי לו, צוודלי, וצוודחי; שמה מאד ורלה לנשק את ידי. גרי צדק"י היו אלה צמלוא מונן המלה.

מאות איש. ילדים ואנשים באים בימים, קבלו עליהם דת-ישראל ונמולו. בנו להם בית הכנסת וקבלו להם אח"כ רב ומנהיג. והמה אנשים ידאים שומרי התורה והמצות בכל לבבם וגופשם.

בסוף ימיו נאברה השפעת הרב ר"א פ"מ, הממשלה לא עמדה יותר לימיו, כי כבר באו לידי הכרה כי אי אפשר לנגוש את בני ישראל לשמוע בקול רב, אישר נחשב כ"אפיקורס" בעיני הידאים, וכאשר בא בקובלנא פעם על הקהלות ועל הרבנים שמיאנו לשמוע בקולו, לא שמה הממשלה לב לדבריו, וכל כך היה נבאש בעיני הרבנים, עד כי הרבה רב אחד לדפוס עליו בספר (58) כדברים הללו: «וגם המלך הזקן אברהם פריעדמאן הרב הידוע דק"ק קארלסבורג רצה להתחבר עמכם (59) אבל כ"ד זה באנו להכניסו בביתם, אולי הוא יבאיש את מדינת מדינותם, והנה על הלעז שהוציא המלך הזקן הנ"ל אין כדאי להשחית דיו ונייד עליו, כי הוא כבר נתפרסם לפני איוה שנים במכתב העתי של שומרי הדת, והוא לא צריך לא העדים, ולא התראה ולא דיינים»...

שלוש ושלושים שנה שרת ר' אברהם בתור רב הכולל על מדינת טרינולבניה. בשנת תרל"ט כ"ד תמוז מת בן ס"ח שנה. עם מותו פסקה המשרה הזאת. הרב ר' קלמן ווייס נתקבל אחריו לרב בקארלסבורג. הוא היה בן הרב ר' ליב צעווין (60) וחתן הג"ר נשע וואלף ליבר (61) רב"ד דפרעשבורג. הו"ל הם «פי שניים» שנדפס בהסכמות הנאונים ר' יוסף העניני מנייזרא, ר' מאיר פערלס מקראל, ר' שמשון רפאל הירש רב בפראנקפורט, ור' מנחם מענדל מרעש, משה נתקבל לרב בקרלת-שטאטסוקוא בעיר אודעל, ושרת שם עד יום מותו. על מקומו נתקבל הג"ר שלמה פישער, רב גדול ומפורסם חביב ויקר איש חמודות, ובעל מדות, נפטר בשנת תרצ"ב ב' אב (62).

(58) ספר מלחמות חונה. ערכתי להקיר הלעז וסחלוטות, המדפות והגדופות אשר שפכו עלי נקונטרס אחד אשר הפילו צהחניהם והכריזו י"ג פסולים על הנפ סקדחתי צעיר העצמאלטשאלדס. מלח זאנ וואלף הלוי רחזננליס רב צענעמאלרטיין חל"ג לפיק. (59) הנפ סקידר הנפ הכיל צעיר העצמאלטשאלדס נדפס חשרי שנת חל"ג הפינ רעש גדול בין גדולי הדור, מלמד שחללו נפס עלמו כמה פסולים, עוד עשה הנפ הנ"ל את יעקב פערדנוי, שהיה מפורסם לפיקורס נמור (ראה מהרס פיק חנהעז קליא קל"ג), לשליח, ורוב גדולי הדור פסלו את הנפ כמפורס נקונטרס של הנפ מדכוי הלוי הורוויץ רב צעיר שומלוי, והחזיקו צידו הנאונים ר' חיים האלנערשטאס מפאנקי, ר' משה פיק מחוסטי, ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים מסינעט, ר' חיים הייט מלחסיימער מלונגוואלד ועוד גלונים, אבל הנאון ר' יוסף שאול נחמאלהן מלונג עס הנ"ל יחא חסין לאנדנערנ ענראסווארדיין אמרו שזייענד הנפ כשר, אמנס הנ"ל משה פיק כחז להס נחשו חיל כי הנפ פסול.

(60) דיין בנייטאל ליה שנה, חלמיד סיג חיס וריא ננעט, ורי ניוך פרינקל.

(61) ראה קורוחיו נפסרי קורות עיר פרעשבורג, ונאגירות סופרים.

(62) ראה עליו. כאלור החיים שנת חל"ג דף 122 מאמר נכנז מהרג העורכ.

ר' חיים יהודה עהרנרייך.

נספחות

1 סוליש.

בשנת ת' כבר נמצאים יהודים בסוליש, ובעת מלחמות הקרדוצין כבלו צרות רבות. הם פנו אל הממשלה שיעמרו לימנים ולהצילם (בארכיון-המדיני בבדא). הרב הראשון לכל מתוו אוטוטשא היה הרב ר' יאיר הכהן ברי יחיאל. בן שישים היה כשנתקבל לרב ושלשים וחמשה שנה שמש שם. (כן נרשם על מצבתו). אחריו נתקבל הרב ר' יהודה הכהן ואחריו הרב ר' חיים מאיר ואב הכהן בן הרב ר' יצחק אברהם אבלי נכד הי"ד, מחבר ספר שו"ת כתר כהונה. הוא למד אצל הרב ר' מנחם מענדל ביוזעף ולקח לו לאשה את בת הרב ר' שלמה טק"ק טרלא, ונתקבל שם לרב. בשנת תקס"ח עזב את טרלא ובשנת תקס"ט נתקבל לרב בראצפערט ומשם בנאדאודוואר, ובשנת תק"פ בסוליש ושם ישב עד יום מותו. הוא נפטר בסניעב, שהלך שמה לדרוש ברופאים ולרחוץ במי-מלח. בשנת תקצ"ב כ"ב אדר שני. הרב מסינעט ר' מנחם שטערן מספידו בכפרו דרך אמונה כפי שמיני בזה"ל: «הגאון הזה לא ידע כי קרוב קצו ובעת שאמרתי לו שיתודה ואז הבין כי קרוב הוא למות. צהלו פניו מרוב שמחה, ואז הכניתי כי הוא מיתת צדיקים» (ראה תולדותו ומצבתו בספרי זכרון לראשונים). על מקומו נתקבל הרב ר' ליפמאן שטיין, סופר מהיר וחבר כמה ספרים נכבדים והארכתו עליו במקרא. בשנת ת"ד עזב את סוליש ליסע לארצנו-הקדושה (ראה בראש ספרו אבל משה, הספר על הגי ח"ס) אבל כאשר עבר את עיר סערדאהעל נשאר שם לרב עד יום מותו בשנת תר"א כ"ו אב. בסוליש נתקבל על מקומו הרב ר' חיים משה נכד הרב ר' יאיר הכהן הרב הראשון שם, ושמש עד שנת תר"ו י"א כסליו. אחריו הרב ר' שמואל שמעלקא קליין, חד מגדולי ישראל, שמש שם משנת תר"כ עד תרל"ה ט' אדר שני. בנו הרב ר' פנחס חיים מלא מקומו ונפטר בשנת תרפ"ג ג' ניסן.

מצאתי בבית-החיים שם מצבת הרב ר' ברוך כמ' אברהם אבי הרב המפורסם ר' שניאור זלמן בעל התניא וראש לחסידו חב"ד. זקני סוליש מספרים אדותיו אגדות שונות. — מצבתו: «איש הם וישד הרבני המ' ומופלג מו"ה ישראל ברוך כמ' אברהם ו"ל נפטר ח' תשרי שנת תקנ"ב לס"ק. תנצב"ה».

בסוליש נקברו הרב ר' חיים צבי רב בראצפערט מחבר ספר חקי חיים שנפטר שם כ"ז תמוז תרנ"ט. (ב) הרב הדיין ר' יוסף במ"ה שלמה גלאנצער חתן הרב ר' חיים משה שנפטר ב' שבועות תרכ"ז. (ג) הרב ר' מרדכי במ"ה צבי הלוי מו"צ שם משנת תקצ"ט עד תרנ"א כ"א כסליו.

2 צעהלים.

קהלת-ישראל בצעהלים, אחת מ«השבע קהלות» אשר ישבו בהם היהודים במנוחה תחת חסות השר עסטרייח, הי' קהלה חשובה בע"ב גבירים ויראים. הרב הראשון שם היה ר' מרדכי באמבערג ליפשיין יליד פראג. בשנת תל"ו נתקבל לרב בבאמבערג ומת שם בשנת תמ"ו ו' תשרי (עקשטיין, נעשיכטע דער יודען אין באמבערג, 6-144). בשנת תצ"ו היה בצעהלים הרב ר' דוד קויפמאן, מלכד הרב-דמטא א"ה להם גם רב-הכולל ה"ה ר' מאיר א"ש מחבר ספר פנים מאירות רב באייזענשטאדט. אחריו הרב ר' דוד נתקבל בשנת תק"א הרב ר' אהרן ליב האמבורגער ברי יהושע שהיה דיין בפראג וישב שם עד יום מותו ט' תמוז תקמ"ה. אחריו הרב ר' יואב, וכאשר עזב את צעהלים, נתקבל לרב ר' משה הלוי שהיה עד אז דיין שם. והוא היה בן הרב יחיאל מיכל רב באייזענשטאדט וחתן הרב ר' אלעזר קליר בעל אור חדש מרעניץ. שמש שם עד שנת תקצ"ה י"ב תשרי שיעל"ח. (ראה תולדותיו בספרי היהודים באונגאריא דף 74). אחריו מתוו לא קבלו להם רב. ובשנת תקצ"ט הוכיחם הג' ח"ס (שו"ת

ח"ס תו"ם קצ"ו וז"ל «לאקרו"ט דק"ק צעהלים ושלום להדין הויטב בראש מו"ה נתן (הוא הרב ר' נתן פרידער מחבר ספר צמח השדה) וכו' וכו' איכסר היתה לאלמנה קריה נאמנה, כלי רב יושב על כסא ה' התקבצו והתאספו על עמק הברכה, לחדש המלאכה, מלאכת לקבל עליכם רב תוסס ושיכר, צדיק ונשגב המקים דברי תורה ונודר פריץ יהי מחכמי קהלתכם, כאשר עשו אבותיכם, והמה גדלו והצליחו, וגם עשו פרי קודש הלולים ועוד תוכו לראות צאנאי נאנאיסם על התורה והעבודה...» בשנת ת"ר קבלו את הרב ר' מנחם ב"ן פרושטיץ, שהיה אחד מגדולי הדור ושמש שם יותר מחמשים שנה. נפטר מ"ו אדר ראשון תרנ"א ותחת הרב ר' דוד פריעדמאן מלא מקומו ונפטר ב' דר"ח אדר תרס"ו. על מקומו בא הרב ר' אליעזר דוד גרינוואלד ואחריו הרב ר' יעקב יחזקיהו גרינוואלד בן אחיו מורי הנאמן מו"ה משה גרינוואלד אב"ד דק"ק הכסא.

8 קראלי.

בעיר קראלי (כעת ברומניה Carei Mare) ישבו היהודים במנוחה שאננה תחת חסות הגראף קאראלי. בשנת תפ"ד שלח להם הגראף רב מעיר פרעשבורג (ראה מחברת, גראף קאראלי פרעשניץ וזמנ' דף 88) ובמחצית לי כי הוא הרב ר' מאיר יודא אוסטרליץ, ונזכר בספר משנת הרעיק לרעץ איינר דראשון. הוא היה ירב על כל מתנו סאטמאר ונפטר בשנת תקל"ה ח"י חשוון ובנו ר' משה אריה נתקבל על מקומו. הוא היה חתן הרב ר' נתנלי הורש ליפחאוויץ רב בגראסווארדין שנת תקנ"ג. ושמש בקראלי מ"ד שנה. נזכר בשו"ת נוב"ת אבה"עו סי' קנ"ג. ההפוס מחברת בגרמנית תחומין על מית הגראף יאזעף קאראלי, וחתם שמו «רב הראשי על כל המחוז סאטמאר» (גראסווארדין שנת תקנ"ג). נפטר בשנת תק"פ ו' אייר ונספר מהלך ר' יחזקאל פאנעטש רב בקארלסבורג ומדינת ויעבנבערגען (שו"ת מראה יחזקאל בקונטרס שערי ציון דף ק"ב) וז"ל: «גם ידוע לכם צדקת הרב המאזנ"ג שהיה מפורסם בחסידות ופרישות, עושה סגופים רבים והיה בעל יסורים» — מבניו אנו יודעים בני הרב ר' יונתן בנימין רב במשענער, בני הגביר הקצין המפורסם מאיר פרידל יחזקאל אוסטרליץ ראש-הקהל באינצדאדאף וחתנו מו"ה משה ישיב"טין רב במשענער — למלא מקומו נבחר הרב ר' יצחק פריעדמאן מאינצדאדאף ואחריו מותו בשנת תקצ"ה מלא מקומו תחת ר' מאיר פרידלס בן הרב ר' משה פערלס מחבר ספר שו"ת בית נאמן שהיה רב בעמק קהלות ובסוף ימיו בבאנהארד. הוא שמש בקראלי כששים שנה והיה אחד מגדולי הדור. נפטר ביום א' סוכות תרנ"ה ונטח מנוחתו נפטר הוא בעצמו כתבת: «פ"ג הרב מו"ה מאיר פערלס, והיה בן יוסף וליה קיים, מראשית נעוריו עד אחרית החיים». כימיו נפדו האורטוהויקסים לקהלה לעצמה וקבלו להם לרב את ר' יעקב משה שהיה מקודם רב בקראכנא ונפטר בקראלי י"א ניסן תרס"ח. — היינו טראלי ידועים לנו: ר' זאב וואלף בן הרב ר' סיני נפטר י"א אלול תר"א, ר' איש ברי ישראל עוזר וואהל רב במאד נפטר ו' כסלו תר"א, ר' יעקב יצחק בלום שהיה רב בשאמשאן, ור' יאקב אחי הרב ר' מאיר פערלס. — והזכר למנוח המשפחה המיוחסת «פרידע» בקראלי ובראשה הגביר מו"ה ישעי' תתן הרב מו"ה מאיר בן הרב ירמיהו רב במאטערסדאדאף. בן הגביר ר' עוזר פריעד, אשר בנה בקראלי בית המדרש והושב בו למגור ודרשן את הרב מו"ה זלמן וואלף מחבר ספר עמק המלך על הרמב"ם אשר נתקבל משם לרב באינצדאדאף. — בבית החיים נמצאים שתי מצבות מרבנים שנפטר על הרמב"ם מצבת «הרב ר' מענדל בן הרב החסיד מו"ה מרדכי בנעט נפטר ונקבר עש"ק כ"ב כסלו תקנ"ו לפ"ק». ומצבת «הרב מו"ה יחיאל מיכל בכ"ה יהודה ז"ל רב ואב"ד בק"ק סאקאס מת בן מ"ו שנה ביום י"ד אייר תרמ"ו לפ"ק».